

الله الرحمن الرحيم
پ

نیروی انسانی در سازمان دفاعی

۱۰۳/۷

پژوهشکده تحقیقات اسلامی
نمایندگی ولی فقیه در سپاه

نمایندگی ولی فقیه در سپاه

نام کتاب: نیروی انسانی در سازمان دفاعی کد: ۱۰۳/۷

تئیه کننده: پژوهشکده تحقیقات اسلامی

نویسنده: مصطفی آخوندی

ناشر: معاونت تربیت و آموزش عقیدتی سیاسی نمایندگی ولی فقیه در سپاه

حروفچینی و صفحه‌آرایی: پژوهشکده تحقیقات اسلامی

چاپ: مرکز چاپ نمایندگی ولی فقیه در سپاه

تاریخ انتشار: پاییز ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۰۰۰

فهرست مطالب

درس سوم: نیروهای داطلب و بسیجی	۷ ..... پیشگفتار
۲۲ ..... مطلع	۹ ..... مقدمه
۲۳ ..... تعریف بسیج	
۲۳ ..... تشکیل بسیج	
۲۴ ..... شالوده بسیج	
۲۴ ..... کارکنان بسیج	
۲۴ ..... پیشینه تاریخی بسیج	
۲۵ ..... بسیج از منظر قرآن	
۲۶ ..... ویژگی‌های بسیج	
۲۶ ..... مأموریت بسیج	
۲۷ ..... عوامل مؤثر در بسیج	
درس چهارم: نیروهای موظف (خدمت سربازی)	
۲۸ ..... پیشینه تاریخی	
۲۹ ..... تقدس سربازی در نظام جمهوری اسلامی	
۲۹ ..... مأموریت	
۳۰ ..... دوره‌های خدمت سربازی	
۳۰ ..... ۱- دوره ضرورت	
۳۱ ..... ۲- دوره احتیاط و ذخیره	
درس اول: جایگاه و نقش نیروی انسانی در سازمان دفاعی	
۱۱ ..... ارکان دفاع	
۱۳ ..... جایگاه نیروی انسانی در دفاع	
۱۴ ..... نیروهای مسلح در قانون اساسی	
۱۵ ..... نیروهای مسلح در وصیت‌نامه امام خمینی(ره)	
درس دوم: نیروهای کادر ثابت	
۱۶ ..... ضرورت وجود نیروی ثابت در سازمان رزم	
۱۶ ..... تعریف نیروی ثابت نظامی	
۱۷ ..... پیشینه نیروی ثابت	
۱۸ ..... نیروهای کادر ثابت در نظام جمهوری اسلامی	
۱۸ ..... سازمان نیروهای مسلح	
۱۹ ..... ارکان سازماندهی استوار	
۱۹ ..... وظایف نیروهای مسلح	
۲۱ ..... مأموریت‌های کاری نیروهای مسلح	

۱- کاستن توان رزمی نیروهای جهادی	۴۹
۲- تضعیف بنیان دین و رهبری	۵۰
۳- رمز انحطاط جامعه	۵۱
انگیزه و اهداف جهادگریزان	۵۱
۱- سستی ایمان	۵۲
۲- هراس از مرگ	۵۲
۳- دلیستگی به دنیا	۵۲
۴- تضعیف روحیه و توان رزمی نیروهای جهادی	۵۳
فرجام جهادگریزی	۵۳

درس هشتم: مجروحان، اسیران و شهیدان

۱- مجروحان	۵۴
انتقال مجروحان	۵۴
درمان و پرستاری مجروحان	۵۵
پاداش مجروحان در قیامت	۵۵
۲- اسیران	۵۶
پرهیز از اسیر شدن	۵۶
آزادگی در اسارت	۵۶
وظایف اسیر	۵۷
وظیفه حکومت	۵۷
۳- شهیدان	۵۸
شهید در قرآن	۵۸
شهید در روایات	۵۹
علت نامگذاری به شهید	۶۰
منشأ تقدس شهید	۶۱
احکام شهید	۶۱

درس نهم: شرایط و کیفیت نیروها (۱)

معنای کمیت و کیفیت	۶۲
اهمیت کیفیت	۶۲
قانون موازنہ قوا	۶۲

۱- آموزش	۳۱
۲- مراحل آموزش	۳۱
ممنوعیت‌های قانونی سربیجی از خدمت	۳۲
تخلّف از خدمت	۳۲
۱- غیبت	۳۲
۲- فرار	۳۳
۳- تبانی در عدم حضور	۳۳

درس پنجم: نقش زنان

ماهیت جهاد و انواع آن	۳۴
وظیفه شرعی زنان در جنگ	۳۵
نقش زنان در جنگ	۳۶
حضور در جبهه و پشت جبهه	۳۷

درس ششم: معذوران از جهاد

۱- ناتوانان	۴۰
شأن نزول	۴۱
شأن نزول	۴۱
۲- فقیران	۴۲
شأن نزول	۴۲
۳- بردگان	۴۲
۴- زنان	۴۳
۵- ممنوعان به دستور پدر یا مادر	۴۳
وظایف معذوران	۴۴
پاداش معذوران	۴۵

درس هفتم: متخلّفان و فراریان (جهادگریزان)

معنای فرار و تخلّف	۴۷
جهادگریزی در قرآن	۴۷
نقش تحریبی جهادگریزی	۴۹

درس دوازدهم: نقش آموزش در کیفیت نیروها (۲)	
(آموزش‌های عقیدتی سیاسی)	
انواع آموزش در نیروهای مسلح.....	۸۰ .....
نقش آموزش عقیدتی-سیاسی در کیفیت نیروها ...	۸۰ .....
۱- ایمان، مظہر آموزش عقیدتی.....	۸۰ .....
۲- آگاهی، مظہر نمادین آموزش سیاسی	۸۱ .....
ضرورت استمرار آموزش عقیدتی-سیاسی.....	۸۳ .....
پیامدهای آموزش عقیدتی-سیاسی	۸۴ .....
آموزش عقیدتی-سیاسی در سیره معصومین ﷺ ..	۸۵ .....
متصدیان آموزش عقیدتی-سیاسی.....	۸۶ .....
درس سیزدهم: تربیت جسمی و روحی نیروها	
معنای تربیت.....	۸۷ .....
اهمیت تربیت جسمی و روحی نیروها.....	۸۷ .....
تربیت جسمی و روحی در اسلام.....	۸۸ .....
۱- از منظر قرآن کریم.....	۸۸ .....
۲- از منظر روایات.....	۸۹ .....
۳- از منظر امام خمینی ﷺ.....	۸۹ .....
تربیت بدنی در قانون اساسی و قوانین نیروهای مسلح.....	۹۰ .....
فرآیند و آثار تربیت جسمانی.....	۹۰ .....
شیوه‌های تربیتی.....	۹۱ .....
درس چهاردهم: بهداشت نیروها (فردى-محیطی)	
بهداشت چیست؟.....	۹۲ .....
ضرورت بهداشت.....	۹۳ .....
اهمیت بهداشت در اسلام.....	۹۳ .....
بهداشت فردی و اجتماعی (محیط).....	۹۴ .....
۱- بهداشت فردی.....	۹۵ .....
۲- بهداشت محیط	۹۷ .....
آثار تخریبی نیروهای غیرکیفی (فائد شرایط).....	۶۳ .....
کارآبی نیروهای کیفی	۶۵ .....
جنگ‌های صدر اسلام.....	۶۶ .....
درس دهم: شرایط و کیفیت نیروها (۲)	
۱- ویژگی نیروهای کیفی	۶۷ .....
۱ - ۱- در قرآن مجید.....	۶۷ .....
۱ - ۲- در آیینه نامه انصباطی نیروهای مسلح...	۶۹ .....
۲- شرایط نیروهای کیفی	۶۹ .....
۱ - ۲ - ایجاد انگیزه و هدف	۶۹ .....
۲ - ۱- حفظ روحیه	۷۰ .....
۲ - ۲- انسجام و اتحاد.....	۷۱ .....
۲ - ۳- تقویت باورهای دینی	۷۱ .....
۲ - ۴- بصیرت و آگاهی	۷۲ .....
درس یازدهم: نقش آموزش در کیفیت نیروها (۱)	
(آموزش‌های تخصصی)	
مفهوم آموزش	۷۳ .....
انواع آموزش نظامی	۷۳ .....
۱- آموزش‌های عمومی	۷۳ .....
۲- آموزش‌های تخصصی	۷۴ .....
ضرورت کسب مهارت و تخصص	۷۴ .....
فرایند آموزش‌های تخصصی	۷۵ .....
نقش آموزش‌های تخصصی	۷۶ .....
پیامبر ﷺ و آموزش‌های تخصصی	۷۶ .....
مهارت امام باقر ﷺ در تیراندازی	۷۷ .....
راههای کسب مهارت و تخصص	۷۷ .....
۱ - آموزش نظری	۷۷ .....
۲- آموزش عملی	۷۸ .....
تخصص و تعهد	۷۹ .....

۶ نیروی انسانی در سازمان دفاعی

درس پانزدهم: امتیازهای حقوقی و اجتماعی نیروهای مسلح	۱۰۸
جایگاه نیروهای مسلح در اسلام	۹۹
امتیازات حقوقی و اجتماعی	۱۰۰
۱- امتیازات معنوی	۱۰۱
۲- امتیازات مادی	۱۰۲
درس شانزدهم: تعاون و خدمات	
معنای تعاون و خدمات	۱۰۶
لزوم تعاون و خدمات	۱۰۶
تعاون و خدمات در اسلام	۱۰۷
تعاون و خدمات در نیروهای مسلح	۱۰۸
اقسام تعاون و خدمات	۱۰۹
۱- ابعاد معنوی	۱۰۹
۲- ابعاد مادی	۱۰۹
درس هفدهم: رابطه نیروها (نیروها با فرمانده - نیروها با یکدیگر)	
آقسام رابطه	۱۱۲
۱- رابطه بین فرماندهان و فرمانبران	۱۱۲
۲- روابط متقابل بین نیروهای فرمانبر	۱۱۶
فهرست منابع	۱۱۸

پیشگفتار

تعلیم و تربیت دینی و انقلابی کارکنان سپاه در جهت تقویت و ارتقای معرفت، ایمان و توانمندسازی و توسعه دانش و بینش آنان رسالتی است بس بزرگ که بر عهده معاونت تربیت و آموزش عقیدتی سیاسی نهاده شده است.

تحقیق عده این مأموریت خطیر در پرتو نظام آموزش کارآمد و بالنده امکان‌پذیر می‌شود تا زمینه ارتقای روحی و معنوی و تقویت دانش، بینش و منش اسلامی کارکنان سپاه را فراهم آورد و پاسدارانی مؤمن، بصیر، شجاع و آگاه تربیت کند که از ایمان و معنویت، معرفت دینی و بصیرت انقلابی لازم برخوردار باشند.

چنانکه مقام معظم رهبری فرموده‌اند:

مسئله آموزش در همه جامهم است ولی در سپاه از اهمیت مضاعفی برخوردار است. اگر در سپاه پاسداران آموزش‌های قوی در مسایل عقیدتی سیاسی وجود نداشته باشد دیگر سپاه رابه عنوان بازوی توانای انقلاب اسلامی نمی‌توان مطرح ساخت حرکت سپاه یک حرکت مستمر است و اگر قرار باشد این حرکت باقی بماند افراد سپاه باید آموزش دیده باشند و کسانی که این مهم رابه عهده دارند شما هستید.^۱

با توجه به اجرای «نظام تربیت و آموزش عقیدتی سیاسی سپاه» از سالیان اولیه تأسیس این نهاد انقلابی و ضرورت بازنگری و بهینه‌سازی آن در چارچوب تدابیر فرمانده معظم کل قوا حضرت آیة‌الله العظمی خامنه‌ای (مد ظله العالی) و براساس راهبردهای تحول و تعالی سپاه، نظام

۱. روزنامه جمهوری اسلامی، ۵ / ۳ / ۱۳۶۳.

تریبیت و آموزش مورد بازبینی و تجدید نظر قرار گرفت. نظام جدید گرچه به امر خطیر آموزش و تقویت دانش عقیدتی سیاسی پاسداران توجه کافی مبذول شده است اما رویکرد اصلی آن تربیت محوری و معنویت افزایی بوده و سرفصلهای آموزشی آن نیز بر این اساس تنظیم شده است. یکی از دوره‌های مهم آموزشی که در نظام جدید مورد توجه قرار گرفته است آموزش‌های طولی پاسداران، بسیجیان و سربازان است که به معرفت افزایی نسبت به معارف پایه‌ای اسلام و مباحث بنیادی با رویکرد تربیتی می‌پردازد.

هم‌اکنون کلیه دوره‌های آموزشی سپاه در حال بازنگری و بازبینی است و طبیعی است که در تدوین موضوعات و سرفصلهای آموزشی، ارزشیابی، بازخوردگیری، و در نهایت اصلاح یا تغییر سرفصلهای آموزشی امری اجتناب‌ناپذیر خواهد بود. کتاب حاضر تا قبل از بازنگری و تدوین متون جدید در دوره‌های طولی سپاه تدریس می‌شود.

مسئولیت تهیه و تدوین متون آموزشی مورد نیاز نمایندگی ولی فقیه در سپاه به عهده پژوهشکده تحقیقات اسلامی است. این متون با توجه به سطح معلومات، نیازها و تخصص نیروهای آموزشی، درگروههای تحقیقاتی پژوهشکده تدوین و پس از طی مراحل اعتباربخشی محتوایی و شکلی به تأیید نماینده ولی فقیه در سپاه و یا نماینده ایشان می‌رسد. پیشنهادها و تجربیات مریبان ارجمند و متربیان گرامی، در رفع کاستی‌های متون آموزشی راهگشا و مشوق ما در رفع کاستی‌های متون آموزشی خواهد بود.

معاونت تربیت و آموزش عقیدتی سیاسی

نمایندگی ولی فقیه در سپاه

مقدمه

نظمیان به فرمان خدا، دژهای استوار رعیت، وقار حکومت، عزّت و اقتدار دین و راههای آسایش و امنیت می‌باشند. (نهج البلاعه، نامه ۵۳)

در میان احکام الهی، «جهاد» از برجستگی و جایگاه والایی برخوردار است؛ رکن رکین، راز بالندگی چکاد و اقتدار اسلام به شمار می‌آید. جهاد و جنگ ارکانی دارد که اسکلت و ساختار سازمان رزم را پی‌ریزی می‌کند. از این میان، شاخص ترین آنها «نیروی انسانی» است. به همین دلیل در طول تاریخ همواره نیروی انسانی مورد توجه حکومت‌ها و ارتش‌ها بوده است. آنان می‌کوشیدند بهترین و کارآمدترین نیروها را در سازمان رزم به کارگیرند و با آموزش‌های گوناگون عمومی و تخصصی، سطح کیفی و بهره‌وری آنان را ارتقاء بخشنند.

در اسلام، به هر کس مдал «مجاهد» نباشند، زیرا مجاهد در نظام دفاعی اسلام باید شاخص ترین صفات خوب را در خود پرورش دهد تا بتواند در شرایط سخت از اسلام دفاع نماید. او باید فردی ژرف‌اندیش، پاک‌ایمان، استوارگام، خداسرس، دارای خلوص نیت و سلامت انگیزه و ایثارگر و فداکار باشد. چنین نیروی بالنده و برتری، «مجاهد راه خدا» به شمار می‌آید.
يَا أَيُّهَا الَّذِي حَرَّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مَا شَاءُوا وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةً يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ^۱

ای پیامبر، مؤمنان را به جهاد برانگیز. اگر از [میان] شما بیست تن، شکیبا باشند بر دویست تن چیره می‌شوند، و اگر از شما یکصد تن باشند بر هزار تن از کافران پیروز می‌گردند، چراکه آنان گروهی هستند که نمی‌فهمند.

برای شناخت نیروی انسانی در سازمان رزم توجه به چند شاخص ضروری است که تحت هفده عنوان درس، مورد بحث قرار گرفته‌اند، عناوین اصلی مباحث به شرح ذیل است:

۱- نگرشی به نیروها از لحاظ کمی که در ساختار تشکیلات و سازمان نیروهای جهادی دخیل می‌باشند؛ مانند نیروهای کادر ثابت، نیروهای داوطلب و بسیجی و نیروهای وظیفه. (در چهار درس نخست کتاب)

۲- بررسی نیروهایی که به علی‌از سازمان نظام دفاعی اسلام خارج هستند؛ مانند بیماران، از کارافتادگان، ناتوانان و... و یا از سازمان دفاعی خارج می‌شوند، چون زخمی‌ها، اسیران و شهیدان؛ و یا جهادگریزانی که در روند اهداف جهاد، نقش تخریبی دارند (درس پنجم تا هشتم).

۳- نگاهی به نیروها از لحاظ کیفیت و کارآمدی آنان، و آنچه در بالا بردن این کیفیت از لحاظ روحی و جسمی مؤثر و ثمربخش می‌باشد، چون آموزش‌های عقیدتی، سیاسی و تخصص‌های نظامی و توجه به تربیت بدنی و پرورش روح و جسم نظامیان و پیشگیری از بیماری‌های جسمانی در قالب رعایت بهداشت (درس‌های نهم تا چهاردهم).

۴- توجه به حقوق و امتیازات حقوقی، اجتماعی، سیاسی و مادی نیروهای نظامی (درس پانزدهم و شانزدهم).

۵- روابط متقابل نیروی انسانی (فرماندهان با فرمانبران و فرمانبران با خویشتن. (درس هفدهم) تجزیه و تحلیل مطالب فوق در این کتاب، مرا با مبحث مهم نیروی انسانی در سازمان دفاعی بیشتر آشنا می‌سازد.

پژوهشکده تحقیقات اسلامی

درس اول:

جایگاه و نقش نیروی انسانی در سازمان دفاعی

ارکان دفاع

جهاد و دفاع، هر دو دارای ارکانی هستند که هر کدام، سهم مؤثری در پیروزی دارند. ابتدا به هر کدام از این ارکان اشاره مختصری می‌کنیم تا از این میان جایگاه و نقش نیروی انسانی بهتر روشن شود.

۱- طرح و برنامه: «طرح و برنامه» به معنی اتخاذ تدبیر لازم بر مبنای دانش، اندیشه و تجربه، به منظور آمادگی برای اجرای عملیات یا روبه رو شدن با حوادث احتمالی می‌باشد.^۱

۲- اطلاعات و حفاظت اطلاعات: یعنی گردآوری اطلاعات صحیح، در راستای تأمین نیازمندی‌ها، از دشمن و پرورش کامل و استفاده به موقع از آن. و اقدامات و احتیاط‌های حفاظتی برای حفظ اسناد و مواد طبقه‌بندی شده از دسترس دشمن و عناصر غیر مجاز انجام می‌گیرد.^۲ اطلاعات توان رزمی نیروها را بالا برده، در صد موقوفیت پیروزی را افزون می‌سازد، و به مثابه چشم فرماندهی است و به چراغی می‌ماند در شب تاریخ که هدف را می‌نمایند و چنانچه خاموش یا بی‌فروغ گردد، شانس پیروزی را از دست می‌دهد. اطلاعات و حفاظت اطلاعات در برنامه ریزی صحیح و هدایت درست، فرماندهی را یاری می‌بخشد و در غافلگیری دشمن و تأمین نیروهای خودی نقش مؤثری ایفا می‌نماید. همچنین وظیفه دارد اطلاعات نیروهای خودی را از دسترس دشمن محفوظ نگاه دارد.

۳- پشتیبانی؛ پشتیبانی شامل «تجهیزات»، «تدارکات» و «بهداری رزمی» می‌گردد.

- تجهیزات: از زمانی که آتش جنگ‌های خونین بین انسان‌ها و سپس اجتماعات بشری شعله‌ور گشت، بشر تهیه سلاح و تجهیزات جنگی را ضروری تر از هر چیز دانست که با مرور زمان از چوب و سنگ، به آهن و باروت و اتم و لیزر تکامل یافت.

۱- واژه‌های نظامی، (ماده طرح)، ص ۲۳۲، محمد کاظمی، ج ۲، سال ۱۳۵۵.

۲- همان، ص ۱۳۵.

اهمیت ابزار جنگی بر کسی پوشیده نیست، زیرا در جهان کنونی که کشورها به ویژه استعمارگران در پی دستیابی به سلاح و تکنولوژی نظامی برترند، هیچ کشور و جامعه‌ای به ویژه مسلمانان بدون سلاح نمی‌توانند از خود دفاع کنند و یا در راه تأمین صلح‌گامی برداشته به حیات طبیعی خود ادامه دهند. از این رو قرآن کریم مسلمانان را به تهیه سلاح و تجهیزات و آمادگی رزمی فراخوانده است. خداوند متعال نسبت به مسلمانان می‌فرماید:

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا أَشْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ.^۱

هر نیرویی در قدرت دارد، برای مقابله با آن‌ها [دشمنان]، آماده سازید؛ و (همچنین)

اسبهای ورزیده (برای میدان نبرد).

از واژه «قُوَّة» و «رباط الخيل» تهیه سلاح و تجهیزات و نیرو و نیازمندی‌های جنگ استفاده می‌شود.^۲

سیره مقصومین نیز بر این مطلب تأکید دارد. به نمونه‌ای از تاریخ اسلام اشاره می‌کنیم. در غزوه «بنی قريظه» علاوه بر تجهیزات و سلاح‌های غنیمتی فراوان که از یهودیان به دست پیامبر ﷺ افتاد، آن حضرت به سعد بن زید انصاری مأموریت داد اسیران جنگی یهود را به نجد برده بفروشد و در عوض اسب و سلاح تهیه کند.

- تدارکات: رساندن مواد غذایی، سلاح و مهمات، دارو و مانند آن به رزمندگان، نقش به سزایی در تحقیق و حفظ پیروزی دارد. تدارکات به موقع، مانع کاستی و سستی توان رزمندگان می‌شود. تأکید بر جهاد بامال در اسلام دلیل بر اهمیت این موضوع می‌باشد.

- بهداری رزمی: نجات جان مجروحان و بازیابی سلامتی آنان جهت پیوستن به نیروهای رزمی و همچنین حفظ جان انسان‌ها برای حفظ توان نیروهای جهادی، از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است.

- نیروی انسانی؛ رکن محوری جهاد و دفاع که دیگر ارکان بر آن استوارند، نیروی انسانی است. اداره جنگ و دفاع به دست نیروی انسانی است که می‌تواند با بهره‌گیری مطلوب از دیگر ارکان، پیروزی را نصیب خویش سازد.

۱- انفال (۸)، آیه ۶۰.

۲- ر.ک. تفسیر المیزان، علامه طباطبائی، ج ۹، ص ۱۱۴؛ تفسیر فخر رازی، ج ۱۵، ص ۱۸۵.

۳- البداية والنهاية، ابن كثير الدمشقی ابوالفداء، ج ۴، ص ۱۲۶؛ سیره ابن هشام، ج ۳، ص ۲۵۶ و تفسیر فخر رازی، ج ۹، ص ۱۴۴.

نیروی انسانی به لحاظ اهمیت و شاخص بودنش در بین ارکان نظام دفاعی، در طول تاریخ همواره مورد توجه حکومت‌ها و ارتش‌های دنیا بوده است و بدین جهت می‌کوشیدند بهترین و کارآمدترین افراد را در سازمان رزم جذب نمایند و با آموزش‌های گوناگون توان آنان را ارتقا بخشند. گرچه در این که «عامل برتر در نظام دفاعی چیست؟» بین صاحب نظران اختلاف است. برخی تکنولوژی را عامل برتر می‌دانند، عده‌ای هم نیروی انسانی کیفی را، ولی اسلام در عین اینکه به سلاح و تکنولوژی توجه دارد، نیروی انسانی را عامل برتر و شاخص در بین ارکان به شمار می‌آورد و بر آن تأکید دارد. در قرآن کریم و روایات اسلامی به یک سری عوامل و عللی که در کسب پیروزی مؤثرند اشاره شده که همه به نیروی انسانی مربوط می‌شود از قبیل: ایمان، صبر، توکل، ایشار، شجاعت، شهادت طلبی، صدق و ... .

إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَعْلَمُوا مَا تَنِينٌ.^۱

اگر از میان شما بیست نفر صابر باشند بر دویست نفر پیروز می‌شوند.

جایگاه نیروی انسانی در دفاع

«نیروی انسانی سازمان یافته» و به تعبیر دیگر «نیروی مسلح» مهم‌ترین جایگاه را در نظام دفاعی اسلام دارد.

فرمانده کل قوا، حضرت آیة الله خامنه‌ای می‌فرماید:

مسئله نیروهای مسلح از نظر اسلام یکی از مسائل اصلی است، یعنی در نظام اجتماعی همان‌طور که به نهادهای گوناگون بنای اجتماعی توجه [شده] به ارتش هم در درجه اول در ردیف بقیه بنیان‌های اجتماعی توجه شده و مورد اهتمام قرار گرفته است. از نظر اسلام نیروهای مسلح مایه عزّت و سربلندی دین و اسلام هستند و در حقیقت راههای امنیت و آرامش ملی، نیروهای مسلح هستند، اصلًا قوام ملت بدون نیروهای مسلح امکان‌پذیر نیست.^۲

در قسمتی از نامه امیر مؤمنان ﷺ به مالک اشتر آمده است:

فَالْجُنُودُ يَأْذِنُ اللَّهُ حُصُونُ الرَّعْيَةِ، وَرَبِّنِ الْوَلَاءِ وَعِزُّ الدِّينِ، وَسَيِّلُ الْأَمْنِ وَيَئِسَ تَقْوُمُ الرَّعْيَةِ
إِلَّا إِنَّمَا.^۳

۲ - روزنامه جمهوری اسلامی، ۳۰/۱/۶۵.

۱ - انجفال (۸)، آیه ۶۵.

۳ - نهج البلاغه، نامه ۵۳.

سپاهیان به اذن خداوند، دژهای محکم مردم و پاسدار امّت و زینت فرمانروایان و عزت دین و افزار امنیت‌اند که مردم بدون یاری آنان آسایش نخواهند یافت.

در این نامه نقش و جایگاه نیروهای مسلح در سه مأموریت اصلی نمایان است:

۱- دفاع از ملت و دولت و مرزهای کشور اسلامی در برابر تجاوز دشمنان و هجوم یگانگان.

(دژهای مردم)

۲- برقراری امنیت داخلی، جلوگیری از شورش و آشوب بغات، محاربان و توطئه‌گران داخلی.

(افزار امنیت)

۳- پاسداری از اندیشه و آرمانی که دولت و جامعه بر پایه آن قوام یافته و استوار گشته است.

(عزت دین)؛ زیرا ارتش اسلامی مکتبی است که بر پایه بینش اسلامی شکل می‌گیرد، سربازان و افسران آن به اسلام و رسالت آن متعهد هستند و در زندگی شخصی و عملی خود بدان وفا دارند و در جامعه از اسلام در برابر تحریف و بدعت‌گری دفاع می‌کنند. نیروهای مسلح اسلامی از این دیدگاه، نهادی فرهنگی و مکتبی است و تنها نیروی جنگی و نظامی نیست.^۱

قوای مسلح در نظام دفاعی اسلام در کلمات بنیانگذار نظام جمهوری اسلامی - امام خمینی^۲ -

و مقام معظم رهبری حضرت آیة‌الله خامنه‌ای، این چنین وصف شده است:

«در رأس امور؛ حافظ استقلال کشور؛ تجسم آرمان مستضعفان؛ آرمانگرا، ذخایر انقلاب؛

حصارکشور؛ حافظ عظمت ملت؛ بازویان و ارکان نظام؛ در نوک پیکان دفاع از انقلاب اسلامی

شاخه‌های شجره طیبه.»^۲

نیروهای مسلح در قانون اساسی

اصل ۱۴۳؛ «ارتش جمهوری اسلامی ایران پاسداری از استقلال و تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی کشور را بر عهده دارد.»

اصل ۱۴۴؛ «ارتش جمهوری اسلامی ایران باید ارتشی اسلامی باشد که ارتش مکتبی و مردمی است و باید افرادی شایسته را به خدمت پذیرد که به اهداف انقلاب اسلامی مؤمن و در راه تحقق آن فداکار باشند.»

۱- جنگ و صلح از دیدگاه نهج البلاغه، محمد مهدی شمس الدین، ص ۶۷.

۲- دژهای استوار، مرکز تحقیقات اسلامی سپاه، ص ۲۱-۲۵.

اصل ۱۴۵؛ «سپاه پاسداران انقلاب اسلامی که در نخستین روزهای پیروزی این انقلاب تشکیل شد، برای ادامه نقش خود در نگهبانی از انقلاب و دستاوردهای آن پابرجا می‌ماند.»

نیروهای مسلح در وصیت‌نامه امام خمینی(ره)

«قوای مسلح از ارتش و سپاه و ژاندارمری و شهربانی تا کمیته‌ها (نیروی انتظامی) و بسیج و عشائر ویژگی خاص دارند. اینان که بازویان قوی و قدرتمند جمهوری اسلامی می‌باشند و نگهبان سرحدات و راه‌ها و شهرها و روستاهای بالاخره نگهداران امنیت و آرامش بخشان به ملت می‌باشند، می‌بایست مورد توجه خاص ملت و دولت و مجلس باشند و لازم است توجه داشته باشند که در دنیا آنچه که مورد بهره‌برداری برای قدرت‌های بزرگ و سیاست‌های مخرب بیشتر از هر چیز و هر گروهی است، قوای مسلح است.»

درس دوم:

نیروهای کادر ثابت

ضرورت وجود نیروی ثابت در سازمان رزم

زندگی اجتماعی و نیازمندی‌های آدمی در مسائل اقتصادی، امنیتی و نظامی، فرهنگی، سیاسی و... به ناچار شغل‌ها و تخصص‌های متفاوتی می‌طلبد و یک انسان از عهده برآوردن تمام نیازهای خود برنمی‌آید. بهویژه حفظ امنیت و تهدیدات داخلی و خارجی، نیازمند یک سازمان دفاعی نیرومند و مقتدری است تا سیستم دفاعی کشور را برقرار سازد. از این رو عده‌ای باید صرفاً به شغل نظامی‌گری روی بیاورند.

افلاطون می‌نویسد:

«هنگامی که می‌خواستیم مدینه را استوار سازیم این امر را پذیرفتیم که غیرممکن است یک فرد بتواند چند کار و پیشه را انجام دهد، چون جنگ امری بدیهی و احتماب‌ناپذیر بود. باید کار جنگ را به کسانی سپرد که کارشان سپاهی‌گری و سربازی است؛ بنابر این تقسیم کار اجتماعی ایجاب می‌کرد که طبقه‌ای به نام جنگجویان در کنار سایر مشاغل دیگر به وجود آید.»^۱

تعريف نیروی ثابت نظامی

کادر ثابت نظامی (با واژه‌های «لشکری»، «نظمی» و «سپاهی») در اصطلاح به کارکنانی اطلاق می‌گردد که برای خدمت مستمر در سازمان مربوطه (نیروهای مسلح) استخدام می‌شوند.^۲ در کتاب‌های فقهی، جنگجویان به دو گروه تقسیم شده‌اند: «نیروهای داوطلب» (مطوعه) و «نیروهای غیر داوطلب» (غیر مطوعه). نیروهای داوطلب به کسانی گفته می‌شود که به کسب

۱- افلاطون، سیاست از نظر افلاطون، ترجمه امیرحسین جهادکار، ص ۵۳ و ۵۴.

۲- قانون و مقررات استخدامی سپاه، ماده ۷.

معاش و کارهای روزانه خویش اشتغال دارند و تنها به هنگام جهاد و دفاع، فراخوانی شده در سازمان رزم قرار می‌گیرند و پس از پایان جنگ یا مأموریت، دوباره به کارهای روزانه خویش باز می‌گردند. اما نیروهای غیر داوطلب (کادر ثابت) خود را وقف جهاد و دفاع کرده پیوسته در حال آمادگی به سر می‌برند.^۱ حرفه‌شان نظامی‌گری و زندگی شان از این طریق تأمین می‌شود.

پیشینهٔ نیروی ثابت

پیشینهٔ سازمان رزم تحت عنوان نیروهای مسلح با کادری ثابت، به دوران تشکیل حکومت‌ها باز می‌گردد. حاکمان، جنگاورانی را به استخدام خود می‌گرفتند تا به هنگام بحران‌ها و جنگ‌ها، به عنوان بازویان قوی آنان وارد عمل شده، مدافعان صلح و امنیت و حافظ قلمرو حاکمیت سرزمین خویش باشند. به مرور زمان و با توجه به گسترهٔ تجاوزات و ستمگری برخی حاکمان، هر حکومتی تلاش می‌کرد سازمان رزمی نیرومندی در اختیار داشته باشد.

در زمان رسول خدا^۲ (دوران حکومت ده‌ساله آن حضرت در مدینه)، سازمانی به عنوان سازمان نیروهای مسلح که افراد ثابتی مخصوص جهاد و دفاع باشند و زندگی خود را این طریق تأمین نمایند، وجود نداشته است، بلکه هرگاه جنگی پیش می‌آمد، پیامبر^۳ با فراخوانی مسلمانان به جهاد، آنان را سازماندهی کرده آماده جهاد می‌ساخت. قرآن می‌فرماید:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ.^۴

ای پیامبر! مؤمنان را به جنگ (با دشمن) تشویق کن.

از این رو بر آنان که شرایط حضور در جهاد را داشتند، به عنوان تکلیف شرعی واجب بود در جنگ شرکت نمایند. به همین جهت در موقع لزوم بسیج می‌شدند و پس از پایان جهاد نیز به امور معیشتی و شخصی خود می‌پرداختند. این روند تا زمان خلیفه دوام (سال ۱۳ هجری) ادامه داشت. در دوران حکومت خلیفه دوام عده‌ای به عنوان نظامی و جنگجو، سازمان یافتند، و دفتری خاص و حقوق و مقرری مشخص برای آنان ایجاد شد و از این زمان نیروهای نظامی از غیر نظامی ممتاز گردید.^۵ در زمان امیر مؤمنان^۶ نیز تشکیلاتی تحت عنوان «شرطه الخمیس»^۷ به وجود آمد. تعدادشان به

۱- ر.ک. سلسلة البنایع الفقهیہ، ج ۹ (كتاب جهاد)، ص ۱۰۲.

۲- انفال (۸)، آیه ۶۵.

۳- تاریخ تمدن اسلامی، جرجی زیدان، ص ۱۲۷.

۴- ابن اثیر می‌نویسد: به این نیرو از آن جهت « الخمیس » می‌گفتند، چون به پنج گروه تقسیم می‌شدند: مقدمه، میمنه، میسره، قلب و ساق (دبیله). (النهایه، ج ۲، ص ۷۹).

پنج یا شش هزار نفر می‌رسید. شرطة الخمیس نیروهایی ویژه و جان برکف، آماده مرگ و مطیع بودند با نشانه‌هایی ویژه که با آن شناخته می‌شدند، خود را آراسته و نخستین لشکری بودند که آماده جنگ می‌شدند و همیشه در خط حمله حضور داشتند. در روایت ابن مسعود، شرطة الخمیس پیمان مرگ بسته بود که پیروز از جبهه یازگر دد.^۱ به اصحب بن نباته گفته شد چرا شمارا شرطة الخمیس می‌نامیدند؟ گفت: ما پیمان مرگ بسته بودیم و او پیروزی را برای ما تضمین کرده بود.^۲

نیروهای قادر ثابت در نظام جمهوری اسلامی

در نظام جمهوری اسلامی، نیروهای مسلح که دارای قادر ثابت نظامی هستند، تحت سه عنوان سازمانی انجام وظیفه می‌کنند:

- ۱- ارتش (متشكل از نیروی زمینی، هوایی و دریایی)
- ۲- سپاه پاسداران انقلاب اسلامی (متشكل از نیروی زمینی، هوایی، دریایی و قدس)
- ۳- نیروی انتظامی (متشكل از نیروهای ادغام شده شهربانی، ژاندارمری و کمیته انقلاب اسلامی)

سازمان نیروهای مسلح

در استحکام سازمان نیروهای مسلح چند عامل، دخالت دارد:

- فرماندهی و سلسله مراتب آن
- سازماندهی نیرومند
- آموزش

۱- فرماندهی، محور اصلی نیروهای مسلح است. مقام معظم رهبری حضرت آیة الله خامنه‌ای فرمود:

همه آنچه که در نیروهای مسلح تأثیر و کارآیی و برندگی دارند، چه آنچه مادی است و چه آنچه انسانی است بدون نظام فرماندهی در حقیقت هیچ و بوج، بی اثر یا بسیار کم اثر است.^۳
اطاعت از فرماندهی در چارچوب ضوابط، حکم عقل و شرع و تجربه است، که عدم مراعات آن موجب هرج و مرج و تضعیف نیروها خواهد شد.^۴

۱- بحار الانوار، ج ۴۲، ص ۱۵۱. ۲- سفينة البحار، ج ۴، ص ۴۱۸، ماده شرطة الخمیس.

۳- دژهای استوار، ص ۵۹، به نقل از رویدادها و تحلیل، شماره ۶۹، ص ۱۶.

۴- ر.ک. همان، ص ۶۰.

اهمیت سلسله مراتب برکسی پوشیده نیست. به گفته مقام معظم رهبری:
سلسله مراتب یعنی هر کسی هر کجا که قرار گرفته نظم پذیری او این جوری باشد که
قاطعانه به زیردست خود از روی فرماندهی فرمان بدهد و از مافوق خود فرمان پذیر باشد.^۱

۲- سازماندهی نیروهای مسلح، که باید محکم، استوار، زنده و پویا و قوی و باکیفیت باشد.
مقام معظم رهبری می فرماید:

در مجموعه های نظامی، آن چیزی که فرماندهی را به معنای واقعی کارآمد می کند،
سازماندهی است مستحکم، روان، کامل، زنده و پویا، این دو تا [فرماندهی و سازماندهی]
وقتی با هم همراه شد آن وقت این سازمان و مجموعه یک سازمان، مجموعه ای خواهد بود
که قطعاً کارآیی خواهد داشت.^۲

ارکان سازماندهی استوار

آنچه سازماندهی نیروهای مسلح را استوار و محکم می سازد عبارت است از: «وحدت و
هماهنگی»، «نظم و انضباط» و «وارد نشدن در گروههای سیاسی».^۳

وظایف نیروهای مسلح

۱- ستاد کل نیروهای مسلح:

وظائف و مأموریت های کلی ستاد کل عبارت است از:

۱- سیاست گذاری، ۲- هماهنگی بین نیروهای مسلح، ۳- نظارت بر حسن اجرای تدبیر فرماندهی.
فرماندهی کل قوا حضرت آیت الله خامنه ای در تبیین وظایف کلی ستاد کل می فرماید:
سیاست گذاری و هدایت عمومی نیروهای مسلح، طبق تدبیر فرماندهی در ابعاد گوناگون
آموزش، سازماندهی، تجهیزات و نیروی انسانی در جهت تقویت و کفایت نیروی دفاعی
کشور و نیز ایجاد هماهنگی میان دو سازمان ارتش و سپاه در اقدامات عملی و نیز در
طرح های بلندمدت و نظارت بر حسن اجرای تدبیر فرماندهی در نیروهای مسلح.^۴

۲- وظایف ارتش جمهوری اسلامی:

مأموریت و وظیفه اصلی ارتش دفاع و پاسداری از مرزهای خاکی، آبی و هوایی کشور در برابر
هرگونه تجاوز نظامی، می باشد.

۱- همان، ص ۱۹

۲- همان، ص ۵۹

۳- ر.ک. همان، ص ۱۳۵

۴- حدیث ولایت، مقام معظم رهبری، ج ۲، ص ۱۶۱.

اصل ۱۴۳ قانون اساسی:

ارتش جمهوری اسلامی ایران پاسداری از استقلال و تمامیت ارضی، نظام جمهوری اسلامی کشور را بر عهده دارد.

۳-وظائف سپاه پاسداران انقلاب اسلامی:

سپاه سه مأموریت مهم دارد:

۱-دفاع مسلحانه از انقلاب و نظام اسلامی.

۲-سازماندهی و آموزش ارتش بیست میلیونی (بسیج).

۳-تشکیل هسته‌های مردمی حزب الله در سراسر جهان - در قالب نیروی قدس - مقام معظم رهبری در تبیین وظائف سپاه می‌فرماید:

«به نظر من، سه مأموریت عمدۀ برای سپاه وجود دارد که این‌ها را باید توجه کنند اول، دفاع مسلحانه از انقلاب و نظام اسلامی است که این، مأموریت محوری سپاه پاسداران انقلاب اسلامی است.

دوم، سازماندهی و آموزش ارتش بیست میلیونی است... این کاری است که باید سپاه بگند و متناسب با سپاه است ولا غیر.

مأموریت سوم، همان چیزی است که امروز سپاه پاسداران در قالب سپاه قدس یا نیروی قدس از آن یاد می‌کنند...»^۱

مسئولیت سپاه حقاً و انصافاً سنگین‌تر از مسئولیت نیروهast... چون مسئولیت اصلی اش حمایت و دفاع مخاطره‌آمیز از انقلاب در مقابله با حرکات ضدانقلاب است. ضمن این که عنده‌لزوم باید برود و از مرزها هم دفاع بگند.»^۲

در کلام امام خمینی^۳ «حفظ کشور و نظام» و «پیشبرد نهضت» و «حفظ مکتب و چهره اسلام»^۴ و «تشکیل هسته‌های مردمی حزب الله در سراسر جهان»^۵ به عنوان مأموریت‌های سپاه آمده است. و اصل ۱۵۰ قانون اساسی «نگهبانی از انقلاب و دستاوردهای آن را» وظیفه سپاه دانسته است.

۴-وظایف نیروی انتظامی:

۱- حفظ امنیت؛ «ایجاد آرامش در محیط زندگی مردم و حفظ امنیت، اساسی‌ترین کار نیروی انتظامی است.»^۶

۱- حدیث ولایت، ج ۳، ص ۵-۷۰/۸/۵

۴- دژهای استوار، ص ۲۱۴

۲- صحیفه نور، ج ۹، ص ۱۹۲.

۵- همان، ص ۲۱۹. (سخنرانی مقام معظم رهبری ۷۰/۱/۳۱)

۲- پاسداری از ارزش‌های اسلامی؛ نیروی انتظامی متعلق به این ملت باید پاسدار ارزش‌های اسلامی باشد و در هر نقطه از کشور به گونه‌ای ظاهر شود که اهل فساد و رشوه و بی‌تقویایی از او بترستند و اهل تقوابادیدن او دلگرم و امیدوار شوند و احساس کنند که محیط جامعه فضای مناسبی برای تنفس و زندگی سالم و امن است».^۱

۳- مقابله با فساد؛ «هنر بزرگ نیروهای انتظامی این است که با عوامل دشمن که با برآشتن محیط امن زندگی مردم، شکستن حریم خلوت امن خانواده‌ها و نفوذ کردن در حصار مقدس و عفت عمومی ملت می‌خواهد نظم جامعه را برهمن زند، به شدت برخورد کند».^۲

۴- برخورد با قانون‌شکنی؛ نیروی انتظامی باید جلوی قانون‌شکنی‌ها را بگیرد و اجازه ندهد در جامعه اسلامی، در ملأ عام کسانی به حیثیت‌های دینی مردم اهانت کنند.^۳

مأموریت‌های کلی نیروهای مسلح

در یک جمع‌بندی از سخنان امام خمینی^۴ و مقام معظم رهبری، مأموریت‌های کلی نیروهای مسلح در موارد ذیل خلاصه می‌شود:

۱- حفظ اسلام و ارزش‌های اسلامی و انقلاب

۲- حفظ نظام مقدس جمهوری اسلامی

۳- حفظ استقلال و مرزهای کشور

۴- حفظ امنیت داخلی

۵- دفاع از مقدسات و حیثیت ملت

۶- قطع طمع دشمنان انقلاب اسلامی و خشکاندن ریشه‌های فساد صهیونیزم جهانی

۷- بازسازی کشور

۸- تشکیل جبهه قدرتمند اسلامی و دفاع از مسلمانان تحت ستم دنیا و مظلومان

۹- تشکیل ارتش صد میلیونی و ایجاد هسته‌های مقاومت اسلامی.^۵

۱- دژهای استوار، ص ۱۹، جمهوری اسلامی ۷۴/۴/۲۲، بیانات مقام معظم رهبری.

۲- همان، ص ۲۲۱، به نقل از جمهوری اسلامی، ۷۲/۴/۲۷

۴- ر. ک. دژهای استوار، ص ۲۰۲-۲۱۲.

۳- جمهوری اسلامی، ۷۰/۱۱/۲

درس سوم:

نیروهای داوطلب و بسیجی

مطلع

تشکیل بسیج در نظام جمهوری اسلامی ایران یقیناً از برکات و الطاف جلیه خداوند تعالیٰ بود که بر ملت عزیز و انقلاب اسلامی ایران ارزانی شد. در حوادث گوناگون پس از پیروزی انقلاب خصوصاً جنگ، بودند نهادها و گروههای فراوانی که با ایثار و خلوص و فداکاری و شهادت طلبی، کشور و انقلاب اسلامی را بیمه کردند ولی حقیقتاً اگر بخواهیم مصادق کاملی از ایثار و خلوص و فداکاری و عشق به ذات مقدس حق و اسلام را ارائه دهیم چه کسی سزاوارتر از بسیج و بسیجیان خواهد بود؟ بسیج، شجرة طیبه و درخت تناور و پرثمری است که شکوفه‌های آن بوی بهار وصل و طراوت یقین و حدیث عشق می‌دهد. بسیج، مدرسه عشق و مكتب شاهدان و شهیدان گمنامی است که پیروانش بر گلستانهای رفیع آن، اذان شهادت و رشادت سرداده‌اند.

بسیج، میقات پاپرهنگان و معراج اندیشه پاک اسلامی است که تربیت‌یافتگان آن، نام و نشان در گمنامی و بی‌نشانی گرفته‌اند.

بسیج، لشکر مخلص خداست که دفتر تشکیل آن را همهٔ مجاهدان از اولین تا آخرین اضاء نموده‌اند.

من همواره به خلوص و صفاتی بسیجیان غبطة‌می‌خورم و از خدامی خواهم تابا بسیجیانم
محشور گرداند، چراکه در این دنیا افتخارم این است که خود بسیجی‌ام.

... خلاصه کلام، اگر برکشوری نوای دلنشیں تفکر بسیجی طنین انداز شد چشم طمع
دشمنان و جهانخواران از آن دور خواهد گردید و الا هر لحظه باید منتظر حادثه ماند.^۱

۱- فرازی از پیام امام خمینی، ۶۷/۹/۲

نیروهای داوطلب و بسیجی، اقتدار نیروی انسانی در نظام دفاعی اسلام به شمار می‌آیند.

تعریف بسیج

بسیج، در لغت یعنی آمادگی و نیز آماده ساختن نیروی نظامی و تمامی ساز و برگ سفر جنگ.^۱ و در اصطلاح عبارت است از: حضور سازمان یافته و مقتدرانه ملت در صحنه.^۲ بنابر این هر نیرویی بسیج نیست. بلکه نیروهای «سازمان یافته» و «آموزش دیده» که برخوردار از بینش اسلامی و اعتقاد راسخ به اسلام و انقلاب هستند، بسیج را تشکیل می‌دهند.^۳ مقام معظم رهبری می‌فرماید:

این مسئله بایستی دقت شود که توده آنبوه نیروها، بسیج نیست بلکه توده‌های سازمان یافته بسیج را تشکیل می‌دهد.^۴ که در سایه آموزش، سلاح به دست گرفته و در وقت نیاز کشور همراه نیروهای مسلح بیشترین و سنگین‌ترین بار را به دوش می‌گیرد. چنان که در دوران جنگ دیده شد.^۵

تشکیل بسیج

پنجم آذرماه سال ۱۳۵۹ هش. به فرمان فرماندهی کل قوا حضرت امام خمینی^۶ بسیج بیست میلیونی پایه گذاری شد. و به اقتضای گسترش و انسجام بیشتر سازمان بسیج، در سال ۱۳۶۸ با نام نیروی مقاومت بسیج سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به عنوان یکی از نیروهای پنجگانه سپاه مورد تأیید مقام معظم رهبری حضرت آیة الله خامنه‌ای قرار گرفت. در اصل ۱۵۱ قانون اساسی آمده است:

به حکم آیه «واعدو لهم...»^۷ دولت موظف است برای همه افراد کشور برنامه و امکانات آموزش نظامی را بر طبق موازین اسلامی فراهم نماید به طوری که همه افراد توانایی دفاع مسلح‌انه از کشور و نظام جمهوری اسلامی را داشته باشند.

۱- فرهنگ فارسی، دکتر معین، ص ۵۳۸. ۲- مقام معظم رهبری، روزنامه جمهوری اسلامی، ۷۳/۹/۵.

۳- دژهای استوار، ص ۱۷۴، به نقل از جمهوری اسلامی، ۹۶/۹/۱۰.

۴- همان. ۵- حدیث ولایت، ج ۲، ص ۱۷۷.

۶- انفال (۸)، آیه ۰۶.

شالوده بسیج

اساس و شالوده بسیج عبارت است از: «سازماندهی قوی و نیرومند»، «آموزش‌های نظامی، سیاسی و عقیدتی»، «نظم و انضباط» و «ادب و برخورد اسلامی».^۱ که زیر نظر سپاه پاسداران سازماندهی شده و آموزش می‌بیند.

کارکنان بسیج

اعضای بسیج، با توجه به نوع و میزان فعالیت خود، به چند گروه تقسیم می‌شوند:

الف - بسیجی عادی؛ عموم اشار مردم که پس از گذراندن دوره آموزش، عضو بسیج می‌شوند.

ب - بسیجی فعال؛ بسیجیانی که واجد شرایط لازم بوده، ضمن گذراندن دوره‌های آموزشی، در مأموریت با سپاه همکاری دارند.

ج - بسیجی ویژه؛ (پاسداران افتخارات) بسیجیانی هستند که صلاحیت‌های یک پاسدار را دارند، و به صورت موقت به صورت داوطلب در خدمت سپاه درمی‌آیند.^۲

پیشینهٔ تاریخی بسیج

قضیهٔ بسیج، همان مسائلهای است که در صدر اسلام بوده است. وقتی جنگ می‌شد،

طوابیف مختلف می‌آمدند و به جنگ می‌رفتند و این مسئله جدیدی نیست و در اسلام

سابقه داشته است.^۳

با شکل گرفتن «حکومت اسلامی» در مدینه توسط پیامبر خدا^{علیه السلام} دشمنان اسلام خطر را جدی‌تر دیدند و با اندیشه «براندازی اسلام و نظام اسلامی»، با تمام قدرت و امکانات رزمی وارد عمل شدند. که در پی آن جنگ‌های بدرا، احد، احزاب و... صورت گرفت.

به دنبال تهدیدات دشمنان اسلام، با صدور فرمان جهاد از جانب خداوند، رسول گرامی^{علیه السلام} مسلمانان را به دفاع از دین و نظام اسلامی فراخواند و به مقابله با متجاوزان و مشرکان پرداخت. آن حضرت بیش از هشتاد غزوه و سریه را توسط نیروهای بسیجی اداره کرد و دشمنان اسلام را با

۱- دژهای استوار، ص ۱۷۴.

۲- قانون و مقررات استخدامی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ماده ۱۳.

۳- صحیفه نور، امام خمینی، ج ۱۹، ص ۱۳۹.

شکست مواجه ساخت. مسأله بسیج در زمان امیر مؤمنان^۱ و امام حسن^۲ و امام حسین^۳ نیز وجود داشته است.

بسیج از منظر قرآن

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا حُذُوا حِذْرَكُمْ فَانفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ انفِرُوا جَيِّعاً۔

ای کسانی که ایمان آورده‌اید! آمادگی خود را (در برابر دشمن) حفظ کنید؛ و در دسته‌های متعدد، یا به صورت دسته واحده، (طبق شرایط هر زمان و هر مکان) به سوی دشمن حرکت نمایید.

انفِرُوا إِخْفَافًا وَنِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ۔^۴

(همگی به سوی میدان جهاد) حرکت کنید؛ سبکبار باشید یا سنگین‌بار؛ و با اموال و جان‌های خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید.

علامه طباطبایی در تفسیر آیه می‌فرماید:

«مراد از ثقل و سنگینی، کلیه موانعی است که آدمی را از شرکت در جهاد باز می‌دارد. نظری کثرت شاغل، علاقه به همسر و فرزند و خویشان و دوستان، و... و مراد از خفت (سبکباری) این است که هیچ کدام از این موانع نباشد. بنابر این معنای آیه این است که در هر دو حال به جهاد بروید و هیچ مانعی را عذر نیاورید.»^۳

قرآن در مورد تخلف از بسیج چنین هشدار می‌دهد

إِلَّا تَتَقْرُّبُوا يُعَذِّبُكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَدِيلُ قَوْمًا عَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيئًا وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ۔^۴

اگر (به سوی میدان جهاد) حرکت نکنید، شما رامجازات در دنای می‌کند، و گروه دیگری غیر از شما را به جای شما قرار می‌دهد؛ و هیچ زیانی به او نمی‌رسانید، و خداوند بر هر چیزی تووانست.

«کیفر به عذاب الهی» و «سلب توفیق پاسداری از دین الهی»، فرجام تخلف شمرده شده است.

۱- نساء (۴)، آیه ۷۱

۲- توبه (۹)، آیه ۴۱

۳- ترجمه المیزان، ج ۱۸، ص ۱۴۷، آیه ۴۰ (جلدی).

۴- توبه (۹)، آیه ۳۹

ویژگی‌های بسیج

علاوه بر ویژگی‌های عمومی هر مسلمانی، بسیجیان از ویژگی‌های خاصی برخوردارند از قبیل:

- ۱- داوطلب بودن: بسیجی داوطلب است، کسی او را مجبور نکرده است. از این رو با عشق و علاقه برای تحقق اهداف و آرمان‌های اسلام از هیچ‌کوشش و تلاشی دریغ نمی‌ورزد.
- ۲- شهادت طلبی: بسیجی در مدرسه عشق تربیت یافته و عاشق وصال است.
- ۳- فداکاری و ایثارگری: بسیجی از مال و جان خویش مایه می‌گذارد.
- ۴- پایداری و مقاومت: شعار بسیجی این است: «رَبَّنَا أَفْغِ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَبْثُ أَفْدَامَنَا»؛^۱ خدا ایا بر ما صبر بده و قدم‌هایمان را استوار بدار.
- ۵- توکل به خدا: بسیجی تنها تکیه خود را خدا می‌داند و می‌گوید: «وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ»؛^۲ چرا بر خدا توکل نکنیم.

مأموریت بسیج

بسیج در تمامی صحنه‌های (سیاسی، نظامی، فرهنگی، اقتصادی) انقلاب حضور فعال دارد و بسیاری از گردها و مشکلات را به دست توانای خود می‌گشاید. برخی از مأموریت‌های بسیج که در کلام امام خمینی^۳ و مقام معظم رهبری حضرت آیة‌الله خامنه‌ای به آن اشاره شده، ذکر می‌کنیم:

- ۱- دفاع از انقلاب اسلامی و ارزش‌های الهی. «امروز ما موظف به دفاع از ارزش‌های الهی که امروز در این نظام اسلامی مجسم است - هستیم. دفاع از استقلال این کشور اسلامی، دفاع از تمامیت ارضی آن است.»^۴ «بسیجی کسی است که سینه‌اش را سپر می‌کند و با هر وسیله‌ای که در اختیارش باشد، دفاع از انقلاب را به عهده می‌گیرد. چون در حقیقت از اسلام و قرآن دفاع کرده است.»^۵
- ۲- دفاع از نظام اسلامی. «نظام جمهوری اسلامی ایران در مسائل مختلف متکی به نیروهای بسیج است.»^۶

۱- بقره (۲)، آیه ۲۵۰، آیه ۱۲.

۲- ابراهیم (۱۴)، آیه ۱۷.

۳- حدیث ولایت، ج ۳، ص ۱۸؛ دژهای استوار، ص ۲۱۷.

۴- جمهوری اسلامی، ۶۳/۸/۲۹.

۵- همان، ۵/۹؛ همچنین ر.ک. سخنرانی امام امت در سالروز تشکیل بسیج، ۹/۰۶.

- ۳- ایستادگی در برابر دشمن. «آماده بودن برای فداکاری در راه خدا^۱ و جلوگیری از کفر و الحاد و هجوم بیگانگان.»^۲
- ۴- سازندگی کشور. «همه نیروهای بسیجی ما باید در سازندگی روستاها، کشاورزی، راهها، صنایع و در خدمت آبادانی کشور به کار گرفته شوند.»^۳ «باید همگی تشریک مساعی در رفع مشکلات کشور عزیز نمایند و در پیشبرد اهداف اسلام بزرگ از هیچ کوششی دریغ ننمایند.»^۴

عوامل مؤثر در بسیج

عوامل متعددی در بسیج مردمی دخیل هستند که به چند عامل شاخص اشاره می‌کنیم:

- ۱- اسلام: عشق به اسلام ناب و رسیدن به اهداف و آرمان‌هایی که اسلام ترسیم می‌کند، بهترین عامل برای گرایش مردم به بسیج است.
- ۲- انقلاب اسلامی: حفاظت از اهداف و دستاوردهای انقلاب اسلامی که ثمرة تلاش امام راحل^۵ و هزاران خون شهید و فداکاری ایثارگران است، عامل دیگر به شمار می‌آید.
- ۳- شخصیت‌ها و افراد: افرادی که وجودشان در بسیج مؤثر است به پنج گروه تقسیم می‌شوند: رهبر، شخصیت‌های ممتاز و بانفوذ روحانی و غیره، مسؤولان، فرماندهان و مردم.
- ۴- تبلیغات: هماهنگ با بافت فکری و عقیدتی مردم، روشن ساختن جایگاه جهاد در اسلام و شناساندن حقانیت انقلاب بهترین عامل مؤثر در بسیج مردمی است.
- ۵- معنویات و اسوه‌های معنوی: همچون سالار شهیدان^۶

۱- همان، ۷۰/۹/۲. ۲- صحیفه نور، ج ۱۹، ص ۱۳۹.

۳- دژهای استوار، ص ۲۱۸ به نقل از روزنامه جمهوری اسلامی ۶۲/۹/۵

۴- سالروز تشکیل بسیج، ۶۰/۹/۴.

۵- ر.ک. عوامل مؤثر در بسیج مردمی، مرکز مطالعات و پژوهش‌های ارتش بیست میلیونی.

درس چهارم نیروهای موظّف (خدمت سربازی)

نیروی انسانی در نظام دفاعی اسلام تنها به وسیله نیروی کادر ثابت شکل نمی‌گیرد، بلکه ضرورت دفاع و جهاد و حفظ امنیت جامعه و مرزهای کشور ایجاد می‌کند که همه افراد به ویژه نیروهای جوان و پر انرژی در آن سهیم باشند. از این رو موضوع «سربازی» و حضور جوانان در سازمان رزم مورد توجه حکومت‌ها قرار داشته و دارد. و از سه زاویه قابل توجه می‌باشد: یکی از لحاظ صرفه جویی در هزینه‌های دفاعی کشور، دوم برخورداری از نیروی پر انرژی و نیرومند جوان و سوم، آموزش نظامی آحاد افراد کشور. به همین جهت سربازی در دنیا یک امر طبیعی و دارای قوانین و مقرراتی است که تخلف از آن پیگرد قانونی دارد.

پیشینهٔ تاریخی

خدمت سربازی در ایران به سلسلهٔ هخامنشی (قبل از اسلام) می‌رسد. در عهد داریوش، نیروی نظامی ارتش دارای سازماندهی مرتب و منظم بود و برای امنیت کشور و جلوگیری از تجاوزات احتمالی دشمن پادگان‌های ثابتی احداث گردیده بود و به هنگام جنگ افراد بین سنین ۱۵ تا ۵۰ سال می‌باشد آماده خدمت سربازی می‌شدند که تخلف از آن کیفر مرگ را در پی داشت.^۱ در دولت‌های صفوی (به ویژه زمان شاه عباس)، افشار و قاجار نیز ارتش دارای تشکیلاتی بود. در زمان فتحعلیشاه، ارتش به شیوهٔ اروپایی، توسط عباس میرزا سازماندهی شد، و از این دوره فنون و انصباطی غربی به ایران راه یافت. با ظهور شخصیت امیرکبیر تحولی در ارتش پدید آمد و در پی ایجاد عدالت در سربازگیری، وی شیوهٔ تعیین سهمیه سرباز برای هر رستارا جایگزین

۱- تاریخ اجتماعی ایران، مرتضی راوندی، ج ۱، ص ۴۲۶-۴۲۷.

شیوه‌های قشوں نامنظم و داوطلب قدیم کرد^۱ و قانون سربازگیری را در ۲۹ ماده تنظیم نمود. مدت خدمت سربازی چهار سال بود: دو سال خدمت، چهار سال در اختیار خود، آنگاه دو سال دیگر به سربازی فراخوانده می‌شد.^۲

در زمان رضاخان قانون نظام وظیفه عمومی تغییر یافت و در ۱۶ خرداد ۱۳۰۴ ش به تصویب مجلس شورای ملی رسید که بر طبق آن مردان ۲۱ ساله می‌باشند به خدمت سربازی برond. قانون نظام وظیفه عمومی چندین بار اصلاح شد، و آخرین آن بعد از انقلاب در ۲۹ مهر ۱۳۶۳ توسط مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۱۳۶۳/۸/۸ به تأیید شورای نگهبان رسید. و امروز همین قانون مبنای نظام وظیفه عمومی قرار دارد.^۳

تقدس سربازی در نظام جمهوری اسلامی

خدمت سربازی در نظام جمهوری اسلامی از قداست و منزلت والا بی برخوردار است. رمز سربلندی امت انقلابی به شمار می‌آید. یک جوان مسلمان و انقلابی افتخار دارد بخشی از عمر گرانبهای خود را در راه آرمان‌های اسلام عزیز و انقلاب اسلامی بگذراند و بر پایه ایمان و آگاهی دینی و سیاسی، از اسلام دفاع نماید. همچنان که سربازان رشید در هشت سال دفاع مقدس، در کنار سایر رزم‌مندگان حمامه‌ها آفرینند و نام خویش را در دفتر ایثار و شهادت به نیکی ثبت نمودند. در منظر امام خمینی[﴿] خدمت سربازی، از عبادات و خدمت به اسلام و قرآن شمرده شده است، در خطاب به سربازان فرمود:

«خدمت سربازی از عبادات است».^۴

«شما الان سرباز اسلام هستید، درست مثل سربازهای زمان حضرت رسول ﷺ با شما

عمل می‌کنند و مقامتان عالی است و پیش خدای تبارک و تعالی ارجمند هستید».^۵

مأموریت

سرباز پس از گذراندن آموزش‌ها و کسب توانمندی‌ها و آمادگی‌های لازم، قادر به انجام مأموریت‌های پیش‌بینی شده خواهد شد. اهم این مأموریت‌ها عبارت است از:

۱- زندگی میرزا تقی خان امیرکبیر، حسین مکی، ص ۱۰۸.

۲- مجله قشوں، تاریخچه سربازگیری، سال ۱۳۰۴ شمسی.

۳- ر.ک. مبانی علم سیاست، ابوالحمد، ص ۵۱۶. ۴- صحیفه نور، ج ۹، ص ۲۶۵.

۵- صحیفه نور، ج ۱۲، ص ۸۸

- ۱- دفاع از استقلال و تمامیت ارضی کشور اسلامی ایران.
- ۲- حفظ و حراست از نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران.
- ۳- پاسداری از جان، مال و ناموس مردم و امنیت کشور در برابر تعرّض بیگانگان و اشرار.^۱

دوره‌های خدمت سربازی

سربازی در شرایط سنی مختلف، چهار دوره دارد که طبق آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح، همه سرباز نامیده می‌شود.^۲ خدمت وظیفه عمومی ۳۰ سال است و مراحل آن برای کلیه مشمولان به شرح زیر می‌باشد:

- الف - دوره ضرورت، دو سال
- ب - دوره احتیاط، هشت سال
- ج - دوره ذخیره اول، ده سال
- د - دوره ذخیره دوم، ده سال.

۱- دوره ضرورت

افراد ذکوری که به سن ۱۹ سالگی می‌رسند پس از انتشار آگهی احضار موظفند برای روشن نمودن وضع مشمولیتشان به سازمان وظیفه عمومی محل تولد یا محل اقامت خود مراجعه کنند. همچنین مشمولان مقیم خارج از کشور باید به نمایندگی کنسولی یا سیاسی دولت جمهوری اسلامی ایران در کشور محل اقامت مراجعه کنند.^۳ «کلیه مشمولان قادر به خدمت و بلامانع، به خدمت دوره ضرورت اعزام می‌شوند و پس از فراگرفتن آموزش‌های نظامی لازم، بقیه خدمت دوره ضرورت را در نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران انجام خواهند داد.»^۴

دوره ضرورت دو سال است و شورای عالی دفاع و فرماندهی کل نیروهای مسلح بنابر مقتضیات و ضرورت می‌توانند تغییراتی در مدت دوره ضرورت پیشنهاد دهند، که بیش از دو سال خدمت انجام گیرد و یا کمتر از دو سال خاتمه یابد.^۵

۱- مستفاد از قانون خدمت وظیفه عمومی ماده ۱ مصوب ۶۳/۷/۲۹

۲- قانون و مقررات وظیفه عمومی، ماده ۲.

۳- قانون و مقررات وظیفه عمومی، ماده ۱۹.

۴- همان، ماده ۵.

۵- همان، ماده ۱۷.

همچنین شورای عالی دفاع می‌تواند افرادی را که دوره ضرورت را انجام داده‌اند، برای تجدید یا تکمیل آموزش نظامی فراخوانده و یا پیشنهاد بسیج همگانی به مقام رهبری بنماید.^۱

۲- دوره احتیاط و ذخیره

تاریخ شروع و پایان خدمت در مراحل احتیاط و ذخیره از پایان دوره ضرورت محاسبه می‌گردد و در هر حال تاریخ خاتمه آن از سن پنجاه سالگی تجاوز نخواهد کرد؛ جز در موقع ضروری که تا سن شصت سالگی نیز ممکن است افراد به خدمت زیر پرچم فراخوانده شوند.^۲

۱- آموزش

از مسائل مهمی که در دوران سربازی همواره مورد توجه مسئولان و فرماندهان بوده، آموزش نیروهاست. کلیه مشمولان طبق برنامه آموزشی که از طرف ستاد مشترک ارتش و ستاد مشترک سپاه تنظیم می‌شود باید دوره آموزشی مقدماتی را طی کنند.^۳ این آموزش‌ها باید به گونه‌ای باشد که علاوه بر تناسب و هماهنگی آنها با مأموریت‌های محوله، روح سلحشوری، پایمردی، ایثار، شهادت و... را در سربازان به وجود آورد و آنان را برای مقابله با مشکلات و زندگی اجتماعی آماده سازد و جوانان را به مردانی مسئولیت‌پذیر، کارآمد و آشنای به واقعیت‌های زندگی و اجتماع نماید.

بر اثر آموزش‌های صحیح این دوره‌ها است که یک آمادگی کامل پس از پایان خدمت در سربازان به وجود می‌آید و با یک روحیه نظم پذیری و احساس مردانگی وارد جامعه می‌گردد. نظم پذیری آراستگی ظاهری، رشد عقیدتی و سیاسی، مسئولیت پذیری، آموختن مراقبت‌های فردی و اجتماعی، حفاظت‌ها، بیدارباش‌ها و... از ویژگی‌های دوره‌های آموزشی است که سربازان به عنوان هدیه دوران سربازی همراه خود می‌برند. چون آموزش‌ها تنها جنبه تئوری ندارد بلکه در موارد بسیاری آمیخته به تجربه و عمل می‌باشد، زمینه رشد فکری و تجربی سربازان را فراهم می‌سازد.

۲- مراحل آموزش

آموزش‌های دوران سربازی طی دو مرحله انجام می‌گیرد:

۱- همان، ماده ۵۶.

۲- قانون خدمت وظيفة عمومي، ماده ۴، تبصره ۱ و ۲.

۳- ر.ک. قانون و مقررات وظيفة عمومي، ماده ۴۷.

- الف - آموزش عمومی. در پادگان‌های آموزشی در کوتاه مدت انجام می‌گیرد.
- ب - آموزش حین خدمت. که در این مرحله مجموعه‌ای از آموزش‌های عقیدتی - سیاسی، اخلاقی و آموزش‌های متناسب با رسته خدمتی برگزار می‌گردد و سبب افزایش توانمندی و کارایی سربازان می‌شود.

ممنوعیت‌های قانونی سرپیچی از خدمت

در قانون و مقررات وظیفه عمومی تدابیری پیش‌بینی شده تا تخلف پذیری مشمولین کمتر شود و اشتیاق جوانان برای گذراندن وظیفه دینی و ملی دوران سربازی افزون یابد. از این رو انجام امور زیر در مورد مشمولین وظیفه عمومی مستلزم ارائه مدرک دال بر رسیدگی به وضع مشمولیت آنان از اداره وظیفه عمومی می‌باشد:

- الف - شرکت در آزمایش‌های رانندگی و اخذ گواهینامه.
- ب - دریافت هرگونه وام و کمک‌های کشاورزی و صنعتی و دامداری و مسکن از طریق نهادهای دولتی و مؤسسات وابسته.
- ج - کاندیدا شدن جهت انتخابات مجلس شورای اسلامی و شوراهای.
- د - تحويل اصل گواهی نامه یا پایان‌نامه دوره‌های تحصیلی دیپلم و بالاتر، از وزارت خانه مربوطه.
- ه - صدور پروانه کسب و اجازه اشتغال و عضویت در شرکت‌های تعاونی.
- و - ثبت هرگونه معاملات در دفاتر اسناد رسمی.
- ز - دریافت مستمری از سازمان‌های دولتی و وابسته و نهادهای قانونی.
- ح - استخدام در نهادهای دولتی و مؤسسات وابسته.^۱

تخلّف از خدمت

موارد زیر تخلّف از خدمت محسوب شده و برای پیشگیری از آن تنبیهاتی در قانون پیش‌بینی شده است:

- ۱- غیبت: مشمولان خدمت وظیفه عمومی (ضرورت، احتیاط، ذخیره) که برای رسیدگی یا اعزام احضار

۱- ر.ک. قانون و مقررات وظیفه عمومی، ماده ۱۰. البته استخدام در سازمان نیروهای مسلح از این قانون مستثنی است.

می‌شوند چنانچه در موعد مقرر خود را معرفی نکنند، غایب شناخته شده و پس از معرفی یا دستگیری در صورتی که طبق مقررات این قانون قادر به خدمت باشد، به خدمت اعزام می‌شوند و در صورت اعلام اداره وظیفه عمومی، موضوع غیبت در محاکم صالحه قضایی مورد رسیدگی قرار می‌گیرد.^۱

۲- فرار:

مشمولین خدمت دوره ضرورت چنانچه در مدت آموزش اوایله و یا پس از خاتمه آموزش بیش از مدت ۶ ماه مرتکب فرار از خدمت بشوند، پس از دستگیری یا معرفی بدون احتساب مدت قبلی، خدمت دوره ضرورت را انجام خواهند داد.^۲

۳- تبانی در عدم حضور:

در صورتی که پرسنل اداره وظیفه عمومی یا نیروهای نظامی و انتظامی با سوء نیت، زمینه معافیت فردی را فراهم نمایند و یا اعزام مشمولی را به خدمت وظیفه به ناحق فراهم سازند، مجازات خواهند شد و به کسر نصف حقوق از شش ماه الی یک سال برای فرد اوّل و انفصل دائم از خدمت و برای فرد دوم در دادگاه صالحه محکوم خواهند شد.^۳

با توجه به قوانین فوق:

- ۱- تلاش شده زمینه‌های سوء استفاده برچیده شود و قوانین به جای ضوابط حاکم گردد.
- ۲- عدالت اجتماعی برقرار شود و همه افراد ذکور بلامانع از خدمت در کشور، موفق به انجام این وظیفه الهی و ملی شوند و مایه عزت دین و سربلندی و افتخار کشور خویش و اقت اسلامی گردند.

۲- ر. ک. قانون و مقررات وظیفه عمومی، ماده ۵۹

۱- همان، ماده ۵۸

۳- همان ماده ۶

درس پنجم نقش زنان

قبل از ورد به موضوع درس، به عنوان مقدمه به اختصار به ماهیّت جنگ و انواع آن اشاره‌ای داشته باشیم.

ماهیّت جهاد و انواع آن

جهاد یعنی تلاش و زحمت زیاد و به کار بستن توان در دفع دشمن.^۱ و معنای شرعی آن عبارت است از نثار جان و مال و توان در راه اعتلای اسلام و برپا داشتن شعارهای اسلامی.^۲ و به گفته مقام معظم رهبری: «هر چیزی که هم تلاش باشد و هم در مقابله با دشمن باشد، جهاد است.»^۳ از دیدگاه فقه اسلامی جهاد بر دو قسم می‌باشد: جهاد ابتدایی و جهاد دفاعی.

۱- **جهاد ابتدایی**: جهادی است که جنگ از سوی مسلمانان آغاز می‌شود و برای از میان برداشتن حاکمیت جهل، خرافه‌پرستی، شرک و کفر، رفع موانع آزادی و دفاع از عدالت و یاری مستضعفان و آزاد ساختن مردم از بندگی جباران و ستمگران و آماده کردن زمینه برای خدا پرستی، به کفار هجوم می‌کنند. این جهاد به فرمان امام معصوم یا جانشینی وی صورت می‌گیرد و دارای شرایط خاصی است.^۴

۲- **جهاد دفاعی**: به جهادی اطلاق می‌شود که مسلمانان به دفاع از جان، مال، ناموس، سرزمهین و کیان اسلامی در مقابل هجوم و تجاوز دشمن به پا خیزند. دفاع شرطی ندارد و یکی از مسائل بدیهی است که در فطرت و غریزه هر موجودی نهادینه شده و عقل و شرع بر آن تاکید دارد.

۱- مفردات راغب اصفهانی، ص ۱۰۱. ۲- جواهر الكلام، ج ۲۱، ص ۳.

۳- سخنرانی معظم له، تحت عنوان عبرت‌های عاشورا (خرداد ۱۳۷۵ هش).

۴- این شرایط عبارت است از: بلوغ، عقل، حریت، مرد بودن، توانایی مالی و جسمی و مانع نشدن پدر و مادر.

وظیفه شرعی زنان در جنگ

۱- در جهاد ابتدایی: گرچه مخاطب تکالیف الهی به صورت مطلق، مردان و زنان هستند، لیکن حضور زنان در جهاد ابتدایی، جزو تکالیف شرعی آنان نیست. از این رو فقیهان اسلامی به اتفاق، جهاد ابتدایی را بر زنان واجب ندانسته‌اند.^۱

امیر مؤمنان علیه السلام در روایتی فرمود:

.. وَلَا عَلَى النِّسَاءِ جِهَادٌ...^۲

بر زنان جهاد واجب نیست.

امام خمینی ره می‌فرماید:

جهاد بر زن‌ها واجب نیست.^۳

۲- در جهاد دفاعی؛ با توجه به تعریف دفاع و اشتراک مردان و زنان در تکالیف الهی و عدم مشروط بودن دفاع به شرایطی، دفاع بر هر انسانی (مرد، زن، پیر، جوان، سالم و بیمار) واجب است. مگر آن که به وجود آنان نیازی نباشد. در فقه اسلامی شرکت زنان در جنگ و مقاتله با دشمن متجاوز، در صورتی که به آنان نیاز باشد، واجب شمرده شده است در اینجا به سخن برخی فقهاء در این زمینه اشاره می‌کنیم:

فقیه نامدار شیخ حسن نجفی می‌فرماید:

«جهاد دارای اقسامی است: یک قسم جهاد ابتدایی است که دارای شرایطی است. قسم دوّم جهادی است که دشمنی از کفار، بر مسلمانان هجوم کند، به طوری که از حمله و هجوم او، ترس بر اسلام رود، یا موجب استیلاء بر بلاد مسلمانان و اسیر شدن مسلمانان و زنان و گرفتن اموال آنان شود؛ در این صورت بر مرد و زن آزاد یا مملوک، سالم یا مریض، نایينا، افليح و...، در صورت احتیاج بر همه آنان واجب است که با دشمن مقاتله کنند و جنگ با کفار، متوقف بر حضور امام معصوم علیه السلام یا اذن او نیست...»^۴

علامه حلی ره می‌فرماید:

«جهاد یا برای دعوت به اسلام است و یا برای دفع دشمن از مسلمانان. در صورت اول شرط است که با اجازه امام عادل و یا نائب او باشد. و در صورت دوّم جهاد (دفاع) واجب است مطلقاً.

۱- جواهر الكلام، ج ۲۱، ص ۷.

۲- مستدرک الوسائل، ج ۱۱، ص ۲۴.

۳- استفتاءات، ج ۱، ص ۵۰۳.

۴- جواهر الكلام، ج ۲۱، ص ۴۷.

(بدون هیچ شرطی)... و جایز است که زنان را جهت دفاع، همراه ببرند تا در میدان جنگ از آنان استفاده شود. البته مستحب است که از زنان مسن استفاده شود و در این صورت استفاده از زنان جوان کراحت دارد.»^۱

امام خمینی^۲ می‌فرماید:

«جهاد بر زن‌ها واجب نیست ولی دفاع بر هر شخصی در حدود توانایی و امکانات واجب است.»^۳

«بر هر مردی، بر هر زنی، بر هر کوچک و بزرگی جزء واجبات است دفاع از اسلام، دفاع از کشور اسلامی، احدي از علماء اسلام... در اين جهت خلاف ندارند که اين (دفاع) واجب است.»^۴

«اگر خدای نخواسته زمانی يك هجومی به مملکت اسلامی بشود باید، همه مردم، زن و مرد حرکت کنند، مسأله دفاع اینطور نیست که تکلیف منحصر به مرد باشد یا اختصاص به يك دسته‌ای داشته باشد، همه باید بروند از مملکت خود دفاع کنند.»^۵

نقش زنان در جنگ

جهاد ابتدایی به معنای سلاح به دست گرفتن و جنگیدن، بر زنان واجب نیست. اما حضور آنان در جبهه جنگ، جهت همکاری و پشتیبانی رزمندگان اسلام، از نظر شرع بی‌اشکال است. به همین جهت بخشی از نیروهای بسیجی را زنان تشکیل می‌دهند.

با بررسی متون اسلامی و سیره پیامبر اکرم^ص روشن می‌شود که زنان می‌توانند در عرصه‌های گوناگون سیاسی، فرهنگی، نظامی و... نقش بهسزایی داشته باشند. زنان در صدر اسلام با حفظ حدودی که شارع مقدس برایشان تعیین کرده در صحنه‌های گوناگون سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، دفاعی، نظامی و... حضور فعال داشته و به عنوان عنصری کارآمد و مفید در دفاع از اسلام، دوشادو ش مردان بلکه پیشگامتر، نقش‌های مهمی ایفا می‌کردند. در انقلاب اسلامی نیز چنین بوده است. گویا ترین دلیل بر این مطلب سخن رهبر کبیر انقلاب اسلامی است که پیرامون نقش زنان در جنگ (جبهه و پشت جبهه) می‌فرماید:

«زن‌ها هستند که ملت‌هارا تقویت می‌کنند، شجاع می‌کنند، بانوان در صدر اسلام با مردان در جنگ‌ها هم شرکت داشته‌اند.»^۶

۱- تحریر الاحکام، علامه حلی (حسن بن یوسف)، ص ۱۳۲.

۲- استفتاءات، ج ۱، ص ۵۰۳. ۳- صحیفه نور، ج ۱۹، ص ۲۸۰.

۴- از سخنان حضرت امام خمینی؛ در تاریخ ۱۰/۱۶/۵۸. ۵- از سخنان حضرت امام خمینی؛ در تاریخ ۱۲/۱۱/۵۸.

«ما مفتخریم که بانوان و زنان، پیر و جوان و خرد و کلان، در صحنه‌های نظامی حاضر و همدوش مردان یا بهتر از آنان، در راه تعالی اسلام و مقاصد قرآن فعالیت دارند، و آنان که توان جنگ دارند، در آموزش نظامی که برای دفاع از اسلام و کشور اسلامی از واجبات مهم است شرکت و از محرومیت‌هایی که توطئه دشمنان و ناآشنایی دوستان از احکام اسلام و قرآن بر آنها، بلکه بر اسلام و مسلمانان تحمیل نموده‌اند، شجاعانه و متعهدانه خود را رهانده و از قید خرافاتی که دشمنان برای منافع خود به دست نادانان و بعضی آخوندهای بی‌اطلاع از مصالح مسلمین به وجود آورده بودند، خارج نموده‌اند و آنان که توان جنگ ندارند در خدمت پشت جبهه به نحو ارزشمندی که دل ملت را ز شوق و شعف به لرزه در می‌آورد و دل دشمنان و جاهلان و بدتر از دشمنان را از خشم و غضب می‌لرزاند، اشتغال دارند.»^۱

حضور زنان مسلمان در جنگ‌های صدر اسلام با حضور پیامبر اکرم ﷺ ایهام از مسأله مشروعیت می‌زداید. چرا که رسول خدا ﷺ یا تقاضای شرکت زنان در جنگ را می‌پذیرفه و یا پس از شرکت آنان عملشان را تأیید می‌کرده است.^۲ چون شرکت زنان در جنگ احمد، خیر، احزاب، فتح مگه و....

نقش زنان در جنگ از دو بعد قابل بررسی است: «حضور در جبهه» و «پشت جبهه».

حضور در جبهه و پشت جبهه

نقش و بهره زنان در جبهه، دو برابر مردان ارزیابی می‌شود؛ زیرا زنان علاوه بر اینکه خود برای پیروزی جنگ تلاش می‌کنند و رزم‌نگان را همراهی می‌نمایند، مردان رانیز به جهاد و دفاع و ایثار و مقاومت در جنگ، تحریک و تشویق می‌نمایند.

امام خمینی ره با اشاره به این نکته می‌فرماید:

«بحمد الله زن‌های در این جمهوری اسلامی چنانچه در همه مسائلی که عمومی پیش آمده است برای ایران پیشقدم بوده‌اند و در مسائلی هم که ما الان مبتلا هستیم، حظ وافر داریم، بلکه باید بگوییم که دو چندان حظ دارند؛ اگر چنانچه یک عدد زنان در محلی وارد شوند که محل جنگ است، علاوه بر این که خودشان جنگ می‌کنند، مردها که یک احساسی دارند نسبت به زن‌ها،... مردها قوه‌شان را دو چندان می‌کنند، این طور نیست که اگر اینها فرض کنید بروند دفاع کنند، خودشان دفاع کرده‌اند و (بلکه) دیگران را هم به دفاع و ادار کرده‌اند.»^۳

۱- وصیت‌نامه الهی - سیاسی امام ره.

۲- شرح نهج البلاغه، ابن‌ابی‌الحدید، ج ۱۵، ص ۳۶

۳- سخنرانی امام خمینی؛ در سال ۶۲ روز زن.

زنان صدر اسلام که به همراه پیامبر اکرم ﷺ و امیر مؤمنان ؓ در جنگ‌ها شرکت می‌جستند، و یا در پشت جبهه می‌ماندند، خدمات ارزش‌داری انجام می‌دادند. از مجموع نمونه‌های تاریخی وظایف گوناگونی که زنان در جبهه عهده‌دار بودند عبارت است:

آبرسانی؛ مداوای مجروحان؛ پرستاری از بیماران؛ حمل مجروحان به پشت جبهه؛ تخلیه شهداء؛ نگهداری تدارکات؛ رساندن تیر به رزم‌ندگان؛ آشپزی و طبخ غذا؛ تعمیر و ترمیم وسائل تدارکاتی؛ تشویق و تحریک مردان به جنگ؛ سرزنش و منع فراریان و جهادگریزان؛ خبررسانی و جنگیدن با دشمن در حال ضرورت.

برای رعایت اختصار، تنها به چند نمونه اشاره می‌کنیم.^۱

ام عطیه می‌گوید: من در هفت غزوه همراه پیامبر ﷺ شرکت کردم و علاوه بر انبارداری، معالجه مجروحان جنگی رانیز عهده‌دار بودم.^۲

حضرت زهرا(علیها السلام) در جنگ احمد حضور یافت. از جمله فعالیت‌های ایشان در جنگ کمک در بستن و مداوای زخم پدر بزرگوارش بود.^۳

«رفیده» در مسجد چادری زد و به درمان بیماران و زخمی‌ها پرداخت سعد بن معاذ، از هنگام زخمی شدن تا لحظه رحلت، در همان خیمه (چادر) بستری بود.^۴

در جنگ احمد زنان از جمله حضرت زهرا ؓ آب و غذا به رزم‌ندگان و مجروحان می‌رسانند.^۵

یکی از زنان گوید: یکی از کارهای ما در جنگ خیر تهیه دارو برای معالجه رزم‌ندگان مجرروح بود. همچنین تیرهارا به رزم‌ندگان می‌رساندیم.^۶

ام الفضل که در مکه حضور داشت بی‌درنگ خبر سپاه عایشه را توسط مردی که اجیر کرد، به امیر مؤمنان ؓ رساند.^۷ در نبرد صفين، همسر هیثم بن اسود که به همراه شوهرش در سپاه معاویه حضور داشت اخبار و اطلاعات سپاه شام را در پارچه‌ای می‌پیچید و مخفیانه برگردان اسب می‌آویخت و آن را به سوی لشکر حضرت امیر ؓ روانه می‌کرد.^۸

۱- برای تفصیل مطالب و نمونه‌ها مراجعه کنید به نقش زنان مسلمان در جنگ، مرکز تحقیقات اسلامی.

۲- طبقات الکبری، ج ۸ ص ۴۵۵. ۳- المغازی، ج ۱، ص ۲۵۰.

۴- اعلام النساء، ج ۴، ص ۲۴۵؛ الاصابه، ج ۴، ص ۳۹۶. ۵- المغازی، ج ۱، ص ۲۶۸.

۶- کنزل العممال، ج ۴، ص ۵۱. ۷- الفصول المهمة، ص ۳۴۵.

۸- بحار الانوار، ج ۸ ص ۵۳۸ چاپ قدیم.

کمک‌های نقدی زنان به جبهه نیز نقش شورانگیزی داشت. سنان اسلامیه نقل می‌کند که به هنگام بسیج نیروها به سوی تبوک، در خانه عایشه در مقابل پیامبر ﷺ جامه‌ای گسترده بودند و در آن زیورآلات اهدایی زنان به رزم‌نده‌گان دیده می‌شد که عبارت بودند از: النگو، دستبند، گوشواره، انگشتتری، خلخال و سایر وسایلی که به عنوان کمک به جبهه هدیه کرده بودند.^۱

امام خمینی ^{ره} اینچنین از حضور زنان تشکر می‌کند:

«شما بانوان در پشت جبهه آن فعالیتی را می‌کنید، که آن سلحشوران در جبهه‌ها، و همان طوری که آنها مشغول فعالیت هستند، شما مشغول فعالیت هستید. یک راه از راه ساختن خود و جوان‌های خود و خانم‌های جوان و یک راه از راه پشتیبانی به آن‌هایی که در جبهه هستند و این یک امری است که بسیار مورد تشکر است و بسیار ارزشمند است و در پیش خداوند تبارک و تعالی ارزشگی شایان دارد.»^۲

۱- مغازی، ج ۳ ص ۹۹۲.

۲- سخنرانی امام خمینی؛ در تاریخ ۶۱/۱۲/۲۲

درس ششم: معدوران از جهاد

جهاد ابتدایی به عنوان یک فریضه الهی، مانند دیگر فرایض، با شرایطی و احیب می‌شود. این شرایط دوگونه است: الف - شرایط عام مثل بلوغ و عقل ب - شرایط خاص. در این درس، شرایط خاص جهاد ابتدایی بیان می‌گردد. مهم‌ترین این شرایط عبارت‌اند از: برخورداری از سلامت جسمی، تمکن مالی، آزاد بودن، مرد بودن و عدم ممنوعیت از سوی پدر یا مادر.^۱

با توجه به شرایط جهاد، تا حدودی «معدوران از جهاد» مشخص خواهد بود، لیکن تفصیل آن، با استناد به آیات، روایات و فقه اسلامی چنین است: ۱- ناتوانان، ۲- فقیران، ۳- برگان، ۴- زنان، ۵- ممنوعان به دستور پدر یا مادر.

۱- ناتوانان

ضعیفان،^۲ پیرمردان فرتوت،^۳ بیماران،^۴ نابینایان،^۵ ناقص العضوها (معلولان) و دیوانگان،^۶ جزو ناتوانان هستند.

-
- ۱- ر.ک. جهاد از دیدگاه کاشف الغطاء، سید هاشم محمد، ترجمه محمد رضا انصاری، ص ۴۲.
  - ۲- مقصود از ضعیفان کسانی‌اند که ذاتاً قدرت جنگیدن ندارند. (المیزان، ج ۹، ص ۳۶۲).
  - ۳- مقصود از پیرمردان فرتوت کسانی‌اند که از کار افتاده و توان جنگیدن نداشته باشند. لیکن کسانی که قادر بر جنگیدن باشند ولی معمر باشند، جهاد از آنان ساقط نمی‌شود. عمار یاسر در جنگ صفين، مسلم بن عوسجه و حبیب بن مظاہر در کربلا افراد کهنه‌سالی بودند که مردانه در جهاد شرکت کردند. (جواهر، ج ۲۱، ص ۸).
  - ۴- بیماران کسانی هستند که به واسطه عارضه بیماری قادر به حرکت و سوار شدن بر مرکب را نداشته باشند، اما بیماری‌های سطحی نمی‌تواند مانع جهاد شود. (جواهر الكلام، ج ۲۱، ص ۲۰).
  - ۵- مقصود از نابینایان، کسانی‌اند که دو چشم خود را از دست داده باشند. (جواهر الكلام، ج ۲۱، ص ۲۰).
  - ۶- منظور از دیوانگان کسانی‌اند که به علت محرومیت از نعمت عقل، تکلیفی ندارند. (همان، ج ۲۱، ص ۵).

دلیل عدم وجوب شرکت در جهاد برای ناتوانان

۱- لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلُهُ جَنَّاتٍ تَحْبِرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبُهُ عَذَابًا أَلِيمًا.^۱

بر نابینا، لنگ و بیمار، تکلیف و گناهی نیست (در صورتی که در جهاد شرکت نکند) و هر کس از خدا و رسولش اطاعت کند، او رادر باغهایی از بهشت وارد می‌سازد که نهرها از زیر درختانش جاری است. و هر کس سرپیچی کند او را به عذاب در دنگی گرفتار می‌سازد.

شأن نزول:

عده‌ای از مسلمانان از غزوه حدبیبه تخلف کرده بودند، آیات ۱۵ و ۱۶ سوره فتح نازل شد و ماهیت آنان را فاش ساخت و آنان را تهدید به «عذاب الیم» کرد. از این رو جمعی از معلولان و بیماران که قادر نبودند در جهاد شرکت کنند و در جنگ حدبیبه نیز شرکت نداشتند، نزد پیامبر ﷺ آمدند و عرض کردند: ای رسول خدا! تکلیف ما چیست؟ آیه شریفه نازل شد و نظر خداوند را درباره آنان بیان کرد.^۲

۲- لَيْسَ عَلَى الضَّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنِيقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ.^۳

بر ضعیفان و بیماران و آن‌ها که وسیله‌ای برای اتفاق (در راه جهاد) ندارند، ایرادی نیست (که در میدان جنگ شرکت نجویند)، هرگاه برای خدا و رسولش خیرخواهی کنند (و از آنچه در توان دارند، مضایقه ننمایند). بر نیکوکاران راه مؤاخذه نیست؛ و خداوند آمرزنده و مهربان است!

شأن نزول:

یکی از یاران با اخلاص پیامبر ﷺ عرض کرد: ای پیامبر خدا! من پیرمردی نابینا و ناتوانم حتی کسی که دست مرا بگیرد و به میدان جهاد آورد ندارم، آیا اگر در جهاد شرکت نکنم معدورم؟ پیامبر ﷺ سکوت کرد. در این هنگام آیه فوق نازل شد.^۴

همچنین جهاد بر نوجوانانی که به سن بلوغ نرسیده‌اند، واجب نیست، چون مورد خطاب تکالیف شرعی نمی‌باشند.^۵

۱- فتح (۴۸)، آیه ۱۷.

۲- ر.ک. تفسیر نمونه، ج ۲۳، ص ۶۲

۳- ر.ک. تفسیر نمونه، ج ۸، ص ۸۰

۴- توبه (۹)، آیه ۹۱.

۵- جواهر الكلام، ج ۲۱، ص ۵.

عبدالله بن عمر می‌گوید: «در جنگ احمد پیامبر ﷺ به من اجازه حضور در جهاد را نداد چون در آن زمان به سن بلوغ نرسیده بودم.»^۱

۲- فقیران

فقیران کسانی اند که فاقد توان مالی می‌باشند و وسیله لازم (مرکب، سلاح و ابزار جنگ) برای جهاد در اختیار ندارند و نیز از فراهم ساختن توشه راه و نفقة زن و بچه عاجز هستند. چون در زمان سابق هر روزمنده‌ای می‌باشد ساخت شخصاً و سایل جهاد را (از قبیل: غذا، مرکب و سلاح) تدارک ببیند، بر خلاف امروز که تجهیز روزمندگان بر عهده دولت می‌باشد.

در سوره توبه آیه ۹۱ معدور بودن فقیران در کنار ناتوانان و بیماران بیان شده است. همچنین در آیه ۹۲ همان سوره می‌فرماید:

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَهُ تِحْمِلُهُمْ فُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْلِكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُهُمْ تَهْيِضُ مِنْ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَا يَحِدُّوا مَا يُنْتَقُونَ.

و (نیز برای عدم شرکت در جهاد) ایرادی نیست بر آنانی که وقتی نزد تو آمدند تا آنان را (برای جهاد) بر مركبی سوار کنی، گفتی: مركبی که شما ابر آن سوار کنیم ندارم. (از پیش تو) بازگشتند در حالی که چشمانشان پر از اشک بود. زیرا چیزی که در راه خدا انفاق کنند نداشتند.

شأن نزول:

هفت نفر از فقرای انصار خدمت پیامبر ﷺ رسیدند و تقاضا کردند وسیله‌ای برای شرکت در جهاد در اختیار شان گذارده شود، اما چون پیامبر ﷺ وسیله‌ای در اختیار نداشت، پاسخ منفی داد. آنان با چشمان پر از اشک از خدمت آن حضرت خارج شدند. بعدها این گروه به نام «بکائون» نامیده شدند.^۲ نکته: چنانچه از طرف دولت یا شخصی به فقیر بذل شود و سایل جهاد برای وی آماده گردد، از مصادق فقر خارج شده و ادله وجوب جهاد شامل حال وی می‌شود.^۳

۳- برداگان

از شرایط جهاد «حرّ» بودن است. بنابراین جهاد از برداگان برداشته شده است، چون «برداگان»

۱- سلسلة الينابيع الفقهية، كتاب مهدب، ج ۹، ص ۷۸. ۲- تفسير نموذج، ج ۸، ص ۸۰

۳- ر.ک. جواهر الكلام، ج ۲۱، ص ۲۷.

باید در اختیار مولای خود باشند و بدون اجازه مولا یشان نمی توانند کاری انجام دهند. پیامبر ﷺ از احرار (آزادگان) بر اسلام و جهاد در راه خدا و از بردگان فقط بر «اسلام» بیعت گرفت.^۱ البته اگر با اذن مولای خویش به همراه آنان به میدان جنگ آمده باشند، منعی نیست.^۲

۴- زنان

زنان از جهاد معافند، به دلیل روایات و فقدان توان جسمی که لازمه جنگ است امیر مؤمنان ﷺ فرمود: **لَيْسَ عَلَى الْعَبْدِ جِهَادٌ مَا اسْتَغْنَوْا عَنْهُمْ وَلَا عَلَى النِّسَاءِ جِهَادٌ وَلَا عَلَى مَنْ لَمْ يَكُنْ الْحُلْمُ..**^۳ بر بردگان تا وقتی ضرورتی نباشد و نیز بر زنان و افراد نابالغ جهاد واجب نیست.

همچنین فرمود:

كَتَبَ اللَّهُ الْجِهَادَ عَلَى الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ، فَجِهَادُ الرَّجُلِ أَنْ يَنْذُلَ مَالَهُ وَنَفْسَهُ حَتَّى يُقْتَلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَجِهَادُ الْمُرْأَةِ أَنْ تَصْبِرَ عَلَى مَا تَرَى مِنْ أَذًى رَوْجَهَا.^۴

خداؤند جهاد را بر مردان و زنان مقرر داشته است. پس جهاد مرد آن است که مال و جانش را بذل کند تا در راه خدا کشته شود و جهاد زن آن است که در مقابل بدرفتاری همسرش، شکیبا باشد.

۵- ممنوعان به دستور پدر یا مادر

اگر پدر یا مادری مسلمان، عاقل و حر، فرزندشان را از رفتن به جهاد منع کنند، تکلیف از وی ساقط می شود، به شرط آن که جهاد بر او متعین (واجب عینی) نباشد. از امام صادق علیه السلام روایت شده است:

مردی حضور پیامبر ﷺ رسید، گفت: یا رسول الله! من مشتاق جهادم. آن حضرت فرمود: پس در راه خدا جهاد کن مرد گفت: ای رسول خدا! من پدر و مادر پیری دارم که به من انس گرفته اند و رفتن به جهادم را خوش نمی دارند. پیامبر ﷺ فرمود: در کنار آنان باش. سوگند به آن کسی که جانم در دست اوست، ماندن تو در کنار پدر و مادرت در یک شبانه روز، بهتر است از یک سال جهاد!^۵

۱- جواهر الكلام، ج ۲۱، ص ۵. ۲- همان.

۳- مستدرک الوسائل، ج ۱۱، ص ۲۴. ۴- وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۱۴.

۵- جواهر الكلام، ج ۲۱، ص ۵.

۶- همان، ص ۱۲.

علامه حلی استدلال کرده است که: «اطاعت والدین واجب عینی است و جهاد واجب کفایی. و واجب عینی مقدم بر واجب کفایی می باشد.»^۱ چنانچه از سوی والدین نهی و منعی نشد، اذنی هم صورت نگرفت، تکلیف ساقط نمی شود.^۲ اگر پدر و مادر کافر بودند، اذن و منعشان تأثیری ندارد، چون کافر ولایتی بر مسلمان ندارد.^۳ چنانچه جهاد، واجب عینی باشد، نه اجازه والدین شرط است و نه منع آنان تکلیف را ساقط می کند. زیرا «لا طاعة لمخلوق في معصية الخالق» (انجا که خالق معصیت می شود، اطاعت از مخلوق خدا واجب نیست).

وظایف معدواران

گروهایی را که نام بر دیم، گرچه شرعاً و عقلاً نسبت به شرکت در جهاد ابتدایی تکلیفی ندارند اما چنین نیست که در پشت جبهه هیچ وظیفه و تکلیفی نداشته باشند. آنان توانایی هایی دارند که می توانند در پشت جبهه مشمر ثمر باشند و رزمندگان را یاری دهند. از قبيل:

۱- خیرخواهی: در آیه ۹۱ سوره توبه که گذشت به دنبال برداشته شدن تکلیف جهاد، این جمله به عنوان قید آمده بود. «...إِذَا نَصَحُوا لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ» (وقتی که خیرخواه خدا و رسول خدا باشند). بنابر این معدواران از جهاد از هرگونه عمل خیر و گفتار نیکی پشت سر رزمندگان دریغ نورزنند و از هرگونه حرکت و گفتاری که باعث اذیت و آزار و تضعیف روحیه آنان می شود پرهیز کنند و قلبآ آنان را دوست بدارند.

۲- تبلیغ و تشویق: این گروه می توانند با تبلیغات خویش، رزمندگان را دلگرم بدارند و شایعات دشمن را که موجب تضعیف روحیه آنان می شود، خنثی سازند و با بدرقه و بیان پاداش فاتحان و شهیدان و ثمرات جهاد، آنان را به جهاد در راه خدا تشویق نمایند.

۳- کمک مالی: معدواران در صورت تمکن مالی، مکلف به جهاد مالی هستند و در حد امکان باید به این واجب اقدام نمایند. زیرا هیچ ملازمه ای بین جهاد با جان و جهاد با مال نیست. و با سقوط تکلیف جهاد با جان، جهاد با مال ساقط نمی شود.

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالْتَّقْوَى.^۴

و در راه نیکی و پرهیزکاری با هم تعامل کنید

۱- به نقل از جواهر الكلام، ج ۲۱، ص ۲۳.

۲- همان.

۳- همان، ص ۲۵.

۴- مائده (۵)، آیه ۲.

وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ: ^۱
و با اموال و جان هاتان جهاد کنید

۴- تدارکات و پشتیبانی؛ معدوران از جهاد مثل: زنان و فقیران در پشت جبهه قادرند خدمات شایانی به رزمندگان کنند. چون: دوختن لباس، جمع آوری اعانت، پرستاری از مجروحان، آشپزی، پختن نان و... دلیل بر این مطلب سیره پیامبر ﷺ در جنگ است. آن حضرت زنان را به امور پشتیبانی جنگ می گمارد و برخی از زنان را نیز برای انجام خدمات پشتیبانی به جبهه می برد که در گذشته به مواردی از آنها اشاره کردیم.

۵- تحت فرمان خدا و رسول او؛ معدوران باید به فرمان خدا و فرستادگان خدا باشند. هر دستوری که از ناحیه خداوند توسط مسؤولان حکومت اسلامی و پیشوایان دینی رسید، بپذیرند و بدان عمل کنند. در سوره فتح آیه ۱۷ عذر را منوط به پایبندی اطاعت از خدا و رسول خدا ﷺ می داند و می فرماید:

... وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُذْخَلُهُ جَنَّاتٍ تَحْبِرِي مِنْ تَحْمِئَةِ الْأَنْهَارِ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبُهُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا.
و هر کس از خدا و رسول او اطاعت می کند، خداوند او را داخل بهشت هایی می کند که از زیر آن نهرها جاری است و هر کس (از فرمان خدا و رسول او) سرباز زند، او را به کیفر در دنگی عذاب می نماید.

تعقیب دشمن توسط مجروحان در جنگ حمراء الاسد، شاهد خوبی برای اطاعت پذیری می باشد. چون برخی از اینان قادر به حرکت نبودند و در حقیقت معدور بودند. پس از نبرد اhad، هنوز رسول گرامی لباس جنگ از تن بیرون نکرده بود که فرمان الهی رسید: «دشمن را تعقیب کن. و در این غزوه فقط مجروحان جنگ احد را با خود همراه ببر. فراریان و متخلّفان حق ندارند در این جنگ شرکت کنند. از این رو پیامبر گرامی ﷺ همه مجروحان جنگ احد را که تعدادشان به هفتاد تن می رسید، جمع کرد و به تعقیب ابوسفیان و نیروهایش پرداخت.»^۲ آیات ۱۳۹ به بعد سوره آل عمران نیز به این قضیه اشاره دارد.

پاداش معدوران

معدورانی که جسمشان در پشت جبهه است ولی روحشان همراه رزمندگان در جبهه پرواژ

۱- توبه (۹)، آیه ۴۱.

۲- ر. ک. الصحيح من سيرة النبي ﷺ، ج ۴، ص ۳۳۴.

می‌کند و به وظیفه خود عمل می‌نمایند، در زمرة محسنین به شمار می‌روند، که خداوند پاداش حضور در جبهه را به آنان عطا می‌فرماید:
هنگامی که رسول خدا^{علیه السلام} از غزوه تبوك بازگشت و به نزدیکی شهر مدینه رسید خطاب به رزمندگان فرمود:

لَقَدْ تَرَكُتُمْ بِالْمُدْيَنَةِ رِجَالًاٌ مَا سِرْتُمْ فِي مَسِيرٍ وَلَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ وَلَا قَطَعْتُمْ وَدِيَالاً كَانُوا مَعَكُمْ
فِيهِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ يَكُونُ مَعَنَا وَهُمْ بِالْمُدْيَنَةِ؟ قَالَ حَبَّسْهُمُ الْعُذْرُ.^۱

شما در این شهر مردانی را پشت سر گذاشتید که در تمام مسیر با شما بودند هر قدمی که (در جبهه) برداشتید و هر مالی که در این راه انفاق کردید و هر سرزمه‌نی را که پیمودید، با شما همراه بودند. اصحاب گفتند: ای رسول خدا چگونه همراه ما بودند و حال آن که در مدینه ماندند؟ حضرت فرمود: به این دلیل که آنان عذر داشتند (و نتوانستند در جهاد شرکت کنند اما دلشان با مابود).

۱- المیزان، ج ۹، ص ۳۶۸؛ محبحة البيضاء، ج ۸، ص ۱۰۴.

درس هفتم متخلفان و فراریان (جهادگریزان)

معنای فرار و تخلف

فراری: اگر کسی با فرض نیاز به وجود او در جبهه جنگ، بدون عذر موچه صحنه را ترک کند در اصطلاح، فراری خوانده می‌شود.

متخلف: کسی که با عذر تراشی و یا هر علی از صفت زماندگان اسلام و جهاد در راه خداکناره گیرد، متخلف نامیده می‌شود. که بجای هر دو واژه از کلمه «جهادگریزی» استفاده می‌کنیم. کلماتی به مضمون متخلف در قرآن به کار رفته است چون: قاعده‌ین^۱ (نشستگان از جنگ)، معوقین^۲ (بازدارندگان)، مترقب‌ین^۳ (منتظرین‌اند که جنگ به نفع چه کسی تمام می‌شود)، و مبطئین^۴ (سسست عنصران).

جهادگریزی در قرآن

در قرآن کریم آیاتی پیرامون فرار و تخلف از جنگ آمده که ضمن نکوهش فراریان و متخلفان، به فرجام و فرآیند این دو عمل ناپسند اشاره دارد. در اینجا به دو آیه اشاره می‌کنیم:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيْتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا رَحْفًا فَلَا تُولُوْهُمُ الْأَدْبَارَ * وَمَنْ يُوْلِكُمْ يَوْمَئِذٍ دُبْرُهُ
إِلَّا مُنْحَرِفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَبِّزًا إِلَى فِتَّةٍ قَدْ بَاءَ بِغَصَبٍ مِنْ أَنْهُ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَئِنَّ الْمَسِيرُ^۵

ای کسانی که ایمان آورده‌اید! هنگامی که با انبوه کافران در میدان نبرد رویه رو شوید، به آنها پشت نکنید (و فرار ننمایید). و هر کس در آن هنگام به آنها پشت کند - مگر آن که

۱-نساء (۴)، آیه ۹۵.
۲-احزاب (۳۳)، آیه ۱۸.

۳-حدید (۵۷)، آیه ۱۴.
۴-نساء (۴)، آیه ۷۲.

۵-انفال (۸)، آیات ۱۵-۱۶.

هدفش کناره‌گیری از میدان برای حمله مجدد، و یا به قصد پیوستن به گروهی (از مجاهدان) بوده باشد - (چنین کسی) به غضب خداگرفتار خواهد شد؛ و جایگاه او جهنم است، و چه بدسرانجامی است!

نکاتی که آیه شریفه در مورد فرار از جنگ به آن اشاره دارد عبارت است از:

۱- دور شدن جهادگریز از رحمت خداوند و گرفتار آمدن به خشم و غضب الهی.

۲- فرار، از گناهان کبیره است که به آن وعده آتش جهنم داده شده است.^۱

^۳- حرمت همیشگی فرار از مقابل دشمن جز در دو مورد: «فرار حساب شده» به منظور فریب دشمن و حمله مجدد، و فرار به عنوان پیوستن به گروه رزمندگان؛ یا:

فَرِحَ الْخُلَفَوْنَ بِمُتَعَدِّهِمْ خَلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُبَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَقَاتُلُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ * فَلَيَضْحَكُوا قَبِيلًا وَلَيُئْكِلُوا
كَثِيرًا جَزَاءً مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ.^۲

با زماندگان (از جنگ تبوک) از مخالفت با رسول خدا خوشحال شدند، و کراحت داشتند که با اموال و جان‌های خود، در راه خدا جهاد کنند؛ و (به یکدیگر و به مؤمنان) گفتند: «در این گرما، (به سوی میدان) حرکت نکنید». (به آنان) بگو: «آتش دوزخ از این هم گرمتر است!» اگر می‌دانستند، از این رو آنها باید کمتر بخندند و بسیار بگریند؛ (چرا که آتش جهنم در انتظار شان است)! این، جزای کارهایی است که انجام می‌دادند. در شان نزول ایات امده است: عده‌ای از منافقان وضعیف ایمانان از حضور در جنگ تبوک سال (۱۱ هـ) به همراه رسول خدا^۳ تخلف کردند و با شادمانی دیگران رانیز از رفتن به جنگ باز می‌داشتند.^۴

نکاتی که آیات به آنها اشاره دارد:

۱- متخلفان، نرفتن به جبهه و رها کردن سختی‌های آن و روی آوردن به زندگی را، آسودگی و سعادت می‌پندارند. در صورتی که اگر به حقیقت کردار ناپسند و فرجام بد تخلف از جنگ بیندیشند، هیچ‌گاه دچار چنین توهمی نمی‌شوند و به جای لبخند، بر تیره روزی خود سرشک از دیدگان فرو می‌ریختند.

۱- ر.ک. تفسیر مجتمع البیان، طرسی ج ۳، ص ۳۸. ۲- توبه (۹)، آیات ۸۲-۸۱.

۳- تفسیر مجتمع البیان ج ۳، ص ۵۵.

- ۲- تخلف، هم به مال و کمک نکردن به جبهه تعلق می‌گیرد، هم به جان و نرفتن به جبهه.
- ۳- برخی متخلفان مرتكب دو گناه می‌شوند، گناه تخلف خویش از جنگ. و گناه تخلف دیگران که اینان موجب آن شده‌اند. بدین جهت عنوان «مرجفون» (بازدارندگان) به خود گرفته‌اند.

نقش تخریبی جهادگریزی

۱ - کاستن توان رزمی نیروهای جهادی

نیروی رزم‌مند، مهم‌ترین رکن در نظام دفاعی محسوب می‌شود، که جهادگریزانی با اعمال و رفتار خویش زمینهٔ تضعیف روحیه نیروها را فراهم ساخته رشته همبستگی آنان را از هم می‌گسلند و تن پوش کرامت و توان و قدرتمندی را از نیروهای جهادی می‌ستانند. امیر مؤمنان^۱ تاریخ عصر رسالت را به عنوان درس عبرت، یاد آور جهادگریزان می‌شود:

پس با دققت در چگونه بودنشان بیندیشید، آن گاه که جمعها متحد، گرایش‌ها هماهنگ،
دستها درهم، شمشیرها به یارمندی، بینش‌ها تیز و تصمیم‌ها یگانه بود. آیا واقعیت جز
این بود که در آن احوال، بر سراسر زمین سروری داشتند و بر همه‌ی جهانیان به حق
سلط بودند؟ اینک با دققت به سرنوشت و پایان کار ایشان بنگردیده هنگامی که پراکندگی
فراز آمد و رشته‌های همبستگی فروگسیست و شعارها و باورها دوگانه شد، اختلاف شاخه
شاخه‌شان کرد و گروه‌ها گروه درهم آویختند؛ خداوند تن پوش کرامت و بزرگواری را از
تنشان بیرون آورد و نعمت‌های فراوانش را از آیان بازگرفت و تنها قصه‌ها و خبرهایشان شما
راماند تا عبرت‌آموزان شما را پندی باشد.^۲

جدا شدن عبدالله بن ابی (رهبر منافقان) به همراه سیصد نفر از لشکر اسلام که عازم جنگ
احد بودند، تأثیر منفی بر نیروها گذاشت. او با این حرکت شیطانی، روحیه مسلمانان را تضعیف و
بذر اختلاف میان آنان افساند.^۲ در نتیجه رزم‌مندگان در جبهه جنگ ثبات خویش را از دست داده
و با خالی کردن میدان نبرد و تنها گذاشتن پیامبر خدا^۲ زمینهٔ پیروزی دشمن را فراهم ساختند.
جهادگریزی دو نوع تأثیر متقابل بر جای می‌نهد: از یک سو توان رزمی نیروهای جهادی را
از لحاظ کمی و کیفی کاهش می‌دهد، از دیگر سو موجب بالا رفتن و تقویت روحیه دشمن و در

۱- فرهنگ آفتاب، عبدالمجید معادیخواه، ج ۴، ص ۱۹۰۷.

۲- الصحيح من سيرة النبى، ج ۴، ص ۱۹۸؛ تاریخ طبری، ج ۲، ص ۵۰۴.

نتیجه تقویت توان رزمی دشمن می‌گردد. در روایت امام رضا^ع که به آن خواهیم پرداخت، به این موارد اشاره شده است.

۲- تضعیف بنیان دین و رهبری

اسلام دین عزّت و نیرومندی است و خواهان عزّت و قدرتمندی پیروان خویش و ذلت دشمنان آیین الهی؛ و این امر در پرتو پایبندی به جهاد در راه خدا تجلی می‌باشد. ولی جهادگریزی عکس این نتیجه می‌بخشد. امام هشتم^ع پیرامون فلسفه حرمت فرار و آثار تخریبی (جهادگریزی) فرمود:

حَرَّمَ اللَّهُ الْفِرَارَ مِنَ الرَّحْفِ لِمَا فِيهِ مِنَ الْوَهْنِ فِي الدِّينِ وَالْإِسْتَخْفَافِ بِالرُّسُلِ وَالْأَمْمَةِ الْعَادِلَةِ وَتَرَكَ نُصْرَتِهِمْ عَلَى الْأَعْدَاءِ وَالْعُتُوقَةِ لَهُمْ عَلَى تَرْكِ مَا دُعُوا إِلَيْهِ مِنَ الْأَقْرَارِ بِالرُّبُوبِيَّةِ وَإِظْهَارِ الْعَدْلِ وَتَرَكِ الْجُوْرِ وَإِمَاتَةِ الْفَسَادِ لِمَا فِي ذَلِكَ مِنْ جُرْأَةِ الْعَدُوِّ عَلَى الْمُسْلِمِينَ وَمَا يَكُونُ فِي ذَلِكَ مِنَ السَّيِّئِ وَالْقَلْلِ وَإِنْطَالِ دِينِ اللَّهِ وَغَيْرِهِ مِنَ الْفَسَادِ.^۱

خداآند فرار از میدان جنگ را حرام کرد؛ چون در آن سستی دین است و استخفاف و سبک شمردن پیامبران و پیشوایان دادگر را در پی دارد. و موجب ترک یاری آنان در برابر دشمنان می‌شود. دشمنانی که باید به خاطر انکار دعوت رسولان الهی کیفر ببینند، و به واسطه ترک فرامینی که در دعوت پیامبران آمده از قبیل: اقرار به ربوبیت خداوند و گسترش عدالت در جامعه و ترک ستم و نابود ساختن فساد، به سزا اعمال خلاف خویش برسند. (ونیز) از آن رو که فرار موجب گستاخ شدن دشمنان نسبت به مسلمانان می‌شود و حوادث ناگواری چون: اسارت و کشتار مسلمانان و نابودی آیین الهی و مفاسد دیگری به بار می‌آید.

نکات و عناصر مهمی که در روایت به عنوان فلسفه حرمت جهادگریزی بیان شده عبارت اند از:

۱- سست شدن پایه‌ها و ستون دین الهی.

۲- سبک شمرده شدن پیشوایان و پیامبران.

۳- تضعیف و عدم پشتیبانی رهبران الهی در مبارزه با استمگران و مفسدہ جویان.

۴- تقویت و بالا بردن توان دشمنان اسلام در جهت ستم و تجاوز به حقوق دیگران.

۵- فراهم ساختن زمینه اسارت و کشته شدن جمعی از یاران جهادی به دست دشمنان اسلام.

۱- وسائل الشیعه، محمد بن حسن الحز العاملی، ج ۱۱، ص ۶۶، من لا يحضره الفقيه، ج ۲، ص ۱۸۸.

۳- رمز انحطاط جامعه

جامعه‌ای که به نیروی انسانی آماده جهاد و عاشق شهادت بالنده است، عزت و اقتدار و استقلال و امنیت را زیور خویش دارد، هیچ‌گاه در معرض طمع و تجاوز دشمنان قرار نمی‌گیرد. ولی جامعه جهادگریز که در سایه رفاه طلبی و تن پروری آرمیده همواره خود را در آماج تیرهای تجاوز می‌بیند بی آن که از خود غیرتی و شهامتی نشان دهد. امیر مؤمنان ^{علیه السلام} فرجام جهادگریزی را که دامنگیر جامعه شده و آن را به انحطاط می‌کشاند چنین بیان می‌کند:

فَنَّ تَرَكَهُ رَغْبَةً عَنْهُ الْبَسَّةُ اللَّهُ ثَوَبَ الذُّلِّ وَشَمَّةَ الْبُلَاءِ وَيُبَيِّثُ بِالصَّفَارِ وَالْقَمَاءَةِ وَضُرِبَ عَلَى
قَلْبِهِ بِالْأَسْهَابِ وَأُدِيلَ الْحَقُّ مِنْهُ بِتَضْيِيعِ الْجِهَادِ وَسِيمَ الْحَسَنَةِ وَمُنْعَ النَّصَافَ.^۱

هر کس از جهاد روی برتابد، خداوند لباس ذلت بر او پوشاند و بلا و مصیبت بر او هجوم آورد. و کوچک و خوارگردد و عقل و فهمش تباہ شود و به واسطه تضییع جهاد، حق او پایمال و نشانه‌های ذلت و پستی در او آشکار گردد و از عدالت محروم شود.

آنگاه حضرتش در نکوهش کوفیان جهادگریز که سرزمینشان عرصه تاخت و تاز شامیان، بدون هیچ واکنشی قرار گرفته، می‌فرماید:

رویتان سیاه و نامتان ننگ آلوده باد. بر شما می‌تازند بی آن که در مقابل، تاخت و تازی داشته باشید. غارتتان می‌کنند بی آن که پاسخی بشنوند... در گرمای تابستان به بسیجان فرمان می‌دهم، می‌گویید اینک هوادر اوج گرما است، بگذار تا کاستی گیرد و چون در زمستان حمله را فرمان می‌دهم، می‌گویید اینک اوج سرما است، مهلتی ده تا سرما سخت بگذرد. و راستی وقتی که شما چنین از سرما و گرمای هوا می‌گریزید، در برق شمشیرها چگونه توان ایستادگی خواهید داشت؟^۲

انگیزه و اهداف جهادگریزان

انگیزه و هدف جهادگریزان در دو زمینه فردی و اجتماعی قابل بررسی است. سستی ایمان، هراس از مرگ، دلیستگی به دنیا، در زمینه فردی؛ و تضییف روحیه و توان رزمی نیروهای جهادی، در زمینه اجتماعی؛ پایه و اساس فرار و تخلّف را سامان می‌دهند.

۱- نهج البلاغه، صبحی صالح، خطبه ۲۷، ص ۶۹ ۲- فرهنگ آفتاب، ج ۴، ص ۱۹۰۱، خطبه ۲۷.

۱- سستی ایمان

کسی که ایمانش لقلقه زبان و از پای بست ویران باشد، در میدان عمل و جهاد در راه خدا، سُست و ناتوان خواهد بود. و به خاطر سستی ایمانش، به هنگام خطر پای به گریز می‌نهد. قرآن
جهادگریزان جنگ احدر این خطاپ می‌کند:

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَّوَنُ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَتَظَرَّفُونَ^۱

و شما مرگ (و شهادت در راه خدا) را، پیش از آن که با آن روبه رو شوید، آرزو می‌کردید؛
سپس آن را با چشم خود دیدید، در حالی که به آن نگاه می‌کردید (و حاضر نبودید به آن تن
در دهید. چقدر میان گفتار و کردار شما فاصله است؟!)

علامه طباطبایی در تفسیر آیه می‌فرماید:

«خداؤند با این آیه شریفه، نادرستی و فساد اندیشه آنان را که گمان می‌کردند بدون آزمایش
وارد بهشت می‌شوند، تثبیت کرده است. چون وقتی که هنوز جنگی در پیش نبود پیوسته آرزوی
کشته شدن و شهادت می‌کردند، اما آنگاه که جنگ پیش آمد و آن را با چشم دیدند، گام پیش
نهادند و در پی تحقق آرزوی خویش بر نیامدند، بلکه سست شده و از جنگ و قتال گریختند.»^۲

۲- هراس از مرگ

جهادگریزان، هراسان از مرگند و حال آن که فرار و تخلف از جنگ به کسی عمر جاودانی
نمی‌بخشد. قرآن در مورد جهادگریزان جنگ احزاب می‌فرماید:

قُلْ لَنْ يَفْعَكُمُ الْفِرَارُ إِنْ فَرَّتُمْ مِنَ الْمَوْتِ أَوْ الْفَتْلِيٍ وَإِذَا لَا مُتَّعَنُونَ إِلَّا قَبِيلًا.^۳

بگو: «اگر از مرگ یا کشته شدن فرار کنید، سودی به حال شما نخواهد داشت؛ و در آن
هنگام جز بهره کمی از زندگانی نخواهد گرفت.

اگر اجل فرار سیده باشد، مرگ گریبان شمارا فرا می‌گیرد حتی در خانه هایتان. و اگر اجل فرانرسیده
باشد، چهار روزی در این دنیا زندگی با ذلت خواهید داشت و سرانجام اسیر چنگال مرگ خواهید شد.^۴

۳- دلبستگی به دنیا

دلبستگی به دنیا و ترجیح آبادانی آن بر جهان دیگر، از دیگر انگیزه های جهادگریزی است.
قرآن خطاب به جهادگریزان دلداده به زندگی دنیا، می‌فرماید:

۱- آل عمران (۳)، آیه ۱۴۳.

۲- المیزان، ج ۴، ص ۳۱ و ترجمه آن، ج ۴، ص ۴۵.

۳- احزاب (۳۳)، آیه ۱۶.

۴- ر. ک. تفسیر نمونه، ج ۱۷، ص ۲۲۱.

يَا أَئُمَّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ اتَّفَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمُ إِلَى الْأَرْضِ أَرْضِيْتُمْ بِالْحُيَّاةِ الدُّنْيَا فَمَا مَتَاعُ الْحُيَّاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ^۱

ای کسانی که ایمان آورده اید! چرا هنگامی که به شما گفته می شود: «به سوی جهاد در راه خدا حرکت کنید». بر زمین سنجینی می کنید (و سستی به خرج می دهید)! آیا به زندگی دنیا به جای آخرت راضی شده اید؟ با این که متعال زندگی دنیا، در برابر آخرت، جز اندکی نیست؟!

۴- تضعیف روحیه و توان رزمی نیروهای جهادی

فرار و تخلّف از جهاد به طور طبیعی بر نیروهای رزمی تأثیر منفی می گذارد و چنانچه این عمل با آگاهی و حساب شده انجام گرفته باشد آثار تخریبی دوچندان دارد و عده ای به همین انگیزه، تا صحنه نبرد می آیند اما برای تخریب روحیه دیگر رزمندگان از صحنه فرار می کنند. این اقدام از سویی موجب تضعیف جبهه خودی و از دیگر سو موجب تقویت جبهه دشمن می گردد.

فرجام جهادگریزی

امیر مؤمنان علی[ؑ] این چنین فرجام بد جهادگریزی را بیان می فرماید:

لَيَعْلَمَ الْمُنَاهَرُمُ بِإِنَّهُ مُسْخَطٌ رَّبِّهِ وَ مُوْقِتُ نَفْسِهِ وَإِنَّ فِي الْفِرَارِ مُوْجَدَةُ اللَّهِ وَالذُّلُّ الْلَّازِمُ وَالْغَارُ الْبَاقِ وَ إِنَّ الْفَارَّ لَغَيْرَ مَزِيدٍ فِي عُمُرِهِ وَلَا مَحْجُوزٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ يَوْمِهِ وَلَا يُرْضِي رَبَّهُ وَلَكُونُ الرِّجْلِ مُحْقَّاً قَبْلَ إِثْيَانِ هَذِهِ النِّصَالِ حَيْرٌ مِّنَ الرِّضا بِالثَّلَيْثِسِ هُنَا وَالإِقْرَارِ عَلَيْهَا.^۲

آن که رو به هزیمت نهاده بداند که پروردگارش را به خشم آورده و خویش را به هلاکت افکنده است. فرجم فرار، خشم الهی، ذلت و خواری و ننگ ابدی است، براستی که فرار کننده به عمر خویش نمی افزاید و میان خود و روز مرگش فاصله نمی اندارد. (او با این عمل ناپسند) خدایش را خشنود نمی سازد. فرا رسیدن مرگ در حالی که بر حق است، قبل از گرفتار شدن به این خصلتهای (ناپسند) بهتر از آن است که چنان صفات ناپسندی را تنپوش خویش سازد و به آن رضا دهد.

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۶۵

۱- توبه (۹)، آیه ۳۸.

درس هشتم

مجروحان، اسیران و شهیدان

بخشی از نیروی انسانی در نظام دفاعی اسلام، که وظیفه و تکلیف الهی خویش را انجام داده و از سازمان دفاعی خارج شده‌اند مجروحان، اسیران و شهیدان‌اند. گرچه اجر و پاداش این عزیزان نزد خداوند محفوظ است لیکن به گردن جامعه نیز حقوقی دارند.

۱- مجروحان

مجروح به کسی گفته می‌شود که در جنگ، زخم و جراحت برداشته و آسیب دیده است. (عضوی از اعضای بدنش را از دست داده یا شیمیایی شده یا دچار موج گرفتگی گشته و یا زخمی شده و...)

انتقال مجروحان

انتقال مجروحان از صحنه نبرد به پشت جبهه برای درمان، از اهم وظایف سازمان رزمی (گروه امداد) است.

حضرت علیؑ می‌فرماید:

إِذَا رَأَيْتُمْ مِنْ إِخْرَانِكُمْ فِي الْحَرْبِ الرَّجُلَ الْجُرُوحَ أَوْ مَنْ قَدْ نُكِلَّ أَوْ مَنْ طَمَعَ عَدُوُهُ فِيهِ فَقْوُهُ
بِأَنْفُسِكُمْ.^۱

هرگاه همزمان تان را دیدید که مجروح شده یا وامانده یا دشمن در او طمع کرده، پس با جانتان به یاریش بشتابید.

۱- مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۲۲۶.

درمان و پرستاری مجروحان

مجروحان خسته‌تن، بیش از هر کس شایسته درمان، دلجویی، محبت و رفتار شایسته‌اند تا غبار رنج و اضطراب از روح و جسمشان زدوه شود. تسریع درمان مجروحان علاوه بر پیش‌گیری از به هدر رفتن توان نیروها، بازسازی و تقویت بنیه دفاعی را در پی دارد. درمان مجروحان بنابر ضرورت و نسبت مجروحتیشان در دو مکان «جبهه» و «پشت جبهه» انجام می‌گیرد.

از امام باقر^ع روایت شده است که رسول خدا^ع زنان را با خود به جنگ می‌برد تا مجروحان را درمان کنند.^۱ همچنین آن حضرت در جنگ احزاب دستور فرمود چادری در مسجد برپا کنند و مجروحان را در آن درمان نمایند و زنی کارдан را به سرپرستی آن منصوب کرد.^۲

در مورد پاداش پرستاری و درمان و رسیدگی به بیماران - که مجروحان نیز جزو آنانند - از پیامبر(ص) چنین روایت شده است:

وَمَنْ سَعَى لِرَيْضٍ فِي حَاجَةٍ قَضَاهَا حَرَجٌ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيْنُمْ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ.^۳
کسی که برای رفع خواسته‌ها و نیازهای بیماری بکوشد، از گناهانش پاک شده چون کسی که تازه از مادر متولد شده است.

عیادت مجروح و دمیدن بارقه امید و بهبودی در او و طلب شفا و عافیت برای بازیابی سلامت از دست رفته از خداوند، سفارش اسلام می‌باشد و به بھبودی وی کمک شایانی می‌نماید.^۴

پاداش مجروحان در قیامت

از پیامبر اکرم^{علیه السلام} چنین روایت شده است:

مَا مِنْ مَجْرُوحٍ يَجْرُحُ فِي سَبِيلِ اللهِ... إِلَّا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَجُزُّهُ يَثْعَبُ دَمًا اللَّوْنُ لَوْنُ الدَّمِ
وَالرَّيحُ ريحُ الْمُسْكِ.^۵

کسی که در راه خدا زخم برداشت، روز قیامت در حالی محشور می‌شود که از زخم او خون جاری می‌شود، که رنگ آن سرخ و بوی آن بوی مشک است.

عدم رسیدگی به مجروحان توانی سنگین دارد. امام صادق^ع از زبان حضرت عیسی^{علیه السلام} چنین روایت می‌کند:

۱- بحار الانوار، ج ۱۹، ص ۱۸۴؛ تهذیب، شیخ طوسی، ج ۶، ص ۱۴۸.

۲- السیرة الحلبية، ج ۲، ص ۳۳۸.

۳- وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۵۶۵.

۴- کنز العمال، ج ۹، ص ۵۱.

۵- کنز العمال، ج ۹، ص ۱۷۲، حدیث ۱۴۴۶.

إِنَّ الْتَّارِكَ شِفَاعَ الْمُجْرُوحِ مِنْ جُرْحِهِ شَرِيكٌ جَارِحٌ لَا حَالَةٌ...^۱

کسی که برای درمان مجروح تلاش نکند و اورا رها سازد، بی‌تردید شریک مجروح شدن وی است.

زیرا رهاساختن مجروح موجب تضعیف روحیه نیروها و احياناً باعث مرگ وی، کاسته شدن توان رزمی، و تقویت توان دشمن می‌گردد.

۲- اسیران

قسمتی از نیروی انسانی در نظام دفاعی اسلام، اسیران هستند که با اسارت از سازمان رزم خارج می‌شوند. لیکن آنان در اسارت وظیفه‌ای دارند و حکومت نیز در قبال آنان و خانواده‌شان تکلیفی. معنی اسیر: لفظ اسیر به معنای گرفتار، بندی، و در بند قید و زندان، آمده است و در اصطلاح به کسی گفته می‌شود که در جنگ به دست دشمن گرفتار شود. جمع آن اسراء، اسارت و اسری می‌باشد.^۲

پرهیز از اسیر شدن

اسیر دشمن شدن، علاوه بر پیامدهای بسیار سخت اسارت، خارج شدن نیرو از سازمان رزم و میدان جهاد و کم شدن نیروهای جهادی را در پی دارد. بدین جهت در جریان جنگ‌های صدر اسلام موارد به اسارت درآمدن مسلمانان به دست دشمن بسیار اندک بوده است. رزم‌نگران با هوشیاری ضمیم وارد آوردن ضربه‌کاری به دشمن از اسیر شدن پرهیز می‌کردند. در کلام پیشوایان معصوم **﴿اسیر شدن جز در موارد اضطراری مورد نکوهش قرار گرفته است. رسول خدا﴾** فرمود:

مَنِ اشْتَأْسَرَ مِنْ غَيْرِ جِرَاحَةٍ مُّتَّقْلِلٍ فَلَيَسْ مُّتَّا^۳

هر کس بدون زخم کاری، اسیر شود، از مانیست.

آزادگی در اسارت

ابو بصیر می‌گوید: شنیدم که امام صادق **ع** می‌فرمود:

آزاد مرد در همه حال آزاده است، در برابر گرفتاری‌ها صبر پیشه کند و در برابر مصیبت‌ها سرفراود نیاورد، اگر چه اسیر و مقهور گشته و سختی جایگزین آسایش وی شود؛ چنان‌که

^۱- فرهنگ واژه‌های نظامی، واژه اسیر، ص ۴۶.

^۲- وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۴۰۱.

^۳- وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۶۴.

بردگی، مغلوبیت، اسارت، نیز تاریکی چاه و هراس آن و پیامدهایش آزادگی یوسف صدیق امین - صلوات خدا بر او باد - را مخدوش نکرد تا این که خدابروی منتنهاده و ستمگر سرکشی را که مالکش بود بنده وی ساخت.^۱

وظایف اسیر

۱- استواری در عقیده: رزمندهای که بر پایه ایمان و در راه دفاع از مقدسات الهی و اعتقادات خویش قدم به میدان نبرد گذاشته، در هیچ شرایطی دست از ایمان راسخ خویش برخواهد داشت. استواری ایمان آزادگان در هشت سال دفاع مقدس گویای این مطلب است.

۲- حفظ اسرار: حفظ اسرار و اطلاعات طبقه‌بندی شده برای یک کشور به ویژه نیروی نظامی اهمیت حیاتی دارد. از این رو دشمن در اولین برخورد نهایت تلاش خود را در باز کردن گنجینه‌های صندوق اسرار رزمنده خواهد کرد تا اطلاعات با ارزشی از وی به دست آورده ولی رزمنده با ایمان با هوشیاری دشمن را در خواسته‌هایش ناکام خواهد گذاشت و لو جانش به خطر افتاد. قیس بن مسهر حامل نامه امام حسین علیه السلام به کوفیان، با از بین بردن آن، دشمن را ناکام گذاشت و لو خود به شهادت رسید.^۲

۳- مقاومت در برابر شکنجه‌های دشمن: دشمن با شکنجه‌های روحی و جسمی رزمندگان می‌کوشد، اسیر را تسلیم خویش سازد. ولی مقاومت اسیر نه تنها نشانه ایمان راستین به خدا و مأجور بودن نزد خداوند^۳ و موجب ستایش همگان است، بلکه روحیه دشمن را خرد می‌کند و او را در رسیدن به اهدافش ناکام می‌گذارد.

۴- استفاده از فرصت؛ گرچه در محیط اسارت محدودیت‌ها فراوان و امکانات اندک است لیکن برای اسیران فرصت مناسبی است تا اوقات فراغت را با بهره وری صحیح پر کنند مثل «خودسازی و عبادت»، آموزش و تعلیم، (حفظ قرآن، ادعیه، آموختن زبان و...) و تبلیغ دین. چون حضرت یوسف که در زندان به تبلیغ دین الهی پرداخت.^۴

وظیفه حکومت

حکومت وظیفه دارد برای آزادی اسیران تدبیری بیندیشد و با پرداخت سربها از بیت‌المال یا مبالغه، آنان را آزاد سازد. و همچنین به خانواده‌های آنان رسیدگی نماید، ضمن دلجویی از آنان در حل مشکلات و رفع نیازمندی‌هایشان بکوشد.

۱- بحار الانوار، ج ۷۱، ص ۶۹.

۲- مقتل خوارزمی، ج ۱، ص ۲۰۳.

۳- ر.ک. یوسف (۱۲)، آیه ۳۰-۳۷.

۳- شهیدان

مرگ یک واقعیت انکارناپذیر است که دامنگیر همه می‌شود. و کسی نمی‌داند کسی، کجا و چگونه می‌میرد. مرگ‌ها گوناگونند: مرگ طبیعی، مرگ در اثر حادث، مرگ در اثر بیماری و... و مرگ سرخ (شهادت)، مرگی انتخابی که به خاطر هدفی مقدس و انسانی، تحسین برانگیز و افتخارآمیز است و سعادت و خوشبختی فرد و جامعه را به همراه دارد. لفظ شهید توسط پیامبر ﷺ به کشته شدگان راه خدا اطلاق گردیده.^۱

معنای لغوی و اصطلاحی شهید: شهادت در لغت به معنای حضور و آگاهی و اعلام نمودن است. شهید یعنی حاضر و شاهد و ناظر.^۲ شهید در اصطلاح فقهی به کسی گفته می‌شود، که در میدان نبرد، با دشمن دین خدا، جهاد و مبارزه کند و در این راه کشته شود؛ چه جهادی که به امر پیامبر ﷺ یا امام معصوم ^ع یا نائب خاص آنان باشد و یا جهادی که بدون هیچ امری بر انسان واجب باشد، مثل دفاع از مملکت اسلامی هنگام هجوم دشمنان^۳

شهید در قرآن

در این که لفظ «شهید» یا «شهادت» به معنای اصطلاحی در قرآن آمده، بین مفسران اختلاف است. علامه طباطبائی ^ع بر این عقیده است که لفظ شهید به این معنا، از الفاظ مستحدثه اسلامی است و استعمالش در قرآن معهود نیست.^۴ اما برخی از مفسران چون: طرسی و شیخ طوسی بر این باورند که لفظ «شهید» به معنای اصطلاحی در قرآن به کار رفته است و به آیه «وَيَتَّحَدَّ مِنْكُمْ شُهَدَاء»^۵ اشاره کرده‌اند. اینان «شُهَدَاء» را به معنای مصطلح گرفته^۶ ولی علامه آن را به معنای گوناگون بر مردم معنا کرده است.^۷ به هر حال چندین آیه در قرآن پیرامون زندگی، مقام و درجات شهیدان آمده است. مانند این آیه شریفه:^۸

وَلَا تَحْسِبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْياءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ * فَرِحِينٌ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبِيرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحُقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَا حَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزُنُونَ

۱- فرمود: «جراحکم فی سبیل الله و من قتل منکم فانه شهید». زخم‌های شما در راه خداست و هر کس از شما کشته شود شهید است. (وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۶۵) ۲- لسان العرب، ج ۳، ص ۲۳۸.

۳- شرح لمعه، ج ۱، ص ۵۳. ۴- المیزان، ج ۴، ص ۲۹.

۵- و (خداآنده) از میان شما، شاهدانی بگیرد. (آل عمران، آیه ۱۴۰)

۶- مجمع البیان، ج ۱، ص ۵۱۰، پنج جلدی.

۷- المیزان، ج ۴، ص ۲۹.

۸- برای اطلاعات بیشتر ر. ک. نساء (۴)، آیه ۷۷۴؛ بقره (۲)، آیه ۱۵۴؛ توبه (۹)، آیه ۱۱۱.

* يَسْتَبِّهُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ.

(ای پیامبر!) هرگز گمان مبرکسانی که در راه خدا کشته شدند، مردگانند! بلکه آنان زنده‌اند، و نزد پروردگارشان روزی داده می‌شوند. آنها به خاطر نعمت‌های فراوانی که خداوندان از فضل خود به ایشان بخشیده است، خوشحالند؛ و به خاطر کسانی که هنوز به آنها ملحق نشده‌اند [مجاهدان و شهیدان آینده]، خوشوقتند؛ (زیرا مقامات بر جسته آنها را در آن جهان می‌بینند، و می‌دانند) که نه ترسی بر آنهاست، و نه غمی خواهند داشت. و از نعمت خدا و فضل او (نسبت به خودشان نیز) مسرورند؛ و (می‌بینند که) خداوند، پاداش مؤمنان را ضایع نمی‌کند؛ نه پاداش شهیدان، و نه پاداش مجاهدانی که شهید نشدنند).

شهید در روایات

کلمه «شهید» در روایات هم به «کشتہ راه خدا»، و هم به کسانی که در جنگ کشته نشده‌اند. اطلاق شده است. مانند: دوستداران آل محمد<ص>،^۱ عالман دین، عارفان، مؤمنان واقعی، منتظران امام زمان (عج)، رزم‌نگران و مجاهدان، مرزبانان، طالبان شهادت، فرق این دو آن است که شهید در اصطلاح که احکام خاص خودش را دارد همان است که در معرکه جنگ در راه خدا کشته شود. اما دسته دوم به منزله شهید و دارای اجر شهید هستند ولی احکام شهید در مورد آنان جاری نیست. در روایات اسلامی، درباره «شهید و شهادت» سخن بسیار گفته شده که همه حاکی از ارزش و عظمت فوق العاده آن است. روایات در این باب دو قسم است: در مورد فضیلت شهادت و در مورد مقام و منزلت شهید.

۱- ارزش و فضیلت شهادت:

امام صادق<ع> از پدرانش از رسول خدا<ص>:

فَوْقَ كُلِّ بِرٍّ حَتَّىٰ يُقْتَلَ الرَّجُلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِذَا قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَلَيْسَ فَوْقَهُ بِرٌّ.^۲
بالای هر نیکی، نیکی وجود دارد؛ تا این که مرد در راه خدا کشته شود؛ پس وقتی او در راه خدا کشته شد، بالاتر از آن (شهادت) نیکی وجود ندارد.

۱-آل عمران (۳)، آیات ۱۶۹-۱۷۱.

۲- پیامبر<ص> فرمود: «مَنْ مَاتَ عَلَىٰ حُبِّ الْمُحَمَّدِ مَاتَ شَهِيدًا» کسی که بمیرد و حب آل محمد در دل او باشد، شهید مرده است. (میزان الحکمه، محمدی ری شهری، ج ۵، ص ۱۹۸، حدیث ۹۸۰۴)

۳- بحار الانوار، ج ۹۷، ص ۱۵، ح ۳۲

امیر مؤمنان ﷺ فرمود:

وَأَنَّ أَكْرَمَ الْمُؤْتَمِلِ الْقَلْلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ.^۱

گرامی ترین مرگ، کشته شدن در راه خداست.

۲- مقام و منزلت شهید:

از پیامبر اکرم ﷺ روایت شده که برای شهید هفت فضیلت است:

۱- بازیختن اوّلین قطره خون او بر زمین، آمرزیده می شود.

۲- سر شهید بر دامان حوریان بهشتی قرار می گیرد و آنان غبار از چهره او می گیرند و به وی شادباش می گویند.

۳- از لباس های بهشتی بر او می پوشند.

۴- نگهبانان بهشت، هر یک با بوهای عطرآگین به استقبالش می شتابند.

۵- جایگاه خود را در بهشت می بیند.

۶- به وی گفته می شود هر جای بهشت که می خواهی برو.

۷- به وجه الله نگاه می کند؛ و این برای هر پیامبر و شهیدی، رهایی از هر رنج و غم و راحتی از همه چیز خواهد بود.^۲

آری «خط سرخ شهادت، خط آل محمد ﷺ و علیؑ است.»^۳ و «شهداء در قهقههٔ مستانه شان

و در شادی وصولشان «عند ربهم یرزقون» اند و از نفووس مطمئنه‌ای هستند که مورد خطاب «فادخلی فی عبادی و ادخلی جنتی» پروردگارند.^۴

علت نامگذاری به شهید

درباره این که چرا کشته راه خدا را شهید نامیده اند، چند علت بیان شده است: ۱- خداوند و فرشتگان به بهشت رفتن او شهادت می دهند. ۲- در روز قیامت شاهد و حجت بر امت های گذشته خواهد شد. ۳- گواهی زمین به خاطر سقوطش (هنگام شهادت) به زمین. ۴- در پیشگاه خداوند زنده است. ۵- ملکوت الهی و ملک خدا او را مشاهده می کنند.^۵

۱- همان، ج ۱۰۰، ص ۴۰، ح ۴۴.

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۱۰.

۳- صحیفة نور، ج ۱۳، ص ۶۵.

۴- پیام حضرت امام خمینی؛ در تجلیل از ایثارگران، هفتة دفاع مقدس ۱۳۶۷.

۵- قاموس المحيط، محمد بن یعقوب فیروزآبادی، ج ۱، ص ۳۱۶.

منشأ تقدس شهید

بدیهی است، شهادت از آن جهت که «کشته» می‌شود تقدس ندارد، بلکه تقدس شهادت از آن جهت است که:

- ۱- در راه خدا (فی سبیل الله)، برای هدفی مقدس و الهی باشد.
- ۲- آگاهانه صورت گرفته باشد.

احکام شهید

شهید به غسل و کفن نیاز ندارد و بر وی با همان لباس خونینش نماز می‌خوانند و با همان لباس او را دفن می‌کنند.

امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

کسی که در راه خدا کشته شده غسل داده نمی‌شود. و با لباسش دفن می‌شود... زیرا رسول خدا علیه السلام حمزه را غسل نداد و در لباسش کفن کرد، اما بر او نماز گزارد.^۱

۱- وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۷۰۰

درس نهم

شرایط و کیفیّت نیروها (۱)

در نظام دفاعی اسلام، دو بعد کمی و کیفی به ویژه کیفی مورد توجه قرار گرفته است.

معنای کمیّت و کیفیّت

کمیّت یعنی مقدار و تعداد نیروهای نظامی. و کیفیّت یعنی توان رزمی و روحی و آمادگی نیرو. میزان ایمان رزمی‌نده به کاری که انجام می‌دهد، مقدار انگیزه، داشتن هدف، پایداری، عشق به شهادت، شجاعت و اخلاص، کیفیّت نیرو را شکل می‌دهد.

اهمیّت کیفیّت

در سازمان رزم هر دو جنبه لازم است ولی کیفیّت بیشتر مورد توجه مسؤولان و فرماندهان قرار دارد. رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت آیة الله خامنه‌ای در مورد اهمیّت کیفیّت فرمود: به گسترش بی‌رویه و کمی اعتقادی ندارم، به توان کیفی بالا اعتقاد دارم، آن چیزی که مملکت رانجات خواهد داد و انقلاب را به صورت مسلحانه حفظ خواهد کرد و برای حراست از آن، پشتگرمی و امید مسؤولان و ملت را تشکیل خواهد داد یک سازمان متشکل و نیرومند و قوی است، نه یک سازمان گسترده‌ای که علی‌رغم گسترش، بنیه کافی و توان لازم را نداشته باشد.^۱

قانون موازنۀ قوا

در اسلام پاییند بودن به «قانون موازنۀ قوا» به عنوان یک قانون کلی و اصل نظامی، جای بحث و

۱ - حدیث ولایت، ج ۳، ص ۵.

تأمل دارد. چون اسلام گرچه طبق آیه شریفه «وَادُوا لَهُم مَا أَسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» به کمیت و فراهم آوردن نیروی دفاعی و رزمی و سلاح و تجهیزات اهمیت قائل شده و با فرمان «كَتُبَ عَلَيْكُمُ الْقَتَال» همه مسلمانان را به جهاد فراخوانده است، اما در جذب نیروی جهادی دقت لازم را منظور داشته و شرایط مهمی را در گزینش آنان برای سازمان رزم، در نظر گرفته است.

- آثار تخریبی نیروهای غیر کیفی (فاقد شرایط)

حضور نیروهای سستاراده، ضعیف ایمان، ترس و بزدل، منافق و چندچهره، عافیت طلب و... در سازمان نیروهای مسلح نه تنها بر توان رزمی، شوکت و عزت و آوازه سپاه اسلام نمی افزایند، بلکه با کارشکنی ها، خیانت ها، سستی ها و جهادگریزی موجب اخلال در مسیر اهداف جهاد و تضعیف روحیه رزمندگان می گردد و در شرایط سخت جنگ، در پی مصالح و منافع خویش اند تا اهداف جهاد. قرآن کریم در چند آیه به آثار تخریبی نیروهای ناخالص اشاره می کند:

- در جنگ حدبیه، خطاب به کسانی که به آرزوی دستیابی به غنائم جنگی می خواستند در جنگ شرکت کنند، فرمود:

قُلْ لَئِنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ.^۱

(ای پیامبر) بگو هرگز نباید به دنبال ما بیایید؛ این گونه خداوند از قبل گفته است.

قرآن درباره منافقان که دل در گرو بیگانگان دارند و به فتنه انگیزی و ایجاد اختلاف بین نیروها می پردازند می فرماید:

لَوْ خَرَجُوا فِيْكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا حَبَالًا وَلَأُوْصُعُوا خِلَالَكُمْ يَبْهُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيْكُمْ سَاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ.^۲

اگر آنها همراه شما (به سوی میدان جهاد) خارج می شدند، جز اضطراب و تردید، چیزی بر شما نمی افزودند؛ و به سرعت در بین شما به فتنه انگیزی (و ایجاد تفرقه و نفاق) می پرداختند؛ و در میان شما، افرادی (سست و ضعیف) هستند که به سخنان آنها کاملاً گوش فرامی دهند؛ و خداوند، ظالمان را می شناسد.

در این آیه شریفه، به این آثار تخریبی منافقان (در صورت حضور در جنگ) اشاره دارد:

- آنان با آن روحیه فاسد و توأم با شک و تردیدی که دارند، موجب «خبال» (اضطراب و تردید و ضعف روحیه از میان بردن انگیزه) سپاه اسلام می شوند.

۲- توبه (۹)، آیه ۴۷.

۱- فتح (۴۸)، آیه ۱۵.

۲- به سرعت در میان نیروها نفوذ کرده و به ایجاد نفاق و تفرقه و از هم گستن پیوندهای اتحاد آنان می‌پردازند و شیرازه همدلی و یکپارچگی سپاه اسلام را از هم می‌گسلند، به ویژه در میان نیروها افراد ضعیفی هستند که زود تحت تأثیر سخنان آنان قرار می‌گیرند.^۱

۳- در نبرد طالوت با جالوتیان، به قصه مردم اشاره می‌کند که به خاطر تنگ آمدن از ستم دشمنان ابتدا با شور و شوق به سپاه طالوت پیوستند؛ اما در میان راه با یک آزمایش کوچک، ضعف اراده و ناخالصی خود را آشکار ساختند و عده‌ای زیادی از آنان با سیراب کردن خود از آب که منع شده بودند از صفت لشکریان تصفیه شدند. عده‌ای دیگر نیز همین که چشمشان به سپاه عظیم جالوت افتاد. روحیه را از دست داده گفتند: «ما توانایی در برابر این سپاه قادر تمد را نداریم.» اینان نیز از صفت لشکریان تصفیه شدند؛ زیرا بقای اینان موجب شکست حتمی نیروهای طالوت می‌شد. او هم لشکرش را از وجود آنان پاک کرد. تنها اندکی از آن سپاه بزرگ استوار ماندند و با دلی لبریز از ایمان و محبت و عشق به خدا، اعلام آمادگی کردند.

قالَ الَّذِينَ يَظْهُرُونَ أَهُمْ مُلَاقُ اللَّهِ كَمْ مِنْ فِتَّةٍ قَلِيلٍ غَلَبَتْ فِتَّةٌ كَثِيرٌ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ.^۲

آنان که می‌دانستند خدا را ملاقات خواهند کرد (و به روز رستاخیز، ایمان داشتند) گفتند: «چه بسیار گروههای کوچکی که به فرمان خدا، برگروههای عظیمی پیروز شدند.» و خداوند با صابران (و استقامت کنندگان) است.

۴- قرآن به کارا نبودن کثرت نیروی ضعیف ایمان و سست اراده که موجب غرور مسلمانان در جنگ حنین شده اشاره کرده و آن را درس عبرت قرار داده است:

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَ يَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثُرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ إِمَا رَحْبَتْ ثُمَّ وَلَيْتُمْ مُدْبِرِينَ.^۳

خداوند شمارادر جاهای زیادی پاری کرد (و بر دشمن پیروز شدید)؛ و در روز حنین (نیز یاری نمود)؛ در آن هنگام که فزونی جمعیتتان شما را مغدور ساخت؛ ولی (این فزونی جمعیت) هیچ به دردان نخورد و زمین با همه وسعتش بر شما تنگ شد؛ سپس پشت (به دشمن) کرده، فرار نمودید.

۱- ر.ک. تفسیر نمونه، ج ۷، ص ۴۳۴. ۲- بقره (۲)، آیه ۲۴۹.

۳- توبه (۹)، آیه ۲۵.

در جنگ حنین تعداد لشکر اسلام دوازده هزار نفر بود که در هیچ یک از جنگ‌های اسلامی تا آن روز سابقه نداشت. آن چنان‌که برخی از مسلمانان مغورانه گفتند: «هیچ‌گاه با این انبوه جمعیت امروز شکست نخواهیم خورد.» ولی همین جمعیت در ابتدای برخورد با دشمن فرار کرد و جزگروه اندکی با پیامبر ﷺ باقی نماند.^۱

بنابر این از این آیات چنین استنباط می‌کنیم که نیروی به ظاهر فراوان چنانچه فاقد شرایط باشد، نه تنها فاقد کارآیی است بلکه موجب «خبال و سستی و تضعیف روحیه نیروی خودی شده، زمینهٔ پیروزی دشمن را فراهم می‌سازد.»

کارآیی نیروهای کیفی

کارآیی و توانمندی نیروهای کیفی در پیشبرد اهداف برکسی پوشیده نیست. از این رو فرماندهان سعی دارند نیروهای کیفی را در اختیار داشته باشند. قرآن کریم در آیاتی چند توانمندی و کارآیی نیروهای کیفی را اینچنین بیان می‌کند:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضْ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ يَعْلَمُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ
يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةً يَعْلَمُوا أَلْفًا مِنَ الظَّيْنِ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ.^۲

ای پیامبر! مؤمنان را به جنگ (با دشمن) تشویق کن. هرگاه بیست نفر با استقامت از شما باشند، بر دویست نفر غلبه می‌کنند؛ و اگر صد نفر باشند، بر هزار نفر از کسانی که کافر شدند، پیروز می‌گردند؛ چراکه آنها گروهی هستند که نمی‌فهمند.

در آیه دیگر این کارآیی را به جهت ضعف ایمان مسلمانان به یک نفر در مقابل دو نفر تقلیل داده است.

الآنَ حَفَّتَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةً صَابِرَةً يَعْلَمُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ
يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَعْلَمُوا أَلْفَيْنِ يَادِنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ.^۳

هم اکنون خداوند به شما تخفیف داد، و دانست که در شما ضعفی است، بنابراین، هرگاه یکصد نفر با استقامت از شما باشند، بر دویست نفر پیروز می‌شوند؛ و اگر یکهزار نفر باشند، بر دو هزار نفر به فرمان خدا غلبه خواهند کرد؛ و خدا با صابران است.

۱- قصه عبرت‌آموز جنگ احمد را در تفسیر نمونه، ج ۷، ص ۳۴۷-۳۳۷ ببینید.

۲- انفال (۸)، آیه ۶۵.

۳- همان، آیه ۶۶.

این دو آیه ناظر به دو شرایط متفاوت، بدون آنکه دوّمی، اوّلی را نسخ کند، می‌باشد.^۱ و آیه بیان می‌دارد که هرگاه ایمانی پولا دین بر وجود رزمnde سایه افکنده باشد، توانایی اش برابر با ده نفر است و هرگاه ایمانش ضعیف‌تر باشد به دو برابر تقلیل می‌یابد و این یک حکم تکلیفی است. علامه طباطبائی^۲ می‌فرماید:

«ظاهر این است که این دو آیه در مقام بیان حکم تکلیفی است. چون تخفیف وقتی است که قبلًا تکلیفی باشد. ولو این که لفظ خبری است ولی منظور امر است. و حاصل مراد آیه اوّلی این است که باید یکی از شما مسلمانان در مقابل ده نفر کفار بایستد. این یک تکلیف است و اگر فرار کرد به تکلیفش عمل نکرده است. در آیه دوّمی منظور این است که خداوند در تکلیف تخفیف داد. یعنی از این پس باید یکی از شما در برابر دو نفر از کفار مقاومت کند و اگر از مقابل دو نفر آنان گریخت، به تکلیفش عمل نکرده است.»^۳

جنگ‌های صدر اسلام

تاریخ جنگ‌های صدر اسلام گواه خوبی بر این حقیقت (یعنی کارآیی نیروی کیفی که به تجربه به اثبات رسید) است. در بیشتر میدان‌های جنگ، «تعادل موازنۀ قوا» به سود دشمن بود و مسلمانان اغلب از لحاظ کمیت در اقلیت بودند؛ جز در جنگ حنین که آن هم در ابتدا با شکست مواجه شدند. استعداد نیروهای اسلام در مقابل دشمن مثلاً در جنگ بدر به یک سوّم، در جنگ احمد به یک چهارم، در جنگ احزاب به یک سوّم و در جنگ موتّه یکصد و پنجاه نفر در مقابل سه هزار نفر می‌رسید و در تمامی این نبردها جز جنگ موتّه که پیروزی در پی نداشت، دشمنان مغلوب لشکر اسلام شدند. نه تنها در زمان پیامبر^{علیه السلام}، بلکه جنگ‌هایی که بعد از پیامبر^{علیه السلام} رخ داد این تفاوت به چشم می‌خورد. مثلاً تعداد نفرات ارتض مسلمانان در جنگ با سپاه خسرو پرویز را پنجاه هزار نفر در مقابل پانصد هزار نوشته‌اند. و تعداد ارتض اسلام را در جنگ بارونیان بیست و چهار هزار نفر در مقابل دویست هزار نفر آورده‌اند. و در هر دو نبرد مسلمانان پیروز شدند.^۴ در هر حال توجه اسلام به کیفیت نیروها بسیار است گرچه کمیت را هم از نظر دور نداشته است.

۱- ر.ک. تفسیر نمونه، ج. ۷، ص ۲۳۸-۲۳۹. ۲- المیزان، ج. ۹، ص ۱۲۳؛ مترجم، ج. ۹، ص ۱۶۴.

۳- ر.ک. تفسیر نمونه، ج. ۷، ص ۲۳۹.

درس دهم

شرايط وکيفيت نيروها (۲)

در درس پيش مطالبي در اهميّت و کارآيی نيروي کيفي در سازمان دفاعي اسلام بيان شد. در اين درس دو بخش «ويژگي» و «شرايط» نيروهای کيفي را مورد بحث قرار می دهيم.

۱- ويژگي نيروهای کيفي

ويژگي و شاخصه نيروهای کيفي را از دو زاويه می توان بررسی کرد: ۱- از زاويه مسائل معنوی چون: ايمان، اطاعت پذيری، عشق به شهادت، داوطلب بودن در مأموریت‌ها، صبر و استقامت و... ۲- از زاويه آموزش، تحصص، تعهد و آمادگي رزمی. که در اين درس به بعد مسائل معنوی می پردازيم:

۱ - در قرآن مجید

در قرآن خصلت‌ها و ويژگي‌های رزنده‌گان اسلام در چند آيه بيان شده که به دو آيه اشاره می‌کنيم:

در مورد نيروهایی که همراه و ياور پيامبر اکرم ﷺ بودند می فرماید:

مُحَمَّدُ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشْدَاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحْمَاءٌ بِيَنَّهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا
مِنْ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثْرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَتَّلُهُمْ فِي السُّورَةِ وَمَثَّلُهُمْ فِي
الْإِنْجِيلِ كَرْنَعٌ أَخْرَجَ شَطَّاهُ فَالَّرَّهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الرُّزَاعَ لِيَغِيظَ إِبْرَهُمُ
الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا.^۱

محمد ﷺ فرستاده خداست و کسانی که با او هستند در برابر کفار سرسخت و شدید، و در میان خود مهربانند؛ پیوسته آنها را در حال رکوع و سجود می‌بینی در حالی که همواره

۱- فتح (۴۸)، آية ۲۹.

فضل خدا و رضای او را می‌طلبند؛ نشانه آنها در صور تشاں از اثر سجده نمایان است؛ این توصیف آنان در تورات و توصیف آنان انجیل است. همانند زراعتی که جوانه‌های خود را خارج ساخته، سپس به تقویت آن پرداخته تا محکم شده و به قدری نمود و رشد کرده که زار عان را به شگفتی و امید دارد؛ این برای آن است که کافران را به خشم آورد! (ولی) کسانی از آنها را که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند، خداوند وعده آمرزش و اجر عظیمی داده است.

ویژگی‌های مطرح شده در آیه عبارتند از:

- ۱ - در برابر دشمنان خدا سرسخت و شدید و انعطاف ناپذیرند.
- ۲ - نسبت به هم‌زمان و نیروهای خودی مهر باشند.
- ۳ - اهل اطاعت و بندگی خداشند.
- ۴ - در همه حال خواهان خشنودی و رضای الهی‌اند.
- ۵ - نشان ایمان بر سیما دارند.
- ۶ - پیوسته در حال رشد و بالندگی هستند.

۷ - چنان قدر تمند و نیرومند می‌شوند که موجب خشم کفار می‌گردند.

در آیه‌ای دیگر ضمن هشدار به مؤمنان، در توصیف نیروهای کفی می‌فرماید:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرِثَ مِنْكُمْ عَنْ دِيْنِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّهُمْ أَذْلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعْزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَا يَمِّ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلَيْهِ^۱

ای کسانی که ایمان آورده‌اید اهر کس از شما، از آیین خود بارگردد، (به خدا زیانی نمی‌رساند؛) خداوند جمعیتی را می‌آورد که آنها را دوست دارد و آنان (نیز) او را دوست دارند؛ در برابر مؤمنان متواضع، و در برابر کافران سرسخت و نیرومندند آنها در راه خدا جهاد می‌کنند، و از سرزنش هیچ ملامت‌گری هراسی ندارند، این، فضل خداست که به هر کس بخواهد (و شایسته ببیند) می‌دهد، و (فضل) خدا وسیع، و خداوند داناست.

آیه شریفه، خصلت‌های زیر را برای رزم‌ندگان با ایمان و دارای روحیه و کیفی، بر می‌شمارد:

- ۱ - محب و محبوب خداوندند.

۱ - مائده (۵)، آیه ۵۴.

- ۲- نسبت به مؤمنان متواضع و نسبت به دشمنان اسلام سرسخت و نیر و مندند.
- ۳- عاشق جهاد هستند و در این مسیر از سرزنش ملامتگران هراسی به دل راه نمی دهند.
- ۴- شایسته فضل الهی اند.

۱- در آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح

ماده ۴۲- هر یک از پرسنل نیروهای مسلح باید با ایمان و اعتقاد راسخ و علاقه در حفظ اسلام، ولایت فقیه، انقلاب و دستاوردهای آن، نظام جمهوری اسلامی، استقلال و تمامیت ارضی کشور اسلامی ایران، دفاع از مسلمین و مستضعفین غیر معارض و در انجام وظیفه محوله کوشای باشد و در اجرای فرامین مقام معظم فرماندهی کل قوه، فرماندهان، رؤسا و مدیران و نیز تعهدات سربازی خود با ایثار و جانبازی، وفادار باشد.

ماده ۴۳- هر یک از پرسنل نیروهای مسلح باید باتفاقاً، متعهد، ایثارگر، بالانضباط، شجاع و تابع قوانین و مقررات بوده و در راه انجام وظیفه محوله از فداکردن جان خویش دریغ ننماید.

ماده ۵۰- هر فرد نیروهای مسلح باید نسبت به همکاران و همزمان و عموم مسلمین صمیمی و مهربان بوده و نسبت به دشمنان اسلام سختگیر و سازش ناپذیر باشد.

۲- شرایط نیروهای کیفی

بی تردید نیرویی کارآئی دارد که در بحبوحه خطر با تمام وجود در میدان باشد و با جان و دل انجام وظیفه نماید. اما چگونه می توان چنین نیرویی ایثارگر، فداکار، متعهد، دلیر و پایدار و با روحیه بالا تربیت کرد؟ در پاسخ می توان گفت: زمینه‌ها و شرایطی که موجب رشد نیروهای کیفی می شود عبارتند از:

۱- ایجاد انگیزه و هدف

یکی از مهم‌ترین نقاط قوت یا از شرایط کیفیت نیرو، برخورداری وی از انگیزه و هدف می باشد. انگیزه به معنای علت و سببی است که انسان را به انجام عملی و ادار می کند. هر چه انگیزه و هدف بزرگ و ارزشمند باشد، ایثار جان و فدا کاری نیز آسان‌تر خواهد شد. انگیزه‌هایی که انسان را در جنگ و مشکلات پایدار می دارد، بر اساس گرایش‌های مادی و معنوی شکل می گیرد. گاهی انگیزه و هدف، ایمان به خداوند و دفاع از دین مقدس اسلام، انقلاب اسلامی و دستاوردهای آن و دفاع از حیثیت، شرف، ناموس، سرزمین و ملت خویش است، و گاهی خونخواهی،

انتقامجویی، دنیافزونی، ژاندارمی و... است. اما بدیهی است انگیزه‌ای که سرچشمه گرفته از ایمان، اخلاص، توکل و باورهای دینی باشد، با انگیزه برخاسته از خواهش‌های مادی، در چگونگی جنگیدن و خطرپذیری، تأثیری یکسان ندارند. آن کس که دنیا را گذرگاه رسیدن به زندگی جاوید و شهادت در راه خدا را بالاترین سعادت می‌داند صبر و بردباری و خستگی ناپذیری و ایثارش برتر از نیرویی است که به چیزی جز مسائل دنیوی و رسیدن به امتیازات دنیا بی نمی‌اندیشد. نیرویی که در راه حق حرکت می‌کند و با دشمنان خدا می‌جنگد، هر پیش‌آمدی (پیروزی یا شهادت) را برای خویش نیکو می‌داند و آن را پیروزی می‌شمرد. چون در هر دو صورت به پاداش خود نائل آمده است. قرآن می‌فرماید:

وَمَنْ يَعْبَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللهِ فَيُبْتَلُ أَوْ يَعْلِمُ فَسَوْفَ تُؤْتَيهِ أَجْراً عَظِيمًا١.

و آن کس که در راه خدا پیکار کند، و کشته شود یا پیروز گردد، پاداش بزرگی به او خواهیم داد. در جنگ بدر، که خداوند پیروزی بزرگی را نصیب مسلمانان ساخت، یکی از علل آن پیروزی و شکست مشرکان را قوت انگیزه مسلمانان و ضعف انگیزه قریش دانسته‌اند. به نمونه زیر توجه کنید:

یکی از فرماندهان کفر به نام طُیحَة بن حُوَيْلَد وقتی فرار نیروها یش را دید فریاد زد: وای بر شما، چه چیزی شما را به هزیمت کشانده که این گونه فرار می‌کنید؟ یکی از ایشان گفت: علت آن رامن می‌گوییم: هیچ کدام از مانیست مگر این که دوست دارد همزمش قبل از او بمیرد؛ ولی ما با گروهی رویه رو هستیم که تک تک آنان دوست دارند قبل از رفیقشان بمیرند.^۲

۲ - حفظ روحیه

داشتن روحیه بالا و حفظ آن از دیگر شرایط کیفیت نیرو است. چون ۷۵٪ پیروزی‌ها را به خود اختصاص می‌دهد. یکی از علل مهم پیروزی رزم‌نده‌گان اسلام در جنگ تحمیلی، برخورداری آنان از روحیه قوی و نیرومند بود. امام امت در توصیف روحیه بلند رزم‌نده‌گان اسلام با فتح الفتوح خواندن آن فرمود:

آنچه برای این جانب غرورانگیز و افتخارآفرین است روحیه بزرگ و قلوب سرشار از ایمان و اخلاص و روح شهادت طلبی این عزیزان که سربازان حقیقی ولی الله الاعظم ارواحنا فداء

۱- نساء (۴)، آیه ۷۴ به سوره توبه آیه ۵۲ نیز رجوع کنید.

۲- الصحيح من سيرة النبي، ج ۳، ص ۲۱۳.

هستند، می‌باشد و این است فتح الفتوح.^۱

عواملی از قبیل: پشتیبانی مادی و معنوی، تشویق و تنبیه، آرامش محیط سازمانی، توجه به شخصیت نیروها، به عدالت رفتار کردن فرماندهان و امدادهای الهی، در حفظ روحیه بسیار مؤثر است. و عواملی چون: یأس و نامیدی، شک و تردید، اختلاف و ایجاد تنش‌ها و بی‌توجهی به نیروها در تخریب روحیه بسیار نقش دارد.

۳ - انسجام و اتحاد

یکدلی و اتحاد و انسجام از عواملی است که بر قدرت و توان رزمی نیروها می‌افزاید. به همین دلیل و به لحاظ آثار سازنده اتحاد و پیامدهای ناگوار اختلاف، در قرآن کریم و روایات معصومین بر اتحاد و همدلی و پرهیز از اختلاف و تنش‌ها تأکید شده است.

هرگاه نیروهای جهادی از وحدت و همدلی برخوردار بوده‌اند، شهد شیرین پیروزی را چشیده و کمتر مورد طمع دشمنان قرار گرفته‌اند. ولی آنگاه که دچار اختلاف و ناهمانگی بوده‌اند، به رغم کثربت نیرو، امکانات و تجهیزات، نه تنها بهره‌ای از پیروزی نبرده بلکه با شکست مواجه شده‌اند. به همین دلیل ایجاد اختلاف و تنش در بین مسلمانان و از بین برden اتحاد و همدلی بین نیروهای اسلام، جزو برنامه‌های راهبردی و استراتژیکی دشمنان به حساب می‌آید. قرآن کریم اختلاف و نزاع را عامل اساسی اضمحلال قدرت و توان رزمی شمرده می‌فرماید:

وَأَطِيْعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَّعُوا فَتَنَشَّلُوا وَتَذَهَّبُ رِيحُكُمْ...^۲

و (فرمان) خدا و پیامبر را اطاعت نمایید؛ و نزاع (و کشمکش) نکنید، که سست شوید، و قدرت (و شوکت) شما از میان برود.

امیر مؤمنان ﷺ می‌فرماید:

إِنَّهُ لَأَغْنَاءُ فِي كَثْرَةِ عَدَدِكُمْ مَعَ قِلَّةِ إِجْتِمَاعٍ قُلُوبِكُمْ.^۳

فرزونی جمعیت شما بدون نزدیکی دل‌هایتان هیچ سودی نخواهد داشت.

۴ - تقویت باورهای دینی

حرکت‌ها، تلاش‌ها، مقاومت‌ها، ایشاره‌ها و فداکاری‌ها، بر باورها و اعتقادات دینی استوارند. هرگاه این باورها کم‌رنگ یا بی‌رنگ شود، رزمدهای را که چون گلوه‌ای سوزان به سینه دشمن

۱- صحیفه نور، ج ۱۵، ص ۲۳۵-۲۳۶. ۲- انفال (۸)، آیه ۴۶.

۳- نهج البیان، فیض الاسلام، ص ۳۶۹.

می‌نشست، به موجودی سرد و بی‌رمق تبدیل می‌کند. بی‌تردید ایمان ژرف و باور داشتن خداوند و روز رستاخیز معجزه می‌آفریند و از افراد عادی، اسطوره‌های ایشار و مقاومت به جای می‌گذارد. نگاهی به جنگ‌های صدر اسلام و هشت سال دفاع مقدس شاهد بر این حقیقت است. قرآن‌کریم می‌فرماید:

وَلَا تَهْنُوا وَلَا تَخْرُبُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ.^۱

وسیست نشود؛ و غمگین نگردید؛ و شما بر تردید اگر ایمان داشته باشید.

۵ - بصیرت و آگاهی

آگاهی بخشیدن به نیروها در ابعاد مذهبی، سیاسی، فرهنگی، دشمن‌شناسی و... از عوامل تقویت کننده روحیه در نیروی کیفی است. زیرا نیرویی که به اهمیت همه‌جانبه مأموریتی که بر عهده دارد، واقف باشد، به طور مسلم در به ثمر رساندن آن سستی نمی‌ورزد و از هیچ تلاشی دریغ نمی‌ورزد. بر عکس کسانی که آگاهی و بصیرت ندارند، پیوسته در حال سرگردانی همراه با نگرانی و اضطراب به سر می‌برند.

امیر مؤمنان ﷺ می‌فرماید:

إِنَّ الْقِتَالَ لَيَسِّرُ بِالكُثْرَةِ بَلْ بِالْبَصِيرَةِ.^۲

همانانبرد با فرونی نیرو نیست، بلکه با بینش و بصیرت است.

همچنین با اراده تصویری از جهاد در زمان پیامبر ﷺ به همراه وی می‌فرماید:

فَإِنَّا لَمْ نَكُنْ نُقَاتِلُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ بِالْكُثْرَةِ وَإِنَّا كُنَّا نُقَاتِلُ بِالْبَصِيرَةِ.^۳

ما در عصر پیامبر ﷺ با زیادی نیرو نمی‌جنگیدیم، بلکه با بینش و بصیرت با (دشمنان اسلام) می‌جنگیدیم.

قرآن‌کریم بصیرت و آگاهی را عامل مهم پیروزی و توان بالای نیروهای اسلام، می‌شمارد.^۴

۱-آل عمران (۳)، آیه ۱۳۹.

۲-نهج البلاغه، فیض الاسلام، خطبه ۱۵۳.

۳-اعیان الشیعه، ج ۳، ص ۷۷، ج قدیم.

۴-ر. ک. انفال (۸)، آیه ۶۵.

درس یازدهم

نقش آموزش در کیفیت نیروها (۱) (آموزش‌های تخصصی)

مفهوم آموزش:

آموزش در لغت، عمل آموختن و تعلیم دادن را گویند.^۱

و در اصطلاح عبارت است از: یاد دادن و یادگیری و کسب مهارت برای رسیدن به یک هدف معین. آموزش خود هدف نیست بلکه راهی است برای رسیدن به هدف، آموزش متناسبن یک سلسله فرایندهایی است که افراد را برای ایفای وظائف و یا جهت اجرای نقش‌های معینی آماده می‌سازد.

انواع آموزش نظامی

آموزش‌های نظامی خود بر دو نوع است: آموزش‌های عمومی و آموزش‌های تخصصی.

۱- آموزش‌های عمومی

هر نظامی (کادر، سرباز، بسیجی) می‌بایست دوره‌های آموزش عمومی را بگذراند که شامل این موارد می‌شود: آشنایی با جنگ‌افزارهای سبک و تیراندازی، حرکات انفرادی، آمادگی جسمانی، کمک‌های اوّلیه، بهداشت، مقدمات رموز شرافت سربازی و نظامی‌گری، قوانین و مقررات نظامی‌گری و ...

در زمینه آموزش‌های عمومی نظامی، رهنمودهای فراوانی از پیشوایان دین رسیده که به چند

مورد بسنده می‌کنیم: پیامبر ﷺ فرمود:

عَلَمُوا أَبْنَاءَكُمْ الرَّمَيْ وَالسَّبَاحَةَ.^۲

به فرزندانتان تیراندازی و شنا بیاموزید.

۱- فرهنگ عمید.

۲- مستدرک نهج البلاعه، ج ۲، ص ۵۱۶

نیز فرمود:

عَلِمُوا بِتِبْيَكُمُ الرَّمَيْ فَإِنَّهُ نِكَايَةُ الْعَدُوِّ.^۱

به فرزنداتنان تیراندازی بیاموزید که مایه سرشکستگی دشمن است.

امام خمینی[ؑ] می فرماید:

ملتی که در خط اسلام ناب محمدی و مخالف با استکبار و پول پرستی و تحجرگرایی و مقدس نمایی است، باید همه افرادش بسیجی باشند و فنون نظامی و دفاعی لازم را بدانند چرا که در هنگامه خطر ملتی سربلند و جاوید است که اکثریت آن آمادگی لازم را داشته باشند.^۲

۲- آموزش‌های تخصصی

آموزش پرسنل نظامی در چهار چوب مأموریت‌ها و وظائف آنان، از آموزش‌های عادی و عمومی فراتر رفته و متضمن آموزش‌های تخصصی می‌شود. از این رو نیروهای کارآمد در هر سطحی و شغلی که هستند جهت ارتقاء کیفیت و کارآیی، نیاز به کسب مهارت دارند. از یک نفر تیرانداز که تیر را دقیق به هدف می‌زند تا افزار مندی که وسائل کار خود را به طور صحیح به کار می‌گیرد و تا تاکتیسی^۳ که درست وظایف خویش را انجام می‌دهد. در اهمیت آموزش‌های تخصصی همین یک نکته کافی است: نیرویی قادر خواهد بود در مقابل فشارهای جسمی و روحی و مشکلات ناشی از مسؤولیت پذیری و مأموریت‌های محوله، واکنش مناسب نشان دهد و درست به وظیفه عمل کند که دوره‌های آموزش‌های تخصصی را گذرانده باشد. همچنان که گفته‌اند: هر نیرویی که در زمان صلح عرق بیشتری بریزد و آموزش‌های سخت ببیند و به مهارت‌های عالی دست یابد، در زمان جنگ به همان اندازه کمتر خونش ریخته خواهد شد.^۴

ضرورت کسب مهارت و تخصص

به دلایل ذیل کسب مهارت و آموزش‌های تخصصی ضروری است:

۱- کسب آمادگی لازم برای مقابله با دشمن. به استناد آیه «وَاعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ»^۵ با هر

۲- صحیفه نور، ج ۲۱، ص ۵۲

۱- نهج الفصاحه، ص ۱۵.

۳- متخخص تدبیر جنگی.

۴- برگرفته از ضرب المثل چینی، ر. ک. آشنایی با نظام آموزشی ارتش‌های جهان، شماره ۱، ص ۷، ستاد مشترک سپاه.

۵- انفال (۸)، آیه ۶؛ (ای مؤمنان) آنچه در توان دارید علیه دشمنان آماده کنید.

- چیزی که توان رزمی را بالا می‌برد (سلاح، نیرو، آموزش...). و نیز به استناد آیه «فَنِ اعْتَدْنِ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ مِثْلٌ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ».^۱ مقابله به مثل در صورتی ممکن و مؤثر است که علاوه بر داشتن سلاح، از دانش فنی و توان رزمی نیز برخوردار باشد.
- ۲- گسترش روزافزون تخصص‌های حرفه‌ای در ارتش‌های نوین.
- ۳- رشد سریع جنگ‌افزار و تجهیزات نظامی.
- ۴- پیچیدگی تکنولوژی و جنگ‌های الکترونیکی.
- ۵- حساسیت مأموریت‌های نظامی و ارتکاب خطاهای جبران‌ناپذیر یا دور شدن از هدف و یا نرسیدن به آن.
- ۶- رشد و شکوفایی استعدادها، توانمندی‌ها و رغبت به مسؤولیت‌پذیری و آمادگی هر چه بیشتر جهت انجام وظائف.
- ۷- دستیابی به ارزشیابی صحیح و شناخت درست از نادرست و سره از ناسره.
- ۸- محدودیت‌های زمانی و خارج بودن توان آدمی از انجام مأموریت‌های متفاوت با تخصص‌های گوناگون.

فرایند آموزش‌های تخصصی

تخصص و مهارت‌ها اکتسابی هستند نه ذاتی، و تعلیم یعنده به مرحله‌ای دست می‌یابد که شایسته داشتن عنوان ماهر و متخصص می‌گردد. به عنوان مثال: یک مکانیک ماهر نه تنها می‌داند از ابزار کار خود چگونه برای باز کردن قطعات یک موتور استفاده کند بلکه راههای عیب‌یابی و تعمیر آن را نیز می‌داند.

- فرایند آموزش‌های تخصصی و دستیابی به مهارت‌های لازم در چند چیز خلاصه می‌شود:
- ۱- کارآیی، بهینه وری و رشد کیفی نیروی انسانی.
- ۲- واکنش مناسب و سریع در مقابل مهارت‌های حرفه‌ای نوین ارتش‌های دنیا (دشمنان اسلام) در صورت تجاوز.
- ۳- قطع طمع ورزی دشمنان اسلام و انقلاب اسلامی.
امام خمینی[ؑ] می‌فرماید:

۱- بقره (۲)، آیه ۱۹۴؛ پس هر کس به شما تهدی کرد، شما نیز حق دارید مقابله به مثل کنید.

به مسؤولین و تصمیم‌گیرندگان نیز دستور می‌دهم که در هیچ شرایطی از تقویت نیروهای مسلح و بالابردن آموزش‌های عقیدتی و نظامی و توسعه تخصص‌های لازم و خصوصاً حرکت به طرف خودکفایی نظامی غفلت نکنند... که مطمئناً غفلت از تقویت بنیه دفاعی کشور طمع تهاجم و تجاوز بیگانگان و نهایتاً و تحمل جنگ‌ها و توطئه‌ها را به دنبال می‌آورد.^۱

نقش آموزش‌های تخصصی

- ۱- ایجاد توانمندی و خوداتکایی و اعتماد به نفس در نیروها. آموزش‌های تخصصی نیرو را از حالت یک موجود مکانیکی عاری از اختیارات بیرون می‌آورد. یک نیروی نظامی با وجود چهارچوب‌ها و معیارهایی که در آموزش‌ها فراگرفته با اتکا به قوه تشخیص و صلاح‌دید، نقش خود را در صحنه اجرای وظایف محوله به طور کاملاً مؤثری ایفا می‌نماید.
- ۲- کمک به کاهش تضادها و فشارهای عصبی در سازمان و بهبود روابط و ایجاد فضای مناسب برای رشد هماهنگی نیروها و کمک به پایداری قوانین و مقررات سازمان.
- ۳- افزایش رضایت حرفه‌ای و فراهم ساختن رشد آتی نیروها و بهبود شرایط کاری.
- ۴- کاهش ترس از قبول وظایف و ارتقاء روحیه کار و تلاش.
- ۵- قطع وابستگی‌های خارجی و کاهش هزینه‌ها.
- ۶- استفاده بهینه از نیروها و ابزار و تجهیزات.
- ۷- کمک به خوداتکایی سازمان در طرح‌ها، اطلاعات، تاکتیک‌ها و....
- ۸- پدید آوردن توسعه مهارت‌های فرماندهی، انگیزش وفاداری، سلوک بهتر و ایجاد موقعیت مؤثرتر در نیروها.
- ۹- یاری بخشیدن افراد به درک و اجرای بهتر سیاست‌های سازمانی.^۲

پیامبر ﷺ و آموزش‌های تخصصی

رسول خدا در مدت ده سال حکومت اسلامی بیش از هشتاد جنگ را رهبری و هدایت کرد. آن حضرت نیروهای جهادی را به آموزش نظامی، مسابقات تیراندازی و اسب دوانی تشویق می‌نمود و به مهارت‌ها و آموزش تخصص‌ها توجه می‌کرد. چنانچه خبر می‌یافتد سلاح جدیدی

۱- صحیفه نور، ج ۱۸، ص ۱۱۹.

۲- ر.ک. نکات مؤثر در مدیریت کارآمد، جعفر رحمانی، علی باقرنصرآبادی، ص ۲۱۹-۲۲۱.

ساخته شده، مسلمانان را برای آموزش و فراگیری، کاربری و استفاده از آن، اعزام می‌نمود. به همین جهت دو نفر از اصحابش را به یکی از روستاهای یمن به نام قبرس اعزام داشت تا با طرز ساخت و نوع استفاده از منجنیق آشنا شوند.^۱

مهارت امام باقر در تیراندازی

امام صادق می‌فرماید: روزی به دستور هشام بن عبدالمالک با پدرم بر وی وارد شدیم. او بر تخت تکیه زده و بزرگان قومش در حال تیراندازی بودند. هشام از پدرم خواست همراه قوم تیراندازی کند. اما پدرم نپذیرفت. سرانجام با اصرار هشام، تیر و کمان را به دست گرفت. تیر را در چله کمان گذاشت و دقیق به وسط هدف زد. تیر دوّمی به تیر اوّلی دوخته شد. تیر سوّمی به تیر دوّمی دوخته شد و تیر چهارمی به سوّمی، تانه تیر رها کرد و تماماً به هم دوخته شدند. هشام که این مهارت را دید مضطرب و نگران شد و گفت کجا این تیراندازی را آموخته اید؟ پدرم فرمود: وقتی اهل مدینه تمرین تیراندازی می‌کردن من هم تیراندازی را آموختم. هشام گفت: آیا جعفر هم مثل شما تیراندازی می‌کند؟ فرمود: کمالی را که خداوند بر پیامبر ش نازل کرده ما به ارث می‌بریم.^۲ معصومین در همه چیز دارای کمال بودند. و از جمله در مسائل، مهارت‌ها و تخصص‌های نظامی - دفاعی سرآمد همه مردمان بودند و یاران خود را نیز به آن سفارش می‌کردند.

راههای کسب مهارت و تخصص

مهارت و تخصص از دو طریق به دست می‌آید: آموزش نظری و آموزش عملی.

۱- آموزش نظری

آموزش نظامی به طریق نظری و تعلیم و تربیت از راههای مهم کسب مهارت و تخصص‌های لازم است که مراکز آموزشی، دانشکده‌ها و دانشگاه‌های نظامی این مهم را عهده‌دار هستند.^۳ دوره‌هایی که نیروهای مسلح باید بگذرانند به شرح زیر می‌باشد:

الف - دوره علمی تخصصی اوّلیه و تکمیلی،

ب - دوره سرپرستی،

ج - دوره مقدماتی رسته‌ای،

۱- المغازی، ج ۳ ص ۹۲۴ . ۲- مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۵۱۶ .

۳- ر.ک. مجموعه قوانین نیروهای مسلح جمهوری اسلامی، ص ۹۲، ماده ۴۹ قانون ارتش.

د- دوره عالی رسته‌ای،

ه- دوره فرماندهی و ستاد،

و- دوره عالی جنگ و علوم استراتژیک.^۱

مراکز آموزشی نیروهای مسلح عبارت است از:

آموزشگاه نظامی، دانشکده علوم و فنون، دانشکده فرماندهی و ستاد، دانشگاه علوم استراتژیک و دانشگاه امام حسین.^۲

۲- آموزش عملی

آموزش‌های عملی از دو طریق حاصل می‌شود: تجربه و رزمایش.

الف - تجربه: دانش نظامی محصول تجربه‌ها و تلاش‌های طولانی ارتش‌های دنیاست و استفاده از آن تجارت جهت کسب و ارتقاء تخصصی و مهارت‌ها نقش به سزایی دارد. مقام معظم رهبری در این زمینه می‌فرماید:

از آنجایی که استفاده از تجارت بشری در زمینه جنگ نقش به سزایی در پیشبرد کیفیت کار دارد، لذا آگاهی از دستاوردهای دیگران در زمینه تاکتیک‌های رزمی از اهمیت خاصی برخوردار است و دانش جنگی نباید صرفاً در تاکتیک عملیات نظامی منحصر شود بلکه گاهی [استفاده] از یک مجموعه مدون رزمی [از دیگر ارتش‌های دنیا] در بالابردن کیفیت کار این نیرو [زمینی] نقش به سزایی دارد.^۳

هشت سال دفاع مقدس تجربیات بالرزشی را برای نیروهای مسلح نظام جمهوری اسلامی ایران به ارمغان آورده و آنان را از لحاظ کیفیت و رشد، مجرّب ترین نیروهای مسلح دنیا نموده است؛ زیرا حاصل هشت سال دفاع مقدس دو چیز بود: ۱- تاکتیک‌های جدید؛ ۲- پدید آوردن دانش‌ها در مهارت‌های نظامی. به گفته مقام معظم رهبری «آنان که در جبهه‌های جنگ و در خطوط مقدم رفته‌اند... امروز جزء برجسته‌ترین تاکتیسین‌های نظامی دنیا به حساب می‌آیند.»^۴

ب- رزمایش: مقام معظم رهبری می‌فرماید:

۱- ر.ک. مجموعه قوانین نیروهای مسلح جمهوری اسلامی، ماده ۴۴ قانون ارتش و ص ۳۵۷ ماده ۳۴، قانون سپاه.

۲- همان.

۳- دژهای استوار، ص ۳۵۶، به نقل از روزنامه جمهوری اسلامی، ۶۵/۴/۲۲.

۴- دژهای استوار، به نقل از مجله صف، ش ۳۹، ص ۱۱.

یگان‌های سپاه را دائماً عملیاتی نگهدارید... و اگر بخواهید این حالت عملیاتی و سبک کار و کارآمد همیشه باقی بماند، بایستی از تمرین و مانورهای لازم عملیاتی هیچ لحظه‌ای فروگذار نکنید. نیروهای سپاه دائم باید در حال مانور باشند.^۱

رزمايش (مانور) دارای سه فرایند است: ۱- ارتقاء قدرت و توانمندی‌ها در سازماندهی و اجرای عملیات- ۲- به اجرا درآوردن و تمرین آموزش‌های نظری و ارزیابی آنها- ۳- ارتقاء معنویت نیروهای رزمی.^۲

تخصص و تعهد

بی‌تردید وقتی تخصص و مهارت در کیفیت نیروها و توانمندی و کارآبی آنان نقش دارد که همراه و همگام با تعهد باشد. امام خمینی ؑ فرمود:

شما سعی کنید از متخصصین متدين و متعهد استفاده کنید. ما بارها گفته‌ایم که ما متخصص می‌خواهیم ولی متخصص متعهد. ولی دشمنان فرباد می‌زنند که اینها با تخصص مخالفند. البته که متخصص منحرف از هر کس خطرناک‌تر است.^۳

۱- دژهای استوار، ص ۳۵۸، دیدار با فرماندهان نیروی زمینی، اردیبهشت ۱۳۷۰.

۲- ر.ک. دژهای استوار، ص ۳۵۸

^۳

صحیفه نور، ج ۱۵، ص ۱۹۲. نیز ر.ک. ج ۱۹، ص ۸۰

درس دوازدهم

نقش آموزش در کیفیت نیروها (آموزش‌های عقیدتی سیاسی)

انواع آموزش در نیروهای مسلح

همچنان که نیروهای مسلح جهت رشد و بالندگی و توان رزمی به گذراندن دوره‌های عمومی و تخصصی «آموزش‌های نظامی» نیازمندند، جهت حفظ و بالندگی تعهد، شادابی، حفظ کیفیت، بالارفتن روحیه، پایداری و... نیازمند «آموزش‌های مستمر عقیدتی و سیاسی» هستند.

مقام معظم رهبری می‌فرماید:

این دو آموزش [عقیدتی و نظامی] می‌توانند مکمل یکدیگر باشند و باهم هیچ منافاتی ندارند؛ امروز آموزش ایدئولوژیکی، روح، سُمّت و جهت به آموزش نظامی می‌دهد و در کمال، اهمیّت دارد.^۱

نقش آموزش عقیدتی - سیاسی در کیفیت نیروها

ایمان و آگاهی (بصیرت)، به عنوان مظهرهای نمادین آموزش عقیدتی - سیاسی هستند که به طور جداگانه به بررسی نقش آن‌ها خواهیم پرداخت.

۱ - ایمان، مظهر آموزش عقیدتی

نیروی نظامی با توجه به حساسیت شغلی، پیوسته با مشکلات و سختی‌ها روبروست و در طول تاریخ به تجربه ثابت شده آنچه که بیش از هر چیز ناراحتی‌ها و دشواری‌های را کاهش داده و به انسان نیرو بخشیده و تلاش آدمی را دوچندان می‌کند، انگیزه و ایمان راستین به خداوند است.

۱ - دژهای استوار، ص ۱۱۲، به نقل از روزنامه جمهوری اسلامی ۶۱/۸/۳

ایمان به خداوند سرچشمۀ توانایی، قدرت، پایمردی، توکل، آرامش، دلیری و اعتماد به نفس است که در آموزش‌ها باستی مورد عنایت ویژه قرار گیرد.

امام رضا^{علیه السلام} در تبیین مفهوم ایمان فرمود:

الْإِيمَانُ مَعْرِفَةٌ بِالْقُلْبِ وَقَوْلٌ بِاللِّسَانِ وَعَمَلٌ بِالْأَرْكَانِ.^۱

ایمان به خداوند (دارای سه رکن است): اعتقاد و شناختن با دل، گفتار به زبان، و عمل در رفتار کردن با اعضا و جوارح.

بنابراین ایمان بر تمام وجود آدمی پرتو می‌افکند و او را در هاله‌ای از نور الهی حفظ می‌کند خداوند نیز مؤمنان را تحت حمایت خود قرار می‌دهد و یاری رساندن به مؤمنان را بر خود لازم کرده است:

وَكَانَ حَقّاً عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ.^۲

و همواره یاری مؤمنان به عهدۀ ماست.

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَخْرُنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ.^۳

(مسلمانان) نه سستی کنید و نه اندوهناک باشید، چرا که اگر شما ایمان داشته باشید پیروز و برترید.

در این آیه شریفه، جملۀ «وانتم الاعلون» به منزلۀ علت برای اندوهگین نشدن و سستی نکردن است. یعنی اگر مؤمن واقعی هستید نباید از تأخیر پیروزی غمگین شوید و سست و ضعیف گردید. زیرا ایمان به خدا سرانجام شمارا به پیروزی نهایی خواهد رساند، ایمان آثار شگفتی از خود بر جای می‌نهد از قبیل اخلاص، توکل به خدا، شجاعت، شهامت، صدق و راستی، صبر و استقامت، ایشار و فدا کاری و... که جزء ویژگی‌های نیروی کیفی محض می‌شوند.

۲ - آگاهی، مظهر نمادین آموزش سیاسی

هوشیاری سیاسی، شم سیاسی و قدرت تجربه و تحلیل مسائل سیاسی از ویژگی‌های نیروهای مسلح در نظام دفاعی محسوب می‌شود که بنیانگذار انقلاب اسلامی و رهبر معظم انقلاب اسلامی بر آن تأکید دارند. امام خمینی^{علیه السلام} فرمود:

۱- میزان الحكمه، ج ۱، ص ۳۰۱، آیه ۴۷. روم (۳۰).

۲- میزان الحكمه، ج ۱، ص ۳۰۱، آیه ۴۷.

۳- آل عمران (۳)، آیه ۱۳۹.

قوای مسلح از هر قشری که هستند در حالی که باید دارای دید سیاسی باشند و هرگز کورکرانه عمل نکنند نباید در امور سیاسی که سیاست‌بازان در آن دخالت دارند داخل شوند.^۱

رهبر معظم انقلاب فرمود:

یکی از خطوط ظریف، موضع خود را شناختن و در او قرار گرفتن و هوشیاری سیاسی، شم سیاسی و قدرت تحلیل سیاسی داشتن به دور از ورود در دسته بندی‌های سیاسی شدن است.^۲

امیر مؤمنان ﷺ روز مندگان صدر اسلام را این‌چنین به داشتن بصیرت دینی توصیف می‌کند:

وَمَلُوا بِصَائِرَهُمْ عَلَىٰ أَسْيَافِهِمْ.^۳

آگاهی‌های خویش را بر شمشیرهایشان حمل کردند.

قرآن کریم در سوره افال آیه ۶۵ علت پیروزی یک نفر از مؤمنان را برابر نفر از کفار، ایمان متکی بر آگاهی و تفکه (بصیرت دینی) آنان و جهل و نادانی کفار دانسته است. علامه طباطبایی در تفسیر آیه می‌فرماید:

نبوذن فقه و آگاهی در کفار و بودن آن در مؤمنین موجب می‌شود که یک نفر مؤمن با ده نفر برابر باشد و بیست نفر برابر دویست نفر، زیرا مؤمنین بر اساس ایمان خود می‌جنگند و ایمان به خدا نیرویی است که هیچ نیرویی برابر آن نیست، چراکه ایمان بر پایه بینش و آگاهی استوار است.^۴

واژه فقه به معنای درک عمیق و آگاهانه است که کفار فاقد آنند و مؤمنان از آن بهره‌مندند؛ مهم‌ترین دلیل و سند بر نقش ایمان و بصیرت دینی، پیروزی مؤمنانی است که با نیروی اندک و تجهیزات کم بر دشمنان خویش پیروز شدند و در قرآن از آنان به عنوان «فَئَهُ قَلِيلٌ» یاد شده است؛^۵ مانند: پیروزی طالوت با ۳۱۳ نفر بر لشکر چند هزار نفری جالوت؛ پیروزی مسلمانان صدر اسلام به همراه پیامبر ﷺ در جنگ بدر، احزاب، خیر، فتح مکه و تبوك.

ایمان و بصیرت از افراد، انسان‌هایی پولادین و اسطوره‌های مقاومت و ایشاره‌سازد و به عنوان دو عامل برتری ساز در ساختار نیروهای کارآمد و کیفی، نقش اساسی ایفاء می‌کند و آنان

۱- صحیفه نور، ج ۱۴، ص ۶۱

۲- دژهای استوار، ص ۱۹۴، به نقل از جمهوری اسلامی، ۷۰/۸/۵

۳- نهج البلاغه، خطبه ۱۵۰. ۴- المیزان، ج ۹، ص ۱۲۲.

۵- بقره (۲)، آیه ۲۴۹

را از گرفتار شدن در دام دشمن مصون می‌دارند. آگاهی نسبت به اهداف اسلام و آگاهی نسبت به دشمن و داشتن تجزیه و تحلیل سیاسی، جزو بصیرت یک رزمnde مسلمان است.

رهبر معظم انقلاب با تبیین نقش ایمان و آگاهی می‌فرماید:

ما سپاه را یک عنصر می‌دانیم که دو خصوصیت بارز باید در آن باشد: یکی خصوصیت تحرک و عمل انقلابی و فداکاری کم نظیر در میدان‌های دشوار و دیگر درک و آگاهی و ایمان انقلابی و اسلامی که اگر این دو می‌نباشد اولی هم به آن شکل نخواهد بود.^۱

ضرورت استمرار آموزش عقیدتی - سیاسی

آدمی در پرتو یادآوری‌ها و دمیدن مستمر روح معنویت و بصیرت دینی، شاداب و سرزنش است. چون نهالی که پیوسته نیازمند آب و مراقبت است. آسیب‌پذیری آدمی فراوان است؛ هم از درون و هم از بیرون در معرض انحطاط و بیماری قرار دارد. از این رو در قرآن کریم به پیامبر ﷺ دستور رسیده که پیوسته مؤمنان را تذکر دهد:

وَذَكْرُ فَيْنَ الذِّكْرِي تَتَفَعَّلُ الْمُؤْمِنُونَ.^۲

و پیوسته تذکر ده، زیرا تذکر مؤمنان را سود می‌بخشد

عَلَّامَه طباطبائی آیه شریفه را دلیل بر استمرار تذکر و یادآوری می‌داند.^۳

«این طبیعی است که هر عنصری هر چند هم قوی و مؤمن باشد احتیاج به مبشر و کمک و هادی و تقویت کننده دارد و الا به تدریج و به مرور زمان انگیزه‌های انقلابی در انسان کند می‌شود». و آسیب جدی می‌بینند.^۴

عواملی که موجب آسیب‌پذیری نیروهای مسلح می‌شود و آنان را دچار بحران اعتقادی، اخلاقی و سیاسی می‌کند و از تحرّک و ایشارگری آنان می‌کاهد بر دو قسم است: عوامل درونی و عوامل بیرونی و خارجی.

الف - عوامل درونی آسیب‌پذیری:

۱- غفلت و فراموشی.

۲- لغزش در مقابل جاذبه‌های کاذب مسائل مادی.

۱- دژهای استوار، ص ۹۲ به نقل از مصاحبه‌ها، ج ۲، ص ۹۷-۹۶.

۲- ذاریات (۵۱)، آیه ۵۵.

۳- ر. ک. المیزان، ج ۱۸، ص ۳۸۵.

۴- دژهای استوار، ص ۹۳. از بیانات مقام معظم رهبری.

۳- سنتی در عبادات و نیایش.

۴- دعوت نفس امّاره به ضد ارزش‌ها.

۵- از دست دادن قدرت تجزیه و تحلیل مسائل سیاسی.

ب - عوامل بیرونی آسیب‌پذیری:

۱- تبلیغات و وعده و وعیدهای دشمنان اسلام.

۲- ایجاد تردید و القاء شبههای در مسائل اعتقادی - سیاسی از سوی دشمنان.

۳- جذب شدن به گروه‌ها و احزاب سیاسی.

۴- تغذیه نادرست فکری.

استمرار آموزشی عقیدتی - سیاسی در این بردن تهدیدهای بالفعل یا بالقوه عوامل درونی و عوامل بیرونی، نقش بسزایی دارد.

پیامدهای آموزش عقیدتی - سیاسی

۱- بالارفتن روحیه و حفظ توانمندی‌های رزمی و دفاعی. امام امت^۱ می‌فرماید:

تربيت کنيد اين بچهها را به تربيت انساني، تربيت اسلامي... اگر اين مملكت مسلمان بشود؛ تربيت اسلامي بشود، هیچ قدرتی نمي تواند مقابلش بايستد.^۱

۲- حفظ روحیه پاسداری از انقلاب اسلامی و منحرف نشدن از خط ولايت فقيه.^۲

۳- برطرف شدن مشکلات و سختی‌ها در پرتو تعالیم اسلام. امام خمینی^۳ فرمود: سعی کنيد روح ايمان و اسلاميت را در پرسنل زنده نگهداري، اگر روح اسلام در افراد باشد همه مسائل حل می‌شود.^۳

۴- رشد اخلاق اسلامی و رفتار شايسته. رهبر معظم انقلاب اسلامی می‌فرماید: هدایت دینی و توجیه سیاسی مسؤولان و کارکنان آن نیرو (نيروی انتظامي) سهم وافری در حسن عمل و رفتار شايسته آنان... خواهد داشت.^۴

۵- استغنای طبع و بلندنظری و مایه‌گذاشتن از جان در برابر جان و مال و حیثیت مردم.^۵

۱- ر.ک. دژهای استوار، ص ۱۰۳. بيانات مقام معظم رهبری.

۲- صحیفه نور، ج ۹، ص ۱۴۶.

۳- صحیفه نور، ج ۱۷، ص ۸۷

۴- دژهای استوار، ص ۹۹، به نقل از جمهوری اسلامی، ۱۴/۱/۷۰

۵- همان.

- ۶- حفظ سلامت فکری، فرهنگی و سیاسی و واکسینه شدن در مقابل تهاجم فرهنگی-سیاسی دشمن. همچنان که رهبر انقلاب فرمود:
- شما برادران روحانی تضمین کنندگان صحّت و سلامت دینی و انقلابی سپاه پاسداران
هستید.^۱
- ۷- قطع طمع دشمن از تجاوز.^۲

آموزش عقیدتی - سیاسی در سیره معصومین ﷺ

در تعالیم دینی و سیره معصومین ﷺ پیوستگی و استمرار آموزش‌های دینی و سیاسی جهت حفظ روحیه و پایداری مسلمانان در برابر مشکلات و مقابله با دشمنان اسلام به روشنی دیده می‌شود که به چند مورد اشاره می‌کنیم.

۱- رسول خدا ﷺ پس از پایان جنگ احده، فرمان تعقیب دشمنان را صادر کرد و فرمود: «تنها مجرو حان جنگ برای این مأموریت آماده شوند.» شاید این فرمان برای برخی سنگین بود. از این رو قرآن کریم جهت حفظ روحیه و پایداری مجرو حان خسته دل که هنوز غبار خستگی جنگ بر تنشان بود فرمود:

وَلَا تَمْهِنُوا فِي الْبَيْعَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلُمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلُمُونَ كَمَا تَأْلُمُونَ وَتَرْجُونَ مِنْ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَيْمًا حَكِيمًا.^۳

در راه تعقیب دشمنان هرگز سستی نکنید. اگر شمارنچ و زحمت می‌بینید، آنها نیز همانند شما درد و رنج می‌بینند، ولی شما امیدی دارید که آنها ندارند؛ و خداوند، دانا و حکیم است.

در آیه شریفه به سه مطلب اشاره شده است: ۱- درد و رنج شما، در منظر خدا است. ۲- دشمنان شما نیز راحت نیستند، آنان نیز درد و رنج دارند. ۳- خداوند پشتیبان شماست و امید به رحمت او دارید. اتا دشمنان شما از این پاداش بی بهره‌اند.

۴- پیامبر ﷺ و امامان معصوم ﷺ قبل از اعزام و یا در حین جنگ، جهت آگاهی بخشیدن به نیروهای خویش خطبه‌ها و سخنانی ایراد می‌کردند.^۴

۵- در جنگ جمل هنگامی که دو لشکر در مقابل یکدیگر صفت آراستند، عربی از لشکر امام

۱- همان ص ۱۰۳، به نقل جمهوری اسلامی، ۶/۲/۶۳. ۲- ر. ک. صحیفه نور، ج ۱۷، ص ۱۱۷.

۴- ر. ک. نهج البلاعه و سخنان امام حسین ۷. ۳- نساء (۴)، آیه ۱۰۴.

خدمت حضرتش رسیده دربارهٔ یگانگی خدا و توحید سؤال کرد. اطرافیان که شرایط را نامناسب می‌دیدند به آن شخص پرخاش کردند و گفتند: مگر نمی‌بینی که حضرت گرفتار جنگ است؟ امام^۱ به یارانش فرمود: او را راه‌آکنید. آنچه اعرابی در پی آن است، همان چیزی است که به خاطر آن با این مردم می‌جنگیم. آنگاه حضرت پاسخ وی را به طور مشروح بیان کرد.^۲

متصدّیان آموزش عقیدتی - سیاسی

تهیه برنامه‌های آموزشی دوره‌های رسته عقیدتی - سیاسی و محتوای دروس و تداوم آنها در سپاه بر عهده نماینده ولی فقیه در سپاه می‌باشد.^۳ و در ارتش اداره عقیدتی - سیاسی عهده‌دار تقویت جنبه‌های معنوی، فکری و ایمانی می‌باشد.

- و ظایف نماینده‌گی ولی فقیه در سپاه و اداره عقیدتی - سیاسی عبارت است از:
- ۱- مراقبت دائم از نیروهای نظامی، در مقابل تهاجمات فرهنگی و عقیدتی.
  - ۲- تأیید اساتید و روحانیون وارسته جهت آموزش‌ها.
  - ۳- دقّت در محتوای آموزش‌های عقیدتی و سیاسی.
  - ۴- تقویت جنبه‌های معنوی، فکری، ایمانی و اخلاقی.
  - ۵- آگاهی بخشیدن به نیروها از بعد سیاسی و تقویت قدرت تحلیل مسائل سیاسی کشور و جهان.
  - ۶- حرکت نیروهای مسلح به سمت اسلام فقاھتی.^۴

۱- بحار الانوار، ج ۳، ص ۲۰۶.

۲- مجموعه قوانین نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، سرتیپ هوشنگ ناصرزاده، ص ۳۶۷، ماده ۵۲، تبصره ۱ و ۲.

۳- دژهای استوار، ص ۹۵، به نقل از جمهوری اسلامی ۶۴/۳/۱

۴- ر.ک. صحیفه نور، ج ۱۵، ص ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۱، ص ۵۳ و دژهای استوار، ص ۹۵.

درس سیزدهم

تربیت جسمی و روحی نیروها

معنای تربیت

تربیت عبارت است از پرورش دادن و به فعالیت درآوردن استعدادهای درونی که در یک شیء وجود دارد؛ انسان دارای جسم است و یک سلسله قوای جسمانی و دارای روح و یک سلسله قوای روحانی، تقویت جسم، نیرومند کردن و سالم نگهداشتن جسم است و پرورش روح، تقویت آن به واسطه ارزش‌های الهی و خداپسندانه است.^۱

اهمیت تربیت جسمی و روحی نیروها

به رغم پیشرفت تکنولوژی جنگ و سلاح‌های فوق مدرن، اهمیت توانایی روحی و جسمی نیروهای مسلح به عنوان یک ضرورت پایدار برای نیروهای مسلح همچنان در رأس برنامه‌های نظامیان می‌باشد. به همین دلیل در کشورهای دنیا جایگاه ویژه‌ای برای تربیت بدنی جهت نیروهای مسلح در نظر گرفته شده است به عنوان مثال: در ارتش آمریکا، برای دانشجویان کادر افسری، دو ترم دوره‌های تربیت بدنی در چهار سال برنامه‌ریزی شده است. که در طی این مدت، می‌باشد با «اصول آمادگی جسمانی»، «ورزش‌های رزمی»، «ورزش‌های تخصصی»، «دفاع شخصی» و کسب «مهارت‌های مربی‌گری» آشنا شوند. گروه آموزشی تربیت بدنی نیز مسؤول اجرای برنامه‌های فوق می‌باشد.^۲

۱- انسان در قرآن، شهید مطهری، ص ۲۵.

۲- ر.ک. آشتایی با نظام آموزشی ارتش‌های جهان، شماره یک، دانشکده افسری وست پونیت، ص ۱۴۰، ستاد مشترک سپاه، اداره آموزش.

تریبیت جسمی و روحی در اسلام

تریبیت بدنی در نظام‌های غیر اسلامی مترادف است با فعالیت‌های صرف ورزشی که مجموعه‌ای از حرکات منظم اندام‌هاست. ولی در اسلام تریبیت بدنی به این معنا، هدف نیست. اسلام برای انسان سه گونه تربیت قائل است که در عمل، از هم تفکیک‌ناپذیرند این سه جنبه تربیتی عبارتند از:

- ۱- تربیت عقلانی
- ۲- تربیت اخلاقی
- ۳- تربیت جسمانی

تربیت جسمانی در تسهیل دیگر تربیت‌ها نقش برجسته‌ای دارد. همچنان که گفته‌اند: «عقل سالم در بدن سالم است». زیرا در صحنه‌های دشوار و هیجان‌انگیز و پر اضطراب نبرد، این آمادگی جسمی و چالاکی جسمانی است که سبب شور و شوق روحی می‌گردد.

۱- از منظر قرآن کریم

در قرآن کریم به تربیت جسمانی و روحانی (عقلانی و اخلاقی) اشاره شده که به دو آیه بسنده می‌کیم. نکته قابل ذکر این که در یک آیه به تربیت جسمی و عقلی و در آیه دیگر به تربیت جسمی و اخلاقی اشاره شده است.

۱- إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَرَأَدَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِنْسِ.

همانا خداوند او (طلالت) را بر شما برگزید و در علم و توانایی جسمی وسعت و فزونی بخشید.

از آیه شریفه چنین استفاده می‌شود که از شرایط رهبر و فرمانده، یکی «توانایی‌های علمی و اندیشه» است و دوم «سلامت و قدرت جسمانی».

۲- قَالَتْ إِنْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مِنِ اسْتَأْجَرَتَ الْقَوْئُ الْأَمِينُ.

یکی از دو دختران حضرت شعیب به پدرش عرض کرد که‌ای پدر ایشان (موسی) را اجیر کن که بهترین اجیرکسی است که هم «قوی» باشد و هم «امین». شاخص‌ترین خصلتی که موسی کلیم به آن توصیف شده عبارت است از: «توانایی و قدرت جسمانی» و «امین و مورد اعتماد بودن»؛ دو صفت برجسته‌ای که هر نیروی نظامی باید به آن آراسته‌گردد.

۲- قصص (۲۸)، آیه ۲۶.

۱- بقره (۲)، آیه ۲۴۷.

۲- از منظر روایات

در روایات آمده، قدرت جسمی و روحی یکی از خصوصیات بارز یاران و اصحاب حضرت مهدی (عج) در هنگام ظهور حضرتش می‌باشد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

فَإِذَا هَزَّهَا لَمْ يَقِنْ مُؤْمِنٌ إِلَّا صَارَ قَلْبُهُ أَشَدُ مِنْ رُبْرُ الْحَدِيدِ وَأَغْطَى قُوَّةً أَرْبَعِينَ رَجُلًا.^۱

هنگامی که پرچم حضرت مهدی (عج) به اهتزاز درآید، مؤمنی نخواهد بود مگر آن که قلبش از پاره‌های فولاد محکم‌تر است و نیروی چهل مرد به وی عطا گردد.

۳- از منظر امام خمینی

امام خمینی علیه السلام در این زمینه می‌فرماید:

یک، ورزش جسمانی برای قوه پیدا کردن و قدرت پیدا کردن، وقتی قدرت جسمانی پیدا شد دفاع از مملکت می‌توانند بکنند، دفاع در برابر مخالفین که می‌خواهند به آنها حمله بکنند، می‌توانند بکنند.

یکی هم پرورش روحانی، که اگر پرورش روحانی در انسان پیدا بشود آن وقت قدرت جسمانی اش مضاعف می‌شود. شما کوشش کنید که آن قدرت راهم که قدرت الهی است... در شما پیدا شود... که هم جانب روحتان قوی باشد و هم جانب جسمتان قوی باشد.^۲

عقل سالم در بدن سالم است. شما اگر دقت کنید در حال جوان‌ها و طبقات جامعه می‌بینید که آنها یکی که در عیش و عشرت می‌گذرانند حقیقتاً عیش و عشرت نیست، بدن‌ها (ی آنها) افسرده و روح‌اشان پژمرده و کسالت سرتاپی آنها را گرفته است. اگر دو ساعت عشرت می‌کنند بیست و دو ساعت در ناراحتی آن هستند. [اما] آنها یکی که اهل خدا هستند، توجه به خدا دارند ورزش جسمی می‌کنند و ورزش روحی، آنها در تمام مدت اشخاصی هستند که پژمردگی در آنها نیست، افسرده‌گی در آنها نیست.^۳

از مطالب این بخش نکات ذیل استنباط می‌شود:

- ۱- اهمیت و تأکید اسلام بر تربیت جسمانی و روحانی.
- ۲- مطرود بودن تربیت تک بعدی در اسلام، آن گونه که در نظام‌های غیر اسلامی مطرح است.
- ۳- رابطه تنگاتنگ تربیت جسمانی و تربیت روحانی. این دو، چون دو بال در رشد و ارتقاء

۱- غیبت النعمانی محمد بن ابراهیم نعمانی، باب ماجاء ذکر روایة رسول الله، ص ۱۶۷.

۲- صحیفه نور، ج ۷، ص ۴۸.

۳- همان، ج ۹، ص ۷۴.

کیفیت و توانمندی نیروها تأثیربخشند. وجود یکی بدون دیگری، ارزش و کارآیی چندانی ندارد. زیرا اگر روح قوی باشد اما جسم ضعیف و بیمار، این فرد قدرت تحرکات لازم را ندارد و در نتیجه غیر مفید خواهد بود. و بر عکس اگر فردی از لحاظ جسمانی، قوی و نیرومند و ورزیده باشد، اما از روحیه‌ای ضعیف و بیمار و افسرده برخوردار و فاقد هدف و انگیزه، ضرر و خسارتش بیش از کارآیی مفید بودنش خواهد بود.

^۴- تأثیرگذاری هر یک از تربیت جسمانی و روحانی بر یکدیگر. در سخنان امام خمینی علیه السلام به هر دو مورد اشاره شده بود. «اگر پرورش روحانی در انسان پیدا شود آن وقت قدرت جسمانی اش مضاعف می‌شود...» «عقل سالم در بدن سالم است.».

تربیت بدنی در قانون اساسی و قوانین نیروهای مسلح

در نظام جمهوری اسلامی ایران به این مهم توجه شده است. در قانونی اساسی در اصل سوم، ماده^۳ بر تعمیم و گسترش امر تربیت بدنی تصریح و تأکید شده است. نیز در ماده ۵۵ قوانین نیروهای مسلح، سپاه پاسداران موظف شده در کلیه آموزش‌ها و در حین خدمت برنامه‌های لازم را به منظور کسب آمادگی جسمانی پرسنل، متناسب با مأموریت‌ها، پیش‌بینی و اجرانماید.^۱

فرمانده کل قوا، حضرت آیة الله العظمی خامنه‌ای با تأکید بر ورزش و فوائد آن می‌فرماید: «ورزش نوعی قدر دانستن از توانایی‌های جسمی است و الان است که شما با ورزش می‌توانید قدر جسم را بدانید و چقدر خوب می‌توانید از ورزش برای جسم و سلامتی بهره‌برداری نمایید». ^۲ «آن جوان‌های نظامی، انقلابی باید ورزش کنند. امکانات ورزشی برایشان فراهم کنید؛ بنده این‌ها را اسراف نمی‌دانم». ^۳

فرآیند و آثار تربیت جسمانی

بوعلی سینا تربیت بدنی را به عنوان یک عنصر اصلی در سلامت فکری و جسمی معرفی می‌کند. تندرستی، تقویت قوای بدنی و آمادگی برای جهاد و مبارزه، دفع بیماری‌های روحی و جسمانی، هماهنگی سلول‌های عصبی و عضلانی، تسهیل بخشیدن به دستگاه گوارش و ... از آثار ورزش است که بوعلی سینا و دیگر اندیشمندان اسلامی به آن اشاره کرده‌اند.^۴

۱- مجموعه قوانین نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، ص ۳۶۸.

۲- دژهای استوار، ص ۳۵۹. (خرداد ۱۳۷۱). ۳- همان، ص ۳۶۰. (۷۴/۸/۱۷).

۴- ر.ک. تربیت بدنی از دیدگاه اندیشمندان اسلامی، عباس قنبری نیاکی، ج ۱، ص ۶۳.

ورزش‌های تربیت بدنی و تخصصی به نیروهای مسلح این امکان را می‌دهد تا از فرایند و آثار آن به بهره‌مندی‌های ذیل دست یابند.

- ۱- قدرت جسمانی، و قدرت تحمل سختی‌ها و مشکلات را در خود توسعه دهند.
- ۲- از لحاظ اخلاقی و حسن رفتار به درجه بالاتری رسیده بتوانند از عصبانیت و خشم و بدرفتاری خود را دور نگه دارند و در دستیابی به صفات نیک از قبیل صداقت، عفو، اراده قوی، راستگویی و خویشتن‌داری موفق‌تر باشند.
- ۳- به قدرت و توان بیشتری دست یافته، همراه با نشاط و انبساط خاطر به کار و تلاش می‌پردازند.
- ۴- کسب آمادگی بهتر و بیشتر جهت مبارزه و مقابله با دشمنان اسلام.
- ۵- رفع کسالت‌ها و بیماری‌های روحی و جسمی و اختلالات روانی و اجتماعی.

شیوه‌های تربیتی

شیوه‌های راهبردی تربیت جسمانی که لازمه نیروهای مسلح و مناسب با مأموریت‌های آنان است، به عنوان پاسداران و حافظان انقلاب اسلامی و ارزش‌های آن و مدافعان اسلام ناب محدودی عبارت است از:

- الف- آموزش‌های عقیدتی-سیاسی جهت تربیت عقلانی و اخلاقی (تربیت روحی) که این موضوع در درس پیشین تبیین شد.
  - ب- آموزش‌های تربیت بدنی، شامل ورزش‌های رزمی، شنا، اسباب‌دوانی، تیراندازی، اصول آمادگی جسمانی، دفاع شخصی و مبارزه تن به تن، ورزش‌های قهرمانی تخصصی که نیروها در یک یا چند رشته از آن ورزش‌ها فعالیت مستمر داشته باشند. آشنایی با فنون مربی‌گری و اداره تیم‌های ورزشی، کسب مهارت سرمربی امور تربیت بدنی.
- در نهایت وضعیت پیشرفت تربیت جسمانی توسط مشاوران یا اساتید راهنمای و مسئولان در آموزش‌ها و ورزش‌های عملی مطابق با وضعیت جسمانی و ارائه راه حل کسب تجربیات و آمادگی توانائی‌های جسمی می‌باشد بررسی شود.

درس چهاردهم بهداشت نیروها (فردي - محطي)

بهداشت چيست؟

بهداشت يعني حفظ سلامتی و بهداشت عمومی، عبارت است از: علم و هنر پيشگيري از بيماريها و طولانی کردن عمر و بالا بردن سطح سلامتی و توانایي.^۱

بهداشت عمومی از راه کوشش های دسته جمعی افراد به منظور های زیر انجام می گيرد:

- الف - سالم سازی محیط؛
- ب - کنترل بیماری های واگیردار؛
- ج - رعایت بهداشت عمومی؛
- د - ایجاد خدمات پزشکی و پرستاری برای تشخیص زودرس و درمان به موقع بیماری ها؛
- ه - ایجاد و توسعه یک سیستم اجتماعی به گونه ای که هر فرد، از وسائل لازم برای حفظ سلامتی خود بربخوردار باشد.

در یک کلام، بهداشت يعني حفظ سلامتی. حال بینیم منظور از سلامتی چيست؟ سازمان جهانی بهداشت در تعریف سلامتی چنین می گوید:

«سلامتی عبارت است از: تأمین رفاه کامل جسمی و روانی و اجتماعی نه فقط نبودن بیماری و نقص عضو.» به اين ترتيب شخص سالم به کسی گفته می شود که از سلامت روحی و اجتماعی نيز بربخوردار باشد. زيرا پژوهش های علمی نشان داده که ریشه بسياری از ناتوانی های جسمی، نابسامانی های فکري و عاطفي و روانی است. و چون بسياری از احساسات روحی، عاطفي انسان در اثر زندگی با ديگران و فرهنگ جامعه پديد می آيد، سلامت جسمی تا حد زیادی با سلامتی

۱ - بهداشت، محمد علی نيلپروشان و..., ص ۲۴

فکری، روانی و شرایط فرهنگی و اجتماعی که فرد در آن زندگی می‌کند مربوط می‌شود. بنابر این سلامتی سه بعد دارد: ۱- جسمی. ۲- روانی. ۳- اجتماعی. که هر سه بعد در هم تأثیر متقابل می‌گذارند.^۱

ضرورت بهداشت

۱- سلامتی یک نیاز فطری و ضامن بقاء نسل آدمی است. از این رو اسلام با تحریم خبائث و پلیدی‌ها و حلال کردن پاکیزگی و پاکیزه‌ها^۲ و قاعده حفظ اعتدال^۳ در خوردن و نوشیدن، راه وصول به این هدف را فراهم ساخته است.

۲- حفظ جان و سلامتی از واجبات است و شاید بتوان به استناد یکی از مصاديق آیه شریفه «وَلَا تُقْوِي أَيْدِيهِكُمْ إِلَى التَّهْلِكَةِ»^۴ (با دستان خویش، خود را به هلاکت نیفکنید) ضرورت رعایت بهداشت را به منظور پیشگیری از هلاکت استنباط کرد.

۳- ضرورت پیشگیری قبل از درمان بر کسی پوشیده نیست. زیرا با عارض شدن بیماری، علاوه بر رنجی که به انسان تحمیل می‌شود، رفع آن مستلزم صرف هزینه مالی و سایر هزینه‌های است، که گاه درمان نیز مؤثر واقع نمی‌شود و یا با آثار سوء جانبی همراه خواهد بود. همچنان که گفته شده است. «درهم و قایة خیز من قنطر علاج» یعنی یک درهم صرف پیشگیری شود بهتر است از این که هزینه زیادی صرف درمان گردد. (و یا: پیشگیری، آسان‌تر، کم خرج‌تر و کم دردتر از درمان است).

۴- بالا نگهداشتن توان رزمی نیروهای مسلح در گرو حفظ سلامتی نیروهای است. همچنان که در درس پیش (تریبیت جسمی و روحی) به این مهم پرداخته شد؛ زیرا نیرویی که فاقد سلامتی روحی، جسمی و اجتماعی است، در حقیقت کارآیی و توانایی خویش را جهت انجام مأموریت‌ها از دست داده است و عملاً توان سازمان رزمی را پایین آورده است.

اهمیت بهداشت در اسلام

خداآوند در آیه‌ای که امر به وضو، غسل و تیم (طهارت و پاکیزگی) نموده می‌فرماید:

۱- ر.ک. بهداشت، ص ۲۵. ۲- اعراف (۷)، آیه ۱۵۷.

۳- همان، آیه ۳۱. ۴- بقره (۲)، آیه ۱۹۵.

... مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَائِنُكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرُكُمْ وَلِيُتَمَّ نِعْمَةُ عَائِنُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشَكُّرُونَ.^۱

... خداوند نمی‌خواهد مشکلی برای شما ایجاد کند، بلکه می‌خواهد شما را پاکیزه سازد و نعمت خود را بر شما تمام کند تا نعمت‌های او را سپاس بگویید.

از آیه فوق می‌توان این واقعیت را استنباط کرد که تمام دستورهای الهی درباره طهارت و لزوم اجتناب از کثافت و نجاست، برای حفظ و جلب منافع شخصی و اجتماعی مسلمانان است. خداوند اراده فرموده است تا با عمل به این دستورها هم پاکیزگی و طهارت روحی و هم سلامت جسمانی برای مردم فراهم گردد.^۲

پیامبر اکرم ﷺ نیز به یکایک مسلمانان دستور می‌دهد:

تَنَظُّفُوا بِكُلِّ مَا أَسْتَطَعْنَا فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى بَنَى الْإِسْلَامَ عَلَى النِّظَافَةِ وَلَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا كُلُّ تَنظِيفٍ.^۳

به هر وسیله‌ای می‌توانید خود را پاکیزه کنید، زیرا خداوند اسلام را بر پایه پاکی و نظافت بنا نهاده است و داخل بهشت نمی‌شود مگر هر پاکیزه‌ای.

امیر مؤمنان ؓ نیز می‌فرماید:

الصَّحَّةُ أَفْضَلُ النَّعَمِ.^۴

سلامتی بهترین نعمت‌هاست.

فرایند و حاصل ایمان به خداوند، نظافت است «النِّظَافَةُ مِنَ الْإِيمَانِ»^۵ عمر طولانی در گرو رعایت بهداشت^۶ است، و این که باب اول کتاب‌های فقهی با بحث طهارت آغاز می‌گردد، همه دلیل بر اهمیت موضوع بهداشت می‌باشد.

بهداشت فردی و اجتماعی (محیط)

برای تأمین سلامت نیروها، بهداشت باید هم به صورت فردی رعایت گردد و هم به صورت اجتماعی. این دو مکمل یکدیگرند، زیرا انسان در اجتماع زندگی می‌کند و رعایت یا عدم رعایت بهداشت هر فرد، روی سلامت سایرین اثر می‌گذارد.

۱- مائدہ (۵)، آیه ۶

۲- ر.ک. تفسیر نمونه، ج ۴، ص ۲۹۴-۲۹۵

۳- کنز العمال، ج ۹، ص ۱۶۹، حدیث ۱۳۶۵.

۴- غرر الحکم، ج ۱، ص ۲۶۳

۵- مستدرک سفينة البحار، ج ۶، ص ۶۰۵

۶- مکارم الاخلاق.

۱- بهداشت فردی

یکی از عمدۀ ترین بخش‌های تعالیم اسلام مربوط به بهداشت فردی است. برای هر فرد مسلمانی، به ویژه نیروهای نظامی رعایت مسائل بهداشت دهان و دندان، دست و پا، بدن، سر و صورت لباس و... ضروری است.

الف - بهداشت دهان و دندان:

دهان، معبر غذا، آب و هوای است، لذا بهداشت آن بر بهداشت ریه‌ها و معده تأثیر مستقیم می‌گذارد. بسیاری از بیماری‌های داخلی، از رعایت نکردن بهداشت دهان و دندان ناشی می‌شود. طبق بررسی علم پزشکی، بعضی از بیماری‌هایی که به علت آلودگی لثه و دندان در معده بروز می‌کند، صعب العلاج می‌باشند. تمیز نگهداری دندان‌ها با مسوک زدن، مورد تأکید و عنایت شدید اسلام می‌باشد. تا آن‌جا که رسول اکرم ﷺ فرمود:

لَوْلَا أَنَّ أَشْقَى عَلَى أُمَّتِي لَأَمْرَתُهُمْ بِالسَّوَاكِ مَعَ كُلِّ صَلَةٍ^۱

اگر برای امتناع مشقت نداشت، مسوک کردن با هر نماز را بر ایشان واجب می‌کرد.

سخن (مهنم ترین وسیله ارتباطی با دیگران) از دهان خارج می‌شود. علاوه بر آن، دهان محل عبور و تلفظ آیات الهی و دعاها است. بنابر این ضرورت دارد که همواره پاکیزه و تمیز باشد.

ب - نظافت دست و پا:

دست و پا بر اثر تماس مستقیم با اشیاء گوناگون به طور مستمر در معرض آلودگی قرار دارند. لذا باید دست‌ها را با آب تمیز و صابون شست و ناخن‌های دست و پا را کوتاه نگه داشت. بلند بودن ناخن‌ها باعث تجمع میکروب‌ها در زیر ناخن‌ها شده و میکروب‌ها از طریق غذا به بدن انسان منتقل می‌شود.

امام باقر علیه السلام می‌فرماید:

إِنَّمَا قَصَّ الْأَطْفَارِ لِأَنَّهَا مَقِيلُ الشَّيْطَانِ وَمِنْهُ يَكُونُ السَّيْئَانُ^۲

همانا کوتاه کردن ناخن‌های این است که بلند بودن آن‌ها محل تجمع شیطان (میکروب) و باعث فراموشی انسان می‌شود.

۲- کافی، ج ۶، ص ۴۹۰، ح ۶

۱- بحار الانوار، ج ۷۳، ص ۱۲۶، ح ۲

ج - نظافت سر و صورت (آراستگی ظاهري):

«إِنَّ اللَّهَ جَيْلٌ يُحِبُ الْجَمَالَ»^۱ خداوند جميل است و جمال را دوست می‌دارد. موهای سر و صورت آدمی دائمًا در معرض آلودگی قرار دارد و اگر در اصلاح و نظافت آنها کوتاهی شود، تأثیر نامطلوبی در آراستگی ظاهری و نیز زندگی اجتماعی فرد می‌گذارد.

پیامبر ﷺ فرمود:

كُرَةٌ تَسْرِيجُ الرِّأْسِ تَذَهَبُ بِالْوَبَاءِ وَتَجْبِلُ الرِّزْقَ.^۲

زياد شانه کردن موی سر، وبا (بيماری) را ز بين می‌برد و روزی را جلب می‌کند.

نیز فرمود:

لَا يَطُولَنَّ أَخْدُوكُمْ شَارِيهُ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَتَّخِذُهُ مُنْبَأً يَسْتَرِيهُ.^۳

نگذاري دشارب (موی سبيل) بلند شود زيراکه شيطان (ميکرب) زير آن لانه می‌کند.

د - کوتاه کردن موهای زائد بدن

رشد موهای زايد بدن موجب کثيفی پوست بدن و تولید بيماري های گوناگون و بوی نامطبوع بدن می‌شود. از اين رو در شرع مقدس اسلام برای حفظ بدن از آلودگی دستورهای مفيدی برای زائل کردن موهای بدن رسيده است.

پیامبر ﷺ فرمود:

لَا يَطُولَنَّ أَخْدُوكُمْ شَعْرٌ إِنْطِهِ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَتَّخِذُهُ مُنْبَأً [ل] يَسْتَرِيهُ.^۴

هيچ کدام از شما نباید بگذاردموی زير بغلش زياد شود؛ زира شيطان (ميکرب) آن مکان را لانه خود قرار می‌دهد.

امير مؤمنان ﷺ فرمود:

أَنُورَةٌ نُشْرَةٌ وَطُهْرٌ لِجَسَدٍ.^۵

زاييل کردن موهای زايد بدن موجب بوی خوش و پاکيزگی بدن می‌شود.

ه - نظافت لباس:

پاکيزگی لباس و پوشیدن لباس سفید (وروشن) مورد تأکيد اسلام است. «فَشَابِكَ نَطَهَرْ»^۶ (پس لباست را پاکيزه گردان). پاکيزه بودن لباس نمادی از رفتار اجتماعی فرد است.

۱- همان، ص ۴۸۹، ح ۶.

۲- همان، ص ۴۳۸.

۳- كافي، ج ۶، ص ۴۸۷، ح ۱۱.

۴- همان، ص ۵۰۷، ح ۱.

۵- مدثر (۷۴)، آيه ۴.

۶- وسائل الشيعه، ج ۱، ص ۳۸۷.

پیامبر ﷺ فرمود: «مَنِ اتَّخَذَ ثَوْبًا فَلْيَتَظَفَّهُ»^۱ کسی که لباس تهیه می‌کند باید آن را تمیز نگهدارد.
امیر مؤمنان ؓ در تأثیر لباس تمیز بر روح و روان آدمی می‌فرماید:
النَّضِيفُ مِنَ الشَّيَابِ يُذْهِبُ الْهُمَّ وَالْحُزْنَ وَهُوَ طَهُورٌ لِلصَّلَاةِ.^۲
لباس پاکیزه موجب برطرف شدن غم و غصه و آماده برای خواندن نماز است.

و- استحمام:

شست و شوی بدن و رفع آلوگی‌ها از پوست، موجب تمیز شدن منفذ‌های پوستی و از بین رفتن ترشحات غده‌های مولده‌ی عرق می‌گردد و از لحاظ روحی، روانی باعث شادابی و نشاط فرد می‌شود. هر قدر فاصله استحمام کمتر باشد به همان اندازه در تندرستی مؤثر خواهد بود.

امام رضا ؑ فرمود:

الْحَلَامُ يَوْمٌ وَيَوْمٌ لَا, يَكُثُرُ اللَّحْمُ وَإِدْمَانُهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ يُذْبِبُ شَحْمَ الْكُلُّيَّتِينَ.^۳
یک روز در میان حمام رفتن، باعث رویدن و رشد گوشتشات بدن (چاقی) می‌شود و هر روز حمام رفتن باعث آب شدن چربی کلیه‌ها (لا غری) می‌شود.

ز- خوردن و آشامیدن:

رعایت بهداشت در خوردن غذا و نوشیدنی‌ها، از سفارش‌های اسلام می‌باشد. پرهیز از غذاهای فاسد و آب‌های آلوده، ظروف کشیف و شکسته، از نکاتی است که در سلامتی فرد بسیار مؤثر است.

۲- بهداشت محیط

بهداشت محیط یعنی سالم‌سازی محل زندگی از میکروب و آلوگی. نظافت خوابگاه، محل کار، انبار آذوقه، نمازخانه، سنگرهای انفرادی و اجتماعی، پادگان‌ها و قرارگاه‌ها و... از مراکز بهداشت محیط به شمار می‌روند. که به سلامت نیروها کمک شایان می‌نماید.

امیر مؤمنان ؓ فرمود:

لَا تَوْوُا التُّرَابَ حَلْفَ الْبَابِ فَإِنَّهُ مَأْوَى الشَّيَاطِينِ.^۴

خاک (زباله) را در پشت درب (منزل، اتاق) قرار ندهید، زیرا جایگاه شیاطین (میکرب‌ها) می‌شود.

۱- کافی، ج ۶، ص ۴۴۱، ح ۳.

۲- کافی، ج ۶، ص ۵۳۱، ح ۶.

۳- همان، ص ۴۹۶، ح ۳.

نکاتی که در بهداشت محیط باید مدنظر قرار گیرند:

الف - آموزش بهداشت محیطی برای نیروها؛

ب - دفن و از بین بردن فضولات و غذاهای فاسد؛

ج - سمپاشی و ضد عفونی کردن محیط؛

د - کنترل بهداشت آب و غذا از آلودگی‌ها؛

ه - مبارزه با آلودگی هوا؛

و - تأسیس مراکز درمانی و بهداشتی.

درس پانزدهم

امتیازهای حقوقی و اجتماعی نیروهای مسلح

جایگاه نیروهای مسلح در اسلام

در اسلام همه نهادها و بنیان‌های اجتماعی مورد اهتمام قرار دارند، اما در این میان بیش از همه به نیروهای مسلح توجه شده است. و این به دلیل اهمیت موضوع جهاد و دفاع و مبارزه با فساد و ایجاد امنیت و گسترش نظام عدل اسلامی در روی زمین است.

در نظام اسلامی نیروهای مسلح مکتبی به عنوان مدافع نظام اسلامی و ارزش‌های الهی و حصار جامعه معرفی شده‌اند. حضرت علی^{علیه السلام} در نامه‌اش به مالک اشتر با دسته‌بندی طبقات جامعه، نیروهای مسلح را با چهار امتیاز و برجستگی توصیف می‌کند:

۱- دژها و قلعه‌های استوار ملت هستند؛ یعنی مردم برای مصون ماندن از شرّ دشمنان خارجی و داخلی به نیروهای مسلح پناه می‌برند.

۲- زینت حاکمان دینند. اگر حکومتی، ارتشم قوی و نیرومندی داشته باشد، می‌تواند در مقابل دشمنان اسلام، استوار بایستد.

۳- راه‌های امنیت و آرامش ملّی کشورند؛ یعنی امنیت داخلی کشور بر عهده آنان است و نمی‌گذارند اشرار و مفسدان امنیت جامعه را سلب کنند.

۴- سبب عزّت و سربلندی و اقتدار دین اسلام هستند؛ می‌فرماید:
فَالْجُنُودُ بِأَذْنِ اللَّهِ حُصُونُ الرَّعْيَةِ، وَرَئِنُ الْوُلَاةِ وَعِزُّ الدِّينِ وَسَيْلُ الْأَمْنِ وَيَسِّرُ تَقْوَمُ الرَّعْيَةِ
إِلَّا بِهِمْ^۱

پس سپاهیان به فرمان خدا، رعیت را دژهای استوارند، و والیان را زینت و وقار؛ دین به آنان ارجمند است و راه‌هایی گزند، و کار رعیت جز به سپاهیان قرار نگیرد.

۱- نهج البلاغه، نامه ۵۳

امام خمینی^۱ نیز با توجه به اهمیت و ارزش، نیروهای مسلح می‌فرماید:

قوای مسلح... ویژگی خاص دارند اینان که بازوی قوی و قدرتمند جمهوری اسلامی می‌باشند و نگهبان سرحدات و راهها و شهرها و روستاهای بالاخره نگهداران امنیت و آرامش بخشنده می‌باشند، می‌بایست مورد توجه خاص ملت و دولت و مجلس باشند.^۱
نیروهای مسلح در نظام اسلامی، علاوه بر ویژگی‌های عمومی همه ارتش‌ها از دو بعد ارزشی نیز برخوردارند: پاسداری و حفاظت از دین؛ حفاظت و حراست از کشور اسلامی و امت مسلمان.
الف - حافظ دین خدا هستند؛ ارزش‌های دین الهی را پاس می‌دارند و مانع نابودی دین خدا می‌شوند. همچنان که قرآن کریم می‌فرماید:

... وَلَوْلَا دُفْعٌ اللَّهُ النَّاسَ بِعَصْمِهِمْ بِعْضٍ لَهُمْ صَوَاعِقُ وَيَمِّعُ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا
إِسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا ...^۲

و اگر خداوند بعضی از مردم را به وسیله بعضی دیگر دفع نکند، دیرها و صومعه‌ها، و معابد یهود و نصاری، و مساجدی که نام خدا در آن بسیار بردگی شود، ویران می‌گردد.
در نامه حضرت علی^۳ به مالک اشتر با کلمه «وَ عِزُ الدِّين» به این مطلب اشاره شده است.
ب - حصار و حفاظ ملت و کشورند و نمی‌گذارند دشمنان خارجی و داخلی امنیت کشور را به هم بزنند و استقلال و آزادی ملتی را سلب نمایند. نامه امام علی^۴ به این پُعد نیز اشاراتی داشت.
حضرت آیة الله خامنه‌ای به هر دو بعد ارزشی اشاره کرده می‌فرماید:

«نیروهای مسلح به حسب طبیعت کار و ابزارهایی که در اختیار دارند اراده الهی هستند؛ [و] به حسب اسباب عادی حصارهای ملت و رعیت هستند و اگر جنود و نیروهای مسلح نباشد آن ملت مثل یک قلعه بی‌حصار هست، بی‌حفظ هست... یعنی دشمن می‌تواند از هر کجا که مایل باشد نفوذ کند.»^۳

امتیازات حقوقی و اجتماعی

اسلام برای نیروهای مسلح به خاطر جایگاه و منزلت رفیع و مأموریت خطیر آنان، امتیازاتی قائل شده است، امتیازات معنوی و مادی، هم برای خودشان و هم نسبت به خانواده‌شان. به گفته مقام

۱ - وصیت‌نامه سیاسی الهی، بند «ل»، ص ۴۰. ۲ - حج (۲۲)، آیه ۲۴.

۳ - درهای استوار، ص ۲۰، به نقل از جمهوری اسلامی، ۳۰/۶۵.

معظم رهبری «رسیدگی به نیروهای مسلح از اولویت‌های درجه اوّل در کشور است.»^۱ و همه باید به ارتش اسلام احترام قائل شوند و نباید این احترام را از بین ببرند. امام خمینی فرمود:

ارتش اسلام احترام دارد و کسی حق ندارد این احترام را از بین ببرد.^۲

از این رو تضعیف نیروهای مسلح منوع است، زیرا تضعیف نیروهای مسلح یعنی تقویت دشمن. امیر مؤمنان می‌فرماید:

مَنْ حَذَّلَ جُنْدَهُ نَصَرَ أَصْدَادَهُ.^۳

کسی که لشکر ش را خوار کرد، دشمنش را یاری بخشیده است.

مقام معظم رهبری با توجه به این روایت می‌فرماید:

آن کس که نیروهای مسلح خودش را ذلیل و توسیعی خور کند و آنها را بدون کمک و پشتیبانی رها کند او در حقیقت دشمنان خودش را نصرت کرده و پیروز کرده این نظر اسلام در باب نیروهای مسلح و ارتش منظّم در یک جامعه است.^۴

و در کلام دیگر تضعیف کنندگان نیروهای مسلح را خائن و ضدانقلاب معرفی می‌نماید و می‌فرماید:

«ارتش و سپاه دو بازوی قوی بر انقلابیند و هر کس کوشش کند اینها را تضعیف کند... خائن به انقلاب و امام است.»^۵

۱ - امتیازات معنوی

اسلام برای نیروهای مسلح خویش امتیازات معنوی پر ارزشی قائل شده و کمتر کسی با این امتیازات ستوده شده است. از قبیل:

۱- سربازان خدا، سربازان قرآن، سربازان حقیقت، سربازن برترین ارزش‌های انسانی.^۶

۲- مجاهدان راه خدا و محبوان الهی.^۷

۱- همان، ص ۲۱، ۲۰/۱۲/۶۷. ۲- صحیفه نور، ج ۶، ص ۲۴۴.

۳- غرالحکم و درالکلم، ج ۵، ص ۳۷۴.

۴- دژهای استوار، ص ۲۰، به نقل از جمهوری اسلامی ۳۰/۱/۶۵.

۵- همان، ص ۲۴، ۱۴/۵/۶۵.

۶- مقام معظم رهبری، (دژهای استوار، ص ۲۳، جمهوری اسلامی ۱۷/۸/۷۴).

۷- صف (۶۱)، آیه ۴.

۳- مدافع اسلام و حافظ و پاسدار انقلاب اسلامی و نجات بخش ملت ایران.^۱

۴- یار و یاور مستضعفین و مظہر خشم الہی نسبت به مشکران و مستکران عالم.^۲

۵- مصدق کامل «کَلِمَةُ طَبِيعَةٍ كَشْجَرَةٍ طَبِيعَةً أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ»^۳ می باشد.^۴

۶- از هر جهت تحت حمایت خداوند هستند و هر کس در پی آزار آنان برآید خداوند وی را مجازات کند. پیامبر اکرم ﷺ فرمود:

مَنِ اغْتَابَ مُؤْمِنًا غَازِيًّا أَوْ آذَاهُ أَوْ خَلَفَهُ فِي أَهْلِهِ يُسَوِّءُ نُصِبَ لَهُ يَوْمُ الْقِيَامَةِ فَيَسْتَغْرِقَ حَسَنَاتَهُ ثُمَّ يُرَكَسُ فِي النَّارِ إِذَا كَانَ الْغَازِيُ فِي طَاعَةِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَ.^۵

هنگامی که رزمنده مؤمنی در راه اطاعت خداوند می کند، اگر کسی او را غیبت کند یا اذیتش نماید و یا در جانشینی رزمنده به خانواده اش بدی رساند، در روز قیامت عملش نصب العین او قرار می گیرد تا این که نیکی هایش از بین می روید، سپس در آتش جهنم واژگون می گردد.

۲ - امتیازات مادی

الف - حقوق و مزایای شغل:

نیروهای مسلح برای انجام مأموریت‌های جهادی خویش به نحو احسن، نیازمند خاطری آسوده هستند. در این بستر می باشد: ۱- حقوق و مزایایی مکفى و در حد رفع نیازهایشان دریافت کنند.

۲- به خانوادهایشان رسیدگی شود.

۳- از لحاظ سلاح، و تجهیزات و... پشتیبانی گردد.

تأمین حقوق و مزایای مادی نیروهای مسلح از خراج (مالیات) و غائم است. امیر مؤمنان ﷺ در فرمان خویش به مالک اشتراک می نویسد:

لَا إِقْوَامَ لِلْجُنُودِ إِلَّا مَا يُخْرِجُ اللَّهُ لَهُمْ مِنَ الْخَرَاجِ الَّذِي يَتَّقَوْنَ بِهِ عَلَى جَهَادِ عَدُوِّهِمْ وَيَعْتَمِدُونَ عَلَيْهِ فَلَا يُضْلِلُهُمْ وَيَكُونُ مِنْ وَرَاءِ حَاجِتِهِمْ.^۶

کار سپاهیان جز با خارجی که خدا برای آنان معین فرموده، سامان نگیرد تا بدان در جهاد با

۱- دژهای استوار، ص ۲۵، جمهوری اسلامی، ۱۱/۲۰/۶۶ و نیز ر.ک. صحیفه نور، ج ۱۶، ص ۱۵۷.

۲- توبه (۹)، آیه ۱۳. ۳- ابراهیم (۱۴)، آیه ۲۴.

۴- دژهای استوار، ص ۲۶، جمهوری اسلامی ۷۴/۷/۶ و ص ۳۳، جمهوری اسلامی (۶۸/۹/۲۶).

۵- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۲۲، ح ۳.

۶- نهج البلاغه، فیض الاسلام، نامه ۵۳، ص ۱۰۰۳.

دشمن خود نیرومند شوند و کار خود را بدان سامان دهند. آنان را خراج آن اندازه باید - که نیازمندیشان را کفایت نماید.

نکاتی از سخنان امام علیهم السلام:

- ۱- اسلام برای همه مسلمانان مرتبط با اداره نظام اسلامی، حقوق و مزایایی در نظر گرفته، اما در این جهت نظامیان را در اولویت قرار داده و حقوق و مزایای مادی را قوام و اساس ساماندهی آنان به شمار آورده است (لا قوام...);
- ۲- حقوق و مزایای نظامیان از خراج (درآمدهای مالیاتی) پرداخت می‌شود (من الخراج...);
- ۳- پشتیبانی نظامیان در ارتباط با جهاد در راه خدا با دشمنان خود امری لازم است از قبیل: سلاح، تجهیزات، لباس، خوراک، دارو و سایر نیازها (علی جهاد عدوّهم);
- ۴- رسیدگی به اصلاح زندگی و مایحتاج نظامیان (فیما يصلهم);
- ۵- رسیدگی به خانواده نیروهای مسلح، تا نیروها فارغ البال انجام وظیفه نمایند (... من وراء حاجتهم);

سیره امام علی علیهم السلام و امام حسن علیهم السلام حاکی از رسیدگی و از دیاد حقوق نیروهای مسلح جهادی است؛ امیر مؤمنان علیهم السلام جهت مقابله با تجاوز نیروهای معاویه، عدّی بن حاتم را به فرماندهی گروهی از قبیله طی دستور داد در نخیله اردو بزنند تا دیگران نیز ملحق شوند. آن حضرت برای هر شخص هفتصد درهم مقرر کرد.^۱

ابن ابی الحدید می‌نویسد:

كَانَ أَوَّلُ شَيْءٍ أَحَدَثُهُ الْحَسَنُ مِائَةً مِائَةً وَقَدْ كَانَ عَلَىٰ فَعْلٍ ذَلِكَ يَوْمُ الْجَمَلِ.^۲

نخستین کاری که [امام] حسن علیهم السلام انجام داد این بود که عطای سپاهیان را صد [در] صد افزایش داد. قبل از او علی علیهم السلام در واقعه جنگ جمل این کار را انجام داد.

در فقه اسلامی مازاد بر حقوق، پاداش و مزایایی تحت عنوان «نفل» برای نیروهای جهادی در نظر گرفته شده است. علامه حلی می‌نویسد: «نَفْلٌ» سهمی است که امام از غنیمت برای بعضی از مجاهدین قرار می‌دهد به شرط اینکه امام (فرمانده جنگ) را به قلعه دشمن راهنمایی کند یا فرمانده دشمن را بکشد یا فرمانده گروهی یا پرچمدار لشکر گردد.^۳

۱- الغارات، ج ۲، ص ۴۵۵؛ و فرض على ۷ سبعينائة لکل رجل.

۲- شرح نهج البلاغه، ج ۱۶، ص ۳۳، باب ۳۱.

۳- سلسلة البيان في الفقهية، ج ۹، ص ۲۵۴، كتاب قواعد الأحكام.

در قوانین نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران نیز چنین امتیازی تحت عنوان مزایای شغل برای نیروهای نظامی در نظر گرفته شده است.

ماده ۱۳۹ و ۱۵۰ «به پرسنلی که عهده دار انجام مشاغل خاصی هستند که به نحو فوق العاده از یک یا چند عامل از عوامل زیر برخوردارند، ماهانه مبلغی به عنوان مزایای شغل پرداخت می‌گردد.

الف- پیچیدگی شغل، ب- سختی شغل، ج- پذیرش خطرات، د- حساسیت و سنگینی مسؤولیت شغل، ه- ایجاد فرسودگی جسمانی به وسیله شغل، و- مهارت لازم در مشاغل تخصصی.»^۱

ب- استفاده از غنائم:

طبق نظر امام ره و رهبر معظم انقلاب، تنها نیروهای مسلح و رزمندگان می‌توانند از غنائم جنگی که در صحنه نبرد به دست آورده‌اند، استفاده نمایند.

امیر مؤمنان ره به عبدالله بن زمعه که برای دریافت مالی خدمت حضرتش رسیده بود فرمود:

إِنَّ هَذَا الْمَالَ لَيَسَ لِي وَلَا لَكَ وَإِنَّمَا هُوَ قَنِيءٌ لِلْمُسْلِمِينَ وَجَلْبُ أَشْيَاوْهُمْ فَإِنْ شَرِكْتُهُمْ فِي حَرْبِهِمْ كَانَ لَكَ مِثْلُ حَظِّهِمْ وَإِلَّا فَجَنَاحُهُمْ لَا تَكُونُ لِغَيْرِ أَفْوَاهِهِمْ.^۲

این مال نه از آن من است و نه از برای تو، بلکه غنیمت مسلمانان و اندوخته شمشیرهای ایشان است. پس اگر با آنها در کارزار شریک بوده‌ای تو را هم مانند آنان نصیب و بهره می‌باشد و اگر نه چیزهای آنها برای دهن‌های دیگران نمی‌باشد.^۳

ج- رسیدگی به خانواده نیروهای مسلح:

بر حکومت اسلامی و نیز اشار جامعه است که خانواده‌های نیروهای مسلح را محترم شمارند و نیازمندی‌های آنان را تأمین نمایند. همان طور که در مباحث قبل آمد، پیامبر می‌فرماید: سرانجام کسی که به خانواده رزمنده‌ای آزار و بدی برساند، جهنم است.

لذا برای خانواده نیروهای مسلح چه در حالت رزم و یا بعد از شهادت یا فوت رزمnde، از بیت‌المال سهمیه‌ای تعلق می‌گیرد.

علامه حلی می‌فرماید:

به خانواده رزمندگان، از آنچه به دست می‌آورید (مانند غنایم) سهمی پرداخت می‌شود.

۱- مجموعه قوانین نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، ماده ۱۳۹، ص ۱۴۱ و ماده ۱۵۰، ص ۴۲۷.

۲- نهج البلاغه، فیض الاسلام، خطبه ۲۲۳، ص ۷۲۸.

۳- البته با توجه به شرایط فعلی و حکومت جمهوری اسلامی استفاده از غنائم جنگی دارای حدود و شرایطی است. برای آشنایی رجوع کنید به استفتاءات حضرت امام خمینی ره، ج ۱، ص ۵۰۸-۵۱۲.

همچنین هنگامی که رزمنده به شهادت بر سد یا فوت نماید و همسر و خانواده‌ای بر جای بگذارد،
به اندازه کفايتشان از بیت‌المال -بخش غنایم- سهمی اعطا می‌شود.^۱

در قوانین نیروهای مسلح پرداخت حقوق و مزايا به خانواده شهداء یا مرحومين و معلومين
پيش‌بيني شده است.^۲

د- پشتيباني نیروهای مسلح:

از جمله امتیازاتی که رزمندگان و نیروهای مسلح از آن برخوردارند، استفاده از تسهیلاتی است
که برای آنان فراهم آمده و نيز مشاركت و همكاری دولتمردان و مردم با آنان است. به عنوان
نمونه پیامبر ﷺ فرمود:

مَنْ بَلَغَ رِسَالَةَ غَازٍ كَانَ كَفُّ أَعْتَقَ رَقَبَةَ وَهُوَ شَرِيكُ فِي ثَوابِ غَرْوَةٍ.^۳

کسي که نامه يك رزمنده را (به خانواده‌اش) برساند مانند کسي است که بنده‌ای را آزاد
کرده و در ثواب جنگ رزمنده شريک است.

همچنین برای پشتيباني از رزمندگان و نیروهای مسلح در مسائل اجتماعی دفاتر مشاوره
حقوقی و حمايت از بسيجيان و رزمندگان تشکيل گردیده است تا در مقابل ظلم و اجحاف
ديگران، رزمندگان را راهنمایي نماید و از آنان در محاکم، پشتيباني کند.^۴

نيز استفاده از تسهيلات ويزه جهت تحصيل و ورود به مراکز آموزش عالي، تسهيلات
مسکن، وام و ... در قانون برای بسيجيان در نظر گرفته شده است.^۵

۱- تذكرة الفقهاء، ج ۱، ص ۴۳۷، كتاب الجهاد.

۲- ر.ک. مجموعه قوانین نیروهای مسلح، ص ۳۲۱ و ۵۰۵.

۳- وسائل الشيعه، ج ۱۵، ص ۲۱، ح ۲.

۴- مجموعه قوانین نیروهای مسلح، ص ۴۵.

۵- همان، ص ۴۴۷، ماده ۲۰۱.

درس شانزدهم

تعاون و خدمات

معنای تعاون و خدمات

تعاون از ریشه «عون» به معنای مددکاری و یاری کردن همدیگر است.^۱ و خدمات به معنای کار نیکو کردن و پرستاری و انجام دادن عملی از سر بندگی و دلسوزی برای کسی است.^۲

تعاون و خدمات در نظام دفاعی اسلام شامل هرگونه پشتیبانی و خدمات رسانی و امدادگری و یاری رسانی به نیروهای رزمی و همکاری رزمندگان است.

لزوم تعاون و خدمات

انسانها به دلایل زیر، ناگزیرند در جامعه نسبت به هم خدمات و تعاون متقابل داشته باشند:
- استعدادها، نیازها و امکانات انسانها متفاوت است و هیچ کس به تنها یی قادر به تأمین همه نیازهای خویش نیست؛

- شکلگیری، پایداری و پیشرفت جوامع انسانی در گرو تعاون و همکاری همه افراد و به خصوص افراد متخصص و ماهر است؛
- روح تعاون، به جوامع حیات، بالندگی و نشاط میبخشد.

استاد شهید، مطهری مینویسد:

در یک اجتماع انسانی و به خصوص اسلامی، مسئله تعاون، اداء حوایج، علاقمندی و اهمیت به سرنوشت همدیگر دادن، ایثار و فداکاری برای حفظ و بقاء پیکر این اجتماع،

.۲ - لغتنامه دهخدا، ماده خدمت، ج ۲۰.

۱ - فرهنگ فارسی عمید، ص ۲۲۴.

علامت مهم حیات و زندگی آن است. و عدم آن علامت مُردگی و از هم گسیختگی جامعه است که روح انسانیت و اسلامیت در آن وجود ندارد.^۱

تعاون و خدمات در اسلام

در آیین مقدس اسلام همکاری و تعاون و رفع نیازمندی‌های برادران دینی، جزو وظایف هر مسلمانی قلمداد شده و نیز ملاک تمییز و شناخت مؤمنان از غیر مؤمنان قرار گرفته است. قرآن کریم مؤمنان را بار و یاور و پشتیبان یکدیگر معرفی کرده است.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أُولَئِكَ بَعْضٌ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَا عَنِ الْمُنْكَرِ.^۲

مردان و زنان با ایمان ولی (و بار و یاور) یکدیگرند. امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند. رسول گرامی ﷺ مؤمنان را در یک جامعه اسلامی به منزله یک پیکر معرفی می‌کند که چون عضوی از آن به درد آید، اعضاء دیگر رانیز بی قراری می‌کند، می‌فرماید:

مَثَلُ الْمُؤْمِنِ فِي تَوَادُّهِمْ وَتَرَاهُمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى بَعْضُ تَدَاعِي لَهُ سَائِرُ أَعْضَاءِ جَسَدِهِ بِالْحُمْرَى وَالسَّهَرِ.^۳

مثل مؤمنان در دوستی و محبت و کمک کردن به هم چون پیکری است که هرگاه عضوی از آن به درد آید، دیگر اعضاء بدن با آن همدردی و بی قراری می‌کنند.

قرآن کریم مسلمانان را به تعاون در امور مادی و معنوی فراخوانده است:

... تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدُوِّنَ ... .^۴

در راه نیکی و پرهیزکاری به هم کمک کنید. و در راه گناه و تعدی همکاری نکنید.

بر به معنای خیر و احسان و تقوا یعنی مراقبت خویشن در امر و نهی خداوند.^۵

تفسیر نمونه، نکات ذیل را در آیه شریفه مطرح کرده است:

- ۱- آیه فوق یک اصل کلی اسلامی در زمینه تعاون را مطرح می‌کند. و مسائل اجتماعی، حقوقی، اخلاقی، سیاسی [فرهنگی و نظامی] را در بر می‌گیرد.
- ۲- مسلمانان وظیفه دارند در کارهای نیک تعاون و همکاری داشته باشند، اما تعاون نسبت به اعمال ناپسند و اهداف باطل ممنوع می‌باشد.

۱- حق و باطل، مرتضی مطهری، ص ۸۶

۲- توبه (۹)، آیه ۷۱

۳- مسندerek الوسائل، ج ۱۲، آیه ۳۲.

۴- مائدہ (۵)، آیه ۲.

۵- المیزان، مترجم ج ۶، ص ۲۶۶

۳- قانون تعاون در مکتب اسلام ضد قانون جاھلی است که می‌گوید: «برادرت را حمایت کن خواه ظالم باشد یا مظلوم!» گرچه این قانون جاھلی امروز در مناسبات بین‌المللی حکومت می‌کند و غالباً کشورهای همپیمان به خاطر حفظ منافع مشترک (و نه منافع انسان‌ها) حامی یکدیگر هستند.

۴- در آیه، بر و تقوا با هم ذکر شده است. یعنی تعاون دو جنبه دارد، یکی اشاره به کارهای پسندیده و مفید است و دیگری از اعمال خلاف جلوگیری می‌نماید.^۱

تعاون و خدمات در نیروهای مسلح

نیروهای مسلح به دلیل اهداف بلند و مأموریت‌های سنگینی که بر عهده دارند، بیشتر از هر کسی نیازمند تعاون و خدمات هستند، چه در جنگ و چه در صلح، در جبهه یا پشت جبهه. به ویژه در نبرد که محل ظهور تعاون و همکاری است و آن جاست که نیروهای رزمی نیاز شدید به امداد و پشتیبانی مادی و معنوی دارند.

امیر مؤمنان[ؑ] به سربازان و سپاهیانش فرمود:

وَإِنَّ أَمْرَءٍ مِنْكُمْ أَحَسَّ مِنْ نَفْسِهِ رِبَاطَةً جَائِشَ عِنْدَ اللَّقَاءِ وَرَأَى مِنْ أَخِدِ مِنْ إِخْرَانِهِ فَشَلَّأً،
فَلَيُذْبَثَ عَنْ أَخِيهِ بِفَضْلِ تَجَدَّتِهِ الَّتِي فُضِّلَ بِهَا عَلَيْهِ كَمَا يَذْبَثُ عَنْ نَفْسِهِ، فَلَوْ شَاءَ اللَّهُ
لَجَعَلَهُ مِثْلًا.^۲

هر کس از شما هنگام رویارویی با دشمن خود قوت قلبی بیابد، و از یکی از برادرانش ترس و سستی ببیند، سزاست که با همان نیروی دلیری که خداوند به او عنایت کرده است همان گونه که از خویشتن دفاع می‌کند، از برادر خود نیز دفاع کند؛ زیرا چنانچه خدا می‌خواست به اونیز دلیری می‌بخشید.

تعاون و همکاری از حقوق مسلمی است که خداوند بر عهده مسلمانان و مؤمنان نهاده است.

همچنان که امام صادق^ع می‌فرماید:

يَحِيقُ عَلَى الْمُسْلِمِينَ الْإِجْتِهادُ فِي التَّوَاصُلِ وَالْتَّعَاوُنِ عَلَى التَّعَاطُفِ، وَالْمُوَاسَاةِ لِأَهْلِ الْحَاجَةِ.^۳

حقی است بر عهده مسلمانان، که در نزدیک شدن به یکدیگر بکوشند و بر عطوفت همیگر را یاری کنند و به نیازمندان کمک نمایند.

۱- ر.ک. تفسیر نمونه، ج ۴، ص ۲۵۳.

۲- نهج البلاغه، صحیح صالح، خطبه ۱۲۳، ص ۱۷۹.

۳- وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۵۵۲، ح ۲.

اقسام تعاون و خدمات

تعاون و خدمات در دو بعد ظهور دارد: ابعاد معنوی. ابعاد مادی.

۱ - ابعاد معنوی

ابعاد معنوی و روحی انسان دارای این ویژگی است که اگر درست هدایت و تقویت شود، بعد جسمانی او را تحت تأثیر قرار می‌دهد و در عمل غیرممکن‌هارا ممکن می‌سازد و پرشکوه‌ترین پیروزی‌ها را به ارمغان می‌آورد. بر این اساس پرداختن به تقویت روحی نیروهای نظامی و تعاون بر بزر و تقوا، از طریق مسائل معنوی و فرهنگی و ترغیب آنان به ایمان، تقوا، استقامت و ایشار مهم‌ترین تعاون و همکاری به شمار می‌آید.^۱

۲ - ابعاد مادی

تعاون و خدمات نیروهای نظامی در ابعاد مادی تحت عنوان «پشتیبانی» مورد بحث قرار می‌گیرد. پشتیبانی شامل: تجهیزات، تدارکات و بهداری رزمی است.

الف - تجهیزات:

حاصل همفکری متخصصان و دانشمندان علوم گوناگون، تولید پیشرفته‌ترین سلاح‌های بازدارنده است؛ کشور اسلامی می‌تواند با تعاون و همکاری صنعتگران و مدیران و دانشگاهیان و... به سلاح‌هایی دست یابد که کشور را در مقابل حملات دشمنان مصون نگه دارد. حتی می‌تواند منبع درآمدی سرشار باشد.

در روایات اسلامی، به همه افرادی که در تجهیز رزمنده اسلام دست دارند، درود فرستاده شده و آنان را لایق پاداش می‌داند. همچنان که تهیه کنندگان سلاح‌های دشمنان اسلام، مورد نظرین قرار گرفته‌اند.^۲

پیامبر خدا^{صلی الله علیه و آله و سلم} در پاداش تجهیز رزمنده‌ای می‌فرماید:

إِنَّ اللَّهَ لَيَدْعُلُ بِالسَّهِمِ الْواحِدِ التَّلَاثَةَ الْجَنَّةَ، عَامِلَ الْخَسْبَةِ وَالْمُقْوِيِّ بِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالرَّامِيِّ بِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ.^۳

به وسیله یک تیر (که رزمنده به سوی دشمن پرتاب می‌کند) سه نفر به بهشت می‌روند:

۱- برای کسب اطلاعات بیشتر در این زمینه به درس سیزدهم مراجعه کنید.

۲- سیره ابن هشام، ج ۳، ص ۲۵۶؛ البداية والنهاية، ج ۴، ص ۱۲۶.

۳- فروع کافی، ج ۵، ص ۵۱؛ تهذیب، ج ۱، ص ۱۷۵.

۱- سازنده آن (در صورتی که هدف سازنده خدمت به حق باشد) ۲- تهیه کننده و تدارک آن برای استفاده در راه خدا ۳- کسی که در راه خدا آن تیر را به سوی دشمن پرتاب می‌کند.

نیز فرمود:

مَنْ جَهَّزَ غَازِيًّا فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَانَ لَهُ مِثْلَ أَجْرِهِ.^۱

کسی که رزمدهای را در راه خدا تجهیز کند، همانند او پاداش می‌برد.

ب - تدارکات:

تدارکات یکی از ضروریات سازمانی است که انجام به موقع و مناسب آن، موجب افزایش توان رزمی نیروهای نظامی و عدم انجام به موقع آن سبب تضعیف روحیه و کاستی توان نیروها می‌باشد. تدارکات از قبیل: سوخترسانی، آبرسانی، رساندن مواد غذایی، آذوقه، تجهیزات، سلاح و مهمات و سایر نیازمندی‌های نیروها.

رسول خدا^{صلی الله علیه و آله و سلم} فرمود:

مَنْ جَهَّزَ غَازِيًّا بِسِلْكٍ أَوْ إِبْرٍةٍ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ.^۲

هر کس رزمدهای را پشتیبانی کند و لوبانخ یا سوزنی، خداوندگناهان گذشته و آینده اورا می‌بخشد.

رسول خدا^{صلی الله علیه و آله و سلم} در جنگ تبوک ثروتمندان را به تدارک رزمدهگان تشویق کرد. و در غزوه ذی قرد سعد را که به دستور پیامبر^{صلی الله علیه و آله و سلم} در مدینه مانده بود، دعا کرد. چون او پنج بار شتر خرما، و ده نفر شتر برای رزمدهگان ارسال کرده بود. پیامبر^{صلی الله علیه و آله و سلم} به قیس فرزند سعد فرمود: قیس! پدرت تو را سواره به جبهه اعزام کرد و با ارسال مواد غذایی مجاهدان را تقویت نمود و مدینه را از تعرض دشمن حراست کرد، خدایا سعد و آل سعد را رحمت کن.^۳

ج - بهداری رزمی:

امدادگران نقش برجسته‌ای در جبهه دارند. آنان با فداکاری قابل تحسین، سلامتی خویش را به خطر می‌اندازند تا سلامتی مجروحی را به وی بازگردانند.

گرچه وظيفة امدادگران است که مجروحان را از معركه تخلیه نمایند و به مددای آنان بپردازنند، اما این کار نیز بدون همیاری و کمک رزمدهگان مقدور نیست؛ همکاری رزمدهگان،

۲- مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۲۴۵.

۱- سنن ابن ماجه، ج ۲، ص ۹۴۰.

۳- مغازی، واقعی، ج ۲، ص ۵۴۷.

به تخلیه و مداوای مجروحان و سرانجام بازگشت آنان به جبهه کمک شایانی می‌کند. همچنین خدمت و یاری آحاد مردم در فراهم آوردن امکانات بهداشت و بهداری رزمندگان، بایسته و شایسته است.

پیامبر اکرم ﷺ فرمود:

وَمَنْ سَعَى لِرَيْضٍ فِي حَاجَةٍ قَضَاهَا حَرَجٌ مِّنْ ذُنُوبِهِ كَيْوُمٍ وَلَدَّتُهُ أُمُّهُ.^۱

کسی که برای رفع نیازهای بیماری تلاش کند، همانند روزی که از مادرش متولد شده از گناهانش پاک می‌شود. (و مهمترین نیاز بیمار و مجروح، بازیابی سلامتی اوست)

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۵۶۵

درس هفدهم رابطه نیروها (نیروها با فرمانده – نیروها با یکدیگر)

نیروی انسانی در سازمان نیروهای مسلح را «فرماندهان» و «فرمانبران» تشکیل می‌دهند. بین فرماندهان و نیروهای زیردست و همچنین بین نیروهای فرمانبر روابط متقابل وجود دارد که در این درس به آن می‌پردازیم.

رابطه، ارتباط: به معنای پیوند، پیوستگی، اتصال، علاقه، التزام و تعهد می‌باشد.^۱ مصدر آن ارتباط و به معنی پیوستگی از دو سو و به هم مربوط بودن و التزام است.

اقسام رابطه

در سازمان و تشکیلات نظامی، روابط به دو نوع کلی تقسیم می‌شود.

- روابط عمودی (روابط متقابل بین فرمانده و فرمانبر).

- روابط افقی (روابط متقابل بین نیروهای فرمانبر با یکدیگر).

۱- رابطه بین فرماندهان و فرمانبران

این نوع رابطه به صورت دوجانبه است و به دو صورت محقق می‌گردد.

الف - رابطه رسمی (سازمانی و تشکیلاتی).

ب - رابطه غیر رسمی (غیر سازمانی و تشکیلاتی).

الف - رابطه رسمی و سازمانی:

در سازمان نظامی، هر کسی موظف است طبق قوانین و آیین‌نامه انصباطی، روابط خود را با بالادست یا زیردست در راستای سلسله مراتب تنظیم نماید و تخلّف از آن پیگرد قانونی دارد.

۱- فرهنگ نوین، ماده رابط.

البته این نوع روابط فیزیکی گرچه عامل نظم و انضباط می‌شود، اما ممکن است به خاطر عدم انعطاف در اجرای قوانین و ضوابط خشک و یا وجود چالش‌های قانونی، تنش‌هایی در روابط ایجاد کند.

در این بستر، نوع ارتباط فرماندهان با زیرستان عبارت است از:

۱- تقسیم کار و واگذاری اختیارات، ۲- هدایت زیرستان، ۳- نظارت و کنترل فعالیت‌های زیرمجموعه، ۴- انتصاب و ارتقاء درجه بر اساس صلاحیت‌ها، ۵- رعایت عدالت در میان زیرستان و عدم تعییض بین آنان، ۶- رفع نیازمندی‌های مادی و معنوی زیرستان، ۷- تشویق و تنبیه زیرمجموعه طبق آینه نامه انضباطی نیروهای مسلح.

روابط زیرستان با فرماندهان نیز طبق قوانین و ضوابط عبارت است از:

۱- اطاعت و فرمانبری از فرمانده خود، ۲- رعایت احترامات نظامی در سلسله مراتب فرماندهی، ۳- رعایت نظم و انضباط، ۴- گزارش دهنده به موفق.

ب- رابطه غیر رسمی و غیر سازمانی:

این نوع رابطه، مکمل روابط سازمانی و شامل ارتباط از نوعی است که همه مسلمانان نسبت به یکدیگر دارند؛ مانند: اعتماد نسبت به یکدیگر، رعایت احترام برادر مسلمان، خوشنویی، دلسوزی در رفع نیازمندی و مشکلات همدیگر، صداقت و مانند آن.

امیر مؤمنان^۱ در نامه خود به فرماندهان^۱ و نیز به مالک اشتر^۲ این روابط را به خوبی تبیین فرموده است.

روابط فرماندهان با زیرستان: روابط، در مدیریت اسلامی و سازمان نظامی باید حسنی باشد و در رفتار و گفتار به گونه‌ای ظهور کند که بر علاقه و محبت‌ها بیفزاید و در ارتقاء توان رزمی، پیوند، همدلی و اتحاد و بهینه‌سازی نیروها تأثیر مثبت بگذارد. در اینجا قسمت‌هایی از نامه حضرت امیر^۲ را به فرماندهان در این رابطه بیان می‌داریم:

۱- رفتاری شایسته:

فَإِنَّ حَقًا عَلَى الْوَالِي أَلَا يُغَيِّرُ عَلَى رَعِيَّتِهِ فَضْلُّ نَالَهُ وَلَا طُولُ خُصُّ بِهِ.

بر فرمانرواست که به خاطر نعمت‌های فراوانی که به او رسیده و برتری بزرگی که نصیب او گردیده، با توجه مردم و زیرستان رفتاری شایسته داشته باشد و رفتار خود را تغییر ندهد.

۲- صمیمیت و همدلی: شایسته است که فرمانده با زیرستان صمیمی باشد، به آنها نزدیک شود و مقام و سمت موجب غرور و احساس برتری و فاصله‌گرفتن او از نیروهای تحت امر نشود.
 وَأَئِ يَرِيدُهُ مَا قَسَمَ اللَّهُ لَهُ مِنْ نِعْمَةٍ دُنْوًا مِنْ عِبَادِهِ، وَعَطْفًا عَلَى إِخْوَانِهِ.
 به پاس نعمت‌هایی که خداوند به او بخشیده به بندگان خدا و برادرانش نزدیک‌تر شود و بر صمیمیت و همدلی خویش بیفزاید.

۳- اعتماد داشتن:

أَلَا وَإِنَّكُمْ عِنْدِي أَلَا أَحْجِزُ دُونَكُمْ سِرًّا إِلَّا فِي حَرْبٍ.

(وظیفه من نسبت به شما این است) که رازی از شما پوشیده ندارم مگر در امر جنگ.

۴- اعطای حق نیروها: فرمانده باید نسبت به نیروهای تحت امر بی توجه نباشد بلکه با دلسوزی در اعطای حق آنان بکوشد، و سستی و تعلل نورزد. که این تلاش‌ها موجب جلب اعتماد نیرو شده و با علاقه و فداکاری و دلگرمی تلاش‌های فرمانده را جبران خواهد کرد:
 وَلَا أُوخرُ لَكُمْ عَنْ حَمْلِهِ وَلَا أَقْفَ بِهِ دُونَ مَقْطَعِهِ.

و در ادیا حق شما در موقع مقتضی درنگ رواندار و تا آن حق به شما نرسد از تلاش باز نایستم.

۵- رعایت عدالت: مهمترین عملکرد فرمانده نسبت به نیروهای تحت امر رعایت عدالت و عدم تبعیض است. امام علی علیه السلام به فرماندهانش می‌فرماید:

وَأَنْ تَكُونُوا عِنْدِي فِي الْحُقُوقِ سَوَاءً.

همه شما در نزد من از حق یکسانی برخوردار می‌باشید.

نیز به مالک اشتر می‌نویسد:

و کاری که باید بیش از هر عملی دوست داشته باشی، میانه روی در حق و رعایت عدالت است که سبب خشنودی توده مردم می‌گردد.^۱

۶- مهر و محبت: امیر مؤمنان علیه السلام در نامه‌ای به محمد بن ابی بکر می‌نویسد:
فَاحْفِظْ لَهُمْ جَنَاحَكَ وَأَلِنْ لَهُمْ جَانِبَكَ.^۲

بال محبت خود را برای مردم (و زیرستان) بگشا و پهلویت را بر ایشان هموار کن و با آنان گشاده‌رو باش.

۷- ارج نهادن به شخصیت زیرستان: توجه به افراد و ارج نهادن به شخصیت افراد، موجب تقویت روحیه آنان می شود.

فَائِسْحٌ فِي أَمْلَاهِمْ وَوَاصِلٌ فِي حُسْنِ النَّثَاءِ عَانِيهِمْ وَتَعْدِيدٌ مَا أَبْلَى ذَوُو الْبَلَاءِ مِنْهُمْ، فَإِنَّ كَثُرَةَ الذِّكْرِ لِحُسْنِ أَفْعَالِهِمْ تَهُزُّ الشُّجَاعَ، وَتُخْرِصُ النَّاَكِلَ، إِنْ شَاءَ اللَّهُۏۑ

(ای مالک) پس آرزوهای ایشان (زیرستان) را برآور و آنان را به نیکویی یادکن و کسانی را که آزموده شده و رنجی برده‌اند، همتستان را تقدیر کن. زیرا که یادآوری و ارج نهادن به اقدامات مورد پسند آنان، افراد غیرتمند و دلیر را به هیجان می‌ورد و افراد سست را به خواست خدا ترغیب و تشویق می‌نماید.

۸- تشویق و تنبیه: رفتار عادلانه با زیرستان آن است که نیکوکاران تشویق و بدکاران تنبیه شوند.
وَلَا يَكُونَ الْحُسْنُ وَالْمُسْءُ عِنْدَكَ بِمُتْزَلَّةٍ سَوَاءٍ، فَإِنَّ فِي ذَلِكَ تَزْهِيدًا لِأَهْلِ الْإِحْسَانِ فِي الْإِحْسَانِ، وَتَدْرِبِيَا لِأَهْلِ الْإِسَاعَةِ عَلَى الْإِسَاعَةِ وَالْزِمْ كُلَّا مِمْهُمْ مَا الْزَمَّ نَفْسَهُۏۡے

(ای مالک) نباید نیکوکار و بدکار در پیش تو مساوی و یکسان باشد. زیرا این روش موجب کاستی احسان از اهل احسان، و تشویق بدکاران در کار بد است. و هر یک از ایشان را به آنچه انجام داده پاداش و کیفر بد.

۹- مشورت: یکی از راه‌های رشد شخصیت در انسان، توجه به افکار و اندیشه‌های اوست و در مقابل، بی توجهی نسبت به افکار و اندیشه‌های معقول دیگران، شخصیت افراد را می‌شکند.^۳
علاوه مشورت و رایزنی راه صواب را هموار می‌سازد.
مَنْ شَاوَرَ الرِّجَالَ شَارَكَهَا فِي عُقُولِهَاۏ۔

هر کس با مردمان مشورت نمود، خود را در اندیشه و تفکر آنان شریک ساخت.

۱۰- رفع نیاز زیرستان:
وَلَيَكُنْ أَنْرُوُسُ جُنْدِكَ عِنْدَكَ مَنْ وَاسَاهُمْ فِي مَعْوِنَةٍ وَأَفْضَلَ عَانِيهِمْ مِنْ جِدَّتِهِە
(ای مالک) باید برگزیده‌ترین سران سپاهت کسی باشد که در همراهی بالشکر مواسات نموده تا حد توانایی خوبیش به آنان احسان و کمک نماید.

۱- نهج البلاغه، صبحی صالح، نامه ۵۳، ص ۴۳۴. ۲- نهج البلاغه، صبحی صالح، نامه ۵۳، ص ۴۳۰.

۳- نگرشی به مدیریت اسلامی، تقوی دامغانی، ص ۱۹۴.

۴- نهج البلاغه، حکمت ۱۶۱. ۵- همان، فیض الاسلام، نامه ۵۳.

نیز به زیرستان چنین توصیه می‌نماید:

- ۱- جبران نعمت الهی، بر شما واجب است. (وَجَبَتْ لِلَّهِ عَلَيْكُمُ التَّعْمَةُ)
- ۲- اطاعت پذیری و فرمانبری (وَابِي عَلَيْكُمُ الظَّاعِةُ).
- ۳- سستی نورزیدن و اهمال کاری نکردن و تخلّف نورزیدن. (وَأَنْ لَا تَنْكُصُوا عَنْ دَعْوَةِ)
- ۴- کوتاهی نکردن در اصلاح (کشور اسلامی)، (وَلَا تُفَرِّطُوا فِي صَلَاحٍ)
- ۵- مبارزه با سختی‌ها بخاطر خدا (وَأَنْ تَحْوُضُوا الْعَمَرَاتِ إِلَى الْحَقِّ) یعنی در گرداد سختی‌ها و مشکلات به خاطر حق فرو برید و پایدار بمانید.

آنگاه می‌فرماید: پس اگر در این امور راست‌کردار نباشد، بدانید که در نزد من فرومایه‌تر از افراد کچ رفتار کسی نیست. من آن کسان را کیفری سنگین می‌دهم و ایشان از کیفر من رهایی نخواهد بود!

۲- روابط متقابل بین نیروهای فرمانبر

در بین نیروهای عادی و فرمانبر، نیز در سازمان نظامی دو نوع رابطه عرضی وجود دارد: رابطه رسمی و تشکیلاتی. که هر نیرویی به مقتضای وظیفه و مأموریت خویش، ارتباط کاری با دیگران دارد. و ارتباط غیر رسمی و غیر تشکیلاتی که به مواردی اشاره می‌کنیم:

۱- احترام به یکدیگر:

احترام به یکدیگر همدلی و پیوندهارا مستحکم و کدورت‌ها را از میان می‌برد. لذا اسلام احترام مؤمن را از هر چیز مهم‌تر شمرده است. امام صادق علی‌الله‌ السلام می‌فرماید:

الْمُؤْمِنُ أَعْظَمُ حُرْمَةً مِنَ الْكَعْبَةِ.^۱

حرمت و احترام گرفتن مؤمن از حرمت خانه کعبه بالاتر است.

۲- فروتنی و تواضع:

نیروهای نظامی با یستی نسبت به یکدیگر فروتن و متواضع باشند و به یکدیگر فخر نفروشنند. پیامبر علی‌الله‌ السلام فرمود:

أَفْضَلُ النَّاسِ مَنْ تَوَاضَعَ عَنْ رَفْعَتِهِ.^۲

برترین مردم آن کسی است که وقتی در مسند بالایی قرار گرفت، تواضع کند.

۱- بحار الانوار، ج ۴۷، ص ۱۷۹.

۲- بحار الانوار، ج ۷۷، ص ۷۱.

۳- کمک به یکدیگر در مشکلات و سختی‌ها

رسول گرامی ﷺ فرمود:

مِنْ أَحَبِ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ أَتَقْعُدُ النَّاسِ لِنَاسٍ.^۱

محبوب‌ترین مردم نزد خداکسی است که بیش از همه سودش به مردم برسد.

۴- امر به معروف و نهی از منکر

از صفات مؤمن آن است که دوست و رفیق خودش را به خوبی‌ها و پرهیز از بدی‌ها بخواند و او را

به سوی بهشت هدایت کند. امیر مؤمنان ﷺ فرمود:

وَمَا أَعْمَالُ الْإِنْكَارِ وَالْجِهادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عِنْدَ الْأَمْرِ بِالْمُعْرُوفِ وَالنَّهِيِّ عَنِ الْمُنْكَرِ إِلَّا كَثْفَةٌ فِي
بَحْرٍ لَّيْسِ.^۲

تمامی اعمال نیک و جهاد در راه خدا در مقایسه با امر به معروف و نهی از منکر چون آب
دهانی است در دریای مواجه.

۵- محبت و دوستی: صداقت در گفتار و رفتار نیز پیوندها را قوی می‌سازد و دلها را به هم
نزدیک می‌کند.

۲- نهج البلاغه، فیض الاسلام، حکمت ۳۶۶.

۱- همان، ج ۷۴، ص ۳۳۹.

فهرست منابع

قرآن کریم
نهج البلاغه

آیین نامه انصباطی نیروهای مسلح، ستادکل، بی تا.

آشنایی با نظام آموزشی ارشاد های جهان، ستاد مشترک سپاه

اعیان الشیعه، سید محسن امین، بیروت

انسان در قرآن، شهید مرتضی مطهری، صدراء، (تاریخ نشر ندارد) بی تا.

استفتاءات، امام خمینی ره، جامعه مدرسین.

اعلام النساء، عمر رضا کحاله، مؤسسه الرساله.

افلاطون، سیاست از نظر افلاطون، ترجمه امیر حسین جهادکار، انتشارات خوارزمی.

بحار الانوار، علامه محمد باقر مجلسی، بیروت.

بهداشت، محمد علی نیلپوشان، وزارت بهداشت.

البداية و النهاية، ابن کثیر الدمشقی ابوالفاء، بیروت.

تربیت بدنی از دیدگاه اندیشمندان اسلامی، عباس قنبری نیاکی، سازمان تربیت بدنی.

تذكرة الفقهاء، علامه حلی (حسن بن یوسف) آل البيت.

تحریر الأحكام، علامه حلی (حسن بن یوسف).

تفسیر نمونه، ناصر مکارم شیرازی، دارالکتب الاسلامیه.

تفسیر المیزان، علامه سید محمد حسین طباطبائی، جامعه مدرسین قم.

ترجمه تفسیر المیزان، محمد باقر موسوی همدانی، جامعه مدرسین قم.

تفسیر الرازی، محمد بن ابی بکر الرازی، بیروت.

تفسیر مجمع البیان، شیخ ابوعلی الفضل بن الحسن الطبرسی، بیروت.

تاریخ الامم والملوک، معروف به تاریخ طری، ابو جعفر محمد بن جریر الطبری، بیروت.

تاریخ الشمدن الاسلامی، جرجی زیدان، قاهره، فاقد (تاریخ نشر) بی تا.

- تاریخ معاصر ایران، مؤسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی.
- تاریخ اجتماعی ایران، مرتضی راوندی، امیرکبیر.
- جهاد از دیدگاه کاشف الغطاء، سید هاشم محمد، ترجمه محمد رضا انصاری، سازمان تبلیغات اسلامی.
- جنگ و صلح از دیدگاه نهج البلاغه، محمد مهدی شمس الدین، بیروت.
- جواهر الكلام، شیخ محمد حسن نجفی، بیروت.
- حق و باطل، شهید مرتضی مطهری، صدرا.
- حدیث ولایت، مقام معظم رهبری (سید علی خامنه‌ای)، وزارت ارشاد اسلامی.
- دژهای استوار، علی شیخیان، مرکز تحقیقات اسلامی سپاه، ج ۱۳۷۸.
- روزنامه جمهوری اسلامی.
- الروضۃ البهیة (شرح اللمعة)، زین ابن الدین علی (الشهید الثانی)، علمی.
- زندگی میرزا تقی خان امیرکبیر، حسین مکی، علمی.
- السیرۃ النبویہ، ابن هشام، بیروت.
- سنن ابن ماجه، محمد بن یزید القزوینی، بیروت.
- السیرۃ الحلبیة، علی حلبی الشافعی، بیروت.
- شرح نهج البلاغه، ابن ابی الحدید، بیروت.
- صحیفة نور (مجموعه رهنماهی امام خمینی)، وزارت ارشاد اسلامی.
- الصحيح من سیرة النبي ﷺ، سید جعفر مرتضی العاملی، بیروت.
- الطبقات الکبری، ابن سعد، بیروت.
- عوامل مؤثر در بسیج مردمی، مرکز مطالعات و پژوهش‌های ارتش بیست میلیونی.
- غیبت نعمانی، محمد بن ابراهیم نعمانی، ترجمه احمد فهری زنجانی، دارالکتب اسلامیه.
- الغارات، ابراهیم بن محمد ثقی کوفی، انجم آثار ملی.
- غزیر الحكم و درر الكلم، عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، دانشگاه تهران.
- فرهنگ فارسی معین، محمد معین، امیرکبیر.
- فرهنگ فارسی عمید، حسن عمید، امیرکبیر.
- فرهنگ آفتاب، عبدالمجید معادیخواه، نشر ذرہ.
- القصول المهمة، الحز العاملی، بصیرتی.
- قاموس المحيط، محمد بن یعقوب فیروزآبادی.
- الکافی، محمد بن یعقوب الكلینی، اسلامیه.
- کنز العمال، حسام الدین الهندي، حیدرآباد.
- لسان العرب، ابوالفضل جمال الدین الافرقی، بیروت.
- لغت نامه دهخدا، دانشگاه تهران.
- الاصابه، ابن حجر عسقلانی، بیروت.
- مستدرک الوسائل، میرزا حسین النوری الطبرسی، اسماعیلیان.

- موسوعة سلسله الینابیع الفقهیه، علی اصغر مروارید، دار التراث، بیروت.
- میزان الحكمه، محمد محمدی ری شهری، دفتر تبلیغات اسلامی.
- مقتل الحسین، خوارزمی، مفید، ۱۴۱۸ ه.ق.
- المعازی، محمد بن عمر بن واقدی، بیروت.
- المهدّب، القاضی ابن البراج الطراطیسی.
- المحجۃ البیضاء، ملا محسن فیض کاشانی، مکتبة الصدق
- مجله قشون، تاریخچه سربازگیری، سال ۱۳۰۴ شمسی.
- مبانی علم سیاست، عبدالحمید، دانشگاه تهران، ۱۳۶۸ شمسی.
- المفردات، راغب اصفهانی، بیروت.
- مجموعه قوانین نیروهای مسلح جمهوری اسلامی، هوشتنگ ناصرزاده، خورشید.
- نهج الفصاحه (مجموع کلمات قصار حضرت رسول ﷺ)، ابوالقاسم پاینده، جاویدان.
- نکات مؤثر در مدیریت کارآمد، جعفر رحمنی، علی باقر نصرآبادی.
- نگرشی بر مدیریت اسلامی، رضا تقوی دامغانی، سازمان تبلیغات اسلامی.
- نقش زنان مسلمان در جنگ، مرکز تحقیقات اسلامی سپاه، ج ۱۳۶۵.
- اللهایه، شیخ طوسی، اسماعیلیان.
- واژه‌های نظامی، محمد کاظمی، ستاد مشترک ارتش، ۱۲۵۵ ش.
- وصیت نامه سیاسی، الهی، امام خمینی ره ارشاد اسلامی.
- وسائل الشیعه، محمد بن حسن الحز العاملی، ج ایران.
- وسائل الشیعه، محمد بن حسن الحز العاملی، ج آل البيت.